

Міністерство освіти і науки України  
Уманський державний педагогічний університет  
імені Павла Тичини

**Євген Мамчур**

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-  
ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ  
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ  
ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

**Монографія**

Умань  
Видавець «Сочінський М. М.»  
2021

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051:81'243(02)

M22

**Рецензенти:**

*Кічук Н. В.* – доктор педагогічних наук, професор (Ізмаїльський державний гуманітарний університет);

*Безлюдна В. В.* – доктор педагогічних наук, професор (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини);

*Марчук О. О.* – доктор педагогічних наук, професор (ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»)

*Рекомендовано до друку вченою радою Уманського  
державного педагогічного університету імені Павла Тичини  
(протокол № 6 від 23 листопада 2021 р.)*

**Мамчур Євген**

**M22** Розвиток професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови : монографія / Євген Мамчур ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. – Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2021. – 219 с.

ISBN 978-966-304-000-0

У монографії проаналізовано стан розробленості проблеми розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу. Встановлено, що цінності є особливим змістовним ціннісно-смісловим виміром, що характеризує суб'єкта як особистість, його внутрішній світ. З'ясовано, що система професійно-ціннісних орієнтацій функціонує в системі загальнолюдських цінностей.

Представлено найбільш важливі професійно-ціннісні орієнтації майбутніх учителів іноземної мови: орієнтації-цілі, пов'язані з цілеспрямованою професійною мотиваційною, когнітивною і діяльнісною сферою особистості; орієнтації-компетентності, що визначають теоретичний і практичний компоненти діяльності; орієнтації-якості, що включають особистісну емоційну сферу.

Монографія призначена для науковців, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, магістрантів, студентів-філологів, учителів-словесників і всіх, хто цікавиться проблемами розвитку цінностей.

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051:81'243(02)

ISBN 978-966-304-000-0

© Мамчур Є. А., 2021

## ЗМІСТ

<b>Передмова</b> .....	4
<b>Розділ 1. Розвиток професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови як педагогічна проблема</b> .....	6
1.1. Ступінь розробленості питання цінностей та ціннісних орієнтацій у сфері гуманітарних наук .....	6
1.2. Феномен поняття «цінність», «ціннісні орієнтації» .....	24
1.3. Особливості розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя іноземної мови засобами соціально-гуманітарних дисциплін .....	69
<b>Розділ 2. Діагностика розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови</b> .....	84
2.1 Стан сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови .....	84
2.2.Результати констатувального експерименту .....	94
<b>Розділ 3. Оптимізація процесу формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови під час вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу</b> .....	109
3.1. Педагогічні умови формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови в процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін .....	109
3.2. Реалізація педагогічних умов .....	119
3.3.Наслідки експериментально-дослідної роботи .....	160
<b>Висновки</b> .....	181
<b>Список використаних джерел</b> .....	186

## Передмова

Суспільно-політичні та економічні реалії українського суспільства, глобальна криза, що виникла в Україні й охопила всі сторони її життєдіяльності, закономірно привели до актуалізації у свідомості українського суспільства проблем освіти як однієї з умов прогресивного розвитку країни у XXI столітті. Усвідомлення значення освіти та необхідності її оновлення в сучасній соціокультурній ситуації обумовлено низкою факторів: соціально-економічним і духовним зuboжінням суспільства, що призвело до стратифікації населення країни; зміною «ціннісного настрою» суспільства, який виявляється в значній переоцінці моральних засад життя, трансформації життєвих цінностей; згасанням виховної функції закладів освіти; пошуками адекватних моделей цінностей і розробками на їх основі виховних концепцій і програм. Під впливом цих факторів виникають глибокі соціальні протиріччя, що впливають на становлення ціннісних орієнтацій особистості: між загальнолюдськими цінностями й цінностями сучасного суспільства; цінностями суспільства та системою освіти, що існує нині; цінностями освіти й особистісними цінностями та ін.

Соціально-економічні умови, моральні й культурні пріоритети XXI ст. спричиняють суттєві зміни системи суспільних цінностей загалом і кожної окремої особистості зокрема, переосмислення загальнолюдських і національних світоглядних позицій. Ці перетворення ставлять перед сучасною освітою важливі завдання, визначають компетентнісні переваги й стратегічні цілі. Саме тому нині перед сучасною освітою важливим завданням постає проблема формування розвитку ціннісних орієнтацій конкретної людини – учня, студента, майбутнього вчителя. На важливості формування ціннісних орієнтацій сучасного українського суспільства наголошують чинні державні документи (Конституція України, Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція національно-патріотичного виховання молоді та Концепція гуманітаризації вищої освіти), у яких наскрізною є ідея формування загальнолюдських і національних духовних цінностей як пріоритетного напрямку державної політики щодо розвитку й функціонування освітньої системи. Очевидним є той факт, що орієнтація держави на модернізацію сучасної вищої освіти передбачає якісні зміни у системі формування чітких орієнтирів щодо матеріальних та духовних цінностей, які безпосередньо мають вплив на рівень професійної підготовки майбутнього вчителя нової формації.

Метою монографії є теоретико-методичне обґрунтування педагогічних умов формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя іноземної мови у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

Досліджуючи психолого-педагогічні аспекти порушеної в монографії проблеми ціннісних орієнтацій особистості, автор спирався на праці як зарубіжних (М. Вебер, А. Маслоу, Т. Парсонс, М. Рокіч, Е. Фромм та ін.), так і українських дослідників (М. Боришевський, І. Зязюн, П. Ігнатенко, Т. Кириленко, В. Клименко, С. Максименко та ін.). Означене питання розглядали педагоги-класики (А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) і сучасні вчені (І. Бех, Т. Бутківська, О. Безкоровайна, О. Бойван, О. Коберник, В. Кузь, Н. Логвінова, Л. Ломако, Г. Пустовіт, О. Светличний, І. Соколова, О. Сухомлинська та ін.).

Учені наголошують, що саме в студентські роки професійна підготовка особистості відіграє визначальну роль у процесі формування і розвитку ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців.

Важливою ознакою розвиненості особистості, складовою її аксіологічного ядра постають ціннісні орієнтації, саме вони на ґрунті цінностей утворюють вісь «Я-концепції» і свідомості людини, що визначає рівень сталості та послідовності її дій, спрямованості потреб та інтересів. Вони дозволяють відрізнити позитивне від негативного як у її внутрішньому, так і зовнішньому світі, тобто є основою вирішення проблеми вибору позитивного для діяльності й життя, суспільної та професійної поведінки.

Змістом монографії є напрацьована й обґрунтована автором концепція педагогічних умов формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу, а саме: систематична позитивна мотивація студентів як майбутніх учителів іноземної мови до формування професійно-ціннісних орієнтацій; активізація ціннісно-сміслової спрямованості змісту дисциплін соціально-гуманітарного циклу; використання активних та інтерактивних форм і методів у процесі формування і розвитку ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови.

## РОЗДІЛ 1

# РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

### 1. 1. Ступінь розробленості питання цінностей та ціннісних орієнтацій у сфері гуманітарних наук

Питання цінностей та ціннісних орієнтацій є предметом досліджень багатьох учених, що працюють у галузі гуманітарних наук: філософії, психології, педагогіки, соціології, культурології, внаслідок чого поняття «*цінність*» набуло статусу міждисциплінарного, що дає змогу різнобічно осягнути це поняття, але водночас ускладнює вироблення усталеного понятійного апарату.

Проблему цінностей і ціннісних орієнтацій вчені порушували в різних наукових аспектах: філософії (М. Боришевський, І. Зязюн, І. Кант, В. Огнев'юк та ін.), соціології (М. Вебер, О. Здравомислов, В. Ядов та ін.), психології (Б. Ананьєв, Г. Балл, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Рубінштейна, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.), педагогіці (Н. Волкова, І. Ісаєв, О. Коберник, Л. Коберник, В. Сластьонін, О. Сухомлинська, Н. Ткачова та ін.).

Витоки осмислення природи цінностей сягають античної пори. У нові часи категорія цінності найбільш ґрунтовно була розроблена класичною німецькою філософією і введена у науковий обіг І. Кантом, який протиставив сферу моральності (свободи) сфері природи (необхідності), продемонструвавши відмінності в уявленнях про необхідне, про цінності і норми з одного боку й уявлення про існуюче, світом речей з іншого боку [113; с. 261]. Нагромаджені знання з теорії цінностей стали підставою для виокремлення у філософії в кінці ХІХ – на початку ХХ століття спеціальної галузі – аксіології, що вивчає природу, структуру цінностей, їх взаємозв'язки. Детальний ретроспективний аналіз трансформації філософських уявлень про

поняття «цінність» подає В. Огнев'юк у монографії, присвяченій цінностям освіти [192; с. 315–345].

Основи соціологічного аспекту вивчення цінностей заклав німецький соціолог М. Вебер [65], котрий відстоював думку, що головним, визначальним у суспільстві має бути не загальне для всіх явище, тобто закон, а щось значуще. Критерієм значущого виступають цінності, тобто усвідомлені інтереси, які спричиняють цінність кожного предмета. У сфері інтересів можна оцінити предмет з точки зору добра або зла, істини або брехні, краси або потворності. Учений кваліфікував цінності явищем історичним і вважав, що вони визначаються якимось інтересом епохи. Зі зміною епохи втрачають свою силу і цінності, на зміну їм приходять цінності іншої епохи. Цінності впливають не лише на пізнання та оцінку явищ, а й визначають норми взаємовідносин людей, устрій суспільного життя.

У соціології цінності потрактовують як соціально-нормативні регулятори суспільного життя і поведінки людей, як фундаментальні норми – моральні, релігійні, законодавчо-правові та ін. У вітчизняній соціології дослідження цінностей та ціннісних орієнтацій почалось із середини 60-х років ХХ століття, що було ознаменовано виходом наукових праць А. Здравомислова, В. Ядова. Названі дослідники обґрунтували модель диспозиційної структури особистості. А. Здравомислов у цінностях істотним вважає ступінь вираженості духовного багатства особистості. Цінності, на його думку, – це особливі продукти духовної діяльності людини, в ході якої певним чином перетворюються й демонструються соціальні властивості речей. Обидва вчені надавали великого значення розгляду цінностей особистості стосовно праці. Результати їхніх наукових пошуків представлено ґрунтовно у статтях та монографіях [102; 279 та ін.].

На позначення сукупності цінностей, які обирають люди, соціологи послуговуються терміном «*ціннісні орієнтації*». Соціологія аналізує ціннісні

орієнтації через характеристику соціальних якостей особистості, її відношення до навколишнього світу, статусу та ролі в структурі суспільства.

У радянській науці цим терміном послуговувався В. Ольшанський, який визначив ціннісні орієнтації як систему особистісних цінностей людини, детермінованих певними соціально-психологічними чинниками, тобто як один зі способів функціонування цінностей у свідомості індивідуума [194; с. 470–530]. Проблему ціннісних орієнтацій у радянські часи розробляли відповідно до марксистської теорії цінностей, в основі якої була проблема відношення суб'єкта до об'єктивних матеріальних і духовних цінностей, розглядаючи людину як творця і перетворювача суспільства [175; с. 8]. Значний внесок у розробку теорії ціннісних орієнтацій особистості внесли Б. Ананьєв, О. Леонтьєв, В. М'ясищев, С. Рубінштейн.

Соціально-психологічний напрям розглядає ціннісні орієнтації як елемент внутрішнього світу індивідуума, вказує на їх соціальну зумовленість. Соціальні психологи визначають ціннісні орієнтації як інструмент соціалізації особистості, адаптації до соціальних норм і вимог; трактують їх як систему соціальних установок, за допомогою яких індивід або група аналізує ситуацію та вибирає відповідний спосіб дії.

Вивчення цінностей та ціннісних орієнтацій є предметом глибокого і різнобічного зацікавлення у психології. Вітчизняні та зарубіжні психологи обґрунтовують різні концепції, теорії, моделі та класифікації цінностей. У психології особистості проблема цінностей та ціннісних орієнтацій розглядається стосовно мотиваційної, потребової сфер особистості у зв'язку із соціалізацією особистості, процес якої залежить як від зовнішніх соціальних, так і від внутрішніх особистісних факторів. Крім того, у процесі соціалізації людина активно засвоює соціальний досвід і перетворює його у власні цінності, установки, орієнтири. Психологія досліджує ціннісні орієнтації як елемент вищих мотиваційних структур життєдіяльності



людини, їх засвоєння є результатом власної внутрішньої активності кожного індивіда (С. Рубінштейн [218], Л. Виготський [71], Л. Божович [46] та ін.).

Важливим напрямом наукових пошуків стало вивчення цінностей у проекції на виховання людини, розгляд їхньої специфіки у педагогіці. Слушною, на наш погляд, є думка дослідника Н. Никандрова, який зауважив, що «коли ми виховуємо чи навчаємо, ми передаємо цінності» [189; с. 8]. На думку Н. Ткачова, «специфіка ціннісної проблематики в царині педагогіки виявляється в її прикладному аспекті, її дослідження передбачає не лише визначення основних цінностей, що мають стати підґрунтям для здійснення навчально-виховного процесу, але й обґрунтуванням ефективних засобів забезпечення їх інтеріоризації суб'єктами цього процесу, пошуку ефективних засобів їх трансляції молоді, формування в кожній особі її персональної системи цінностей» [246; с. 432].

Вивчення цінностей було одним із напрямів досліджень у радянській педагогіці. Аксиологічні пріоритети загальної освіти були розкриті в працях Л. Архангельського [20], І. Ісаєва [107] та ін. Учені досліджували історію становлення педагогічної аксіології, що розглядала освіту, навчання та виховання, педагогічну діяльність як основні загальнолюдські цінності. Класичними у розробці теорії цінностей в педагогіці стали праці В. Сластьоніна. У праці «Введение в педагогическую аксиологию» дослідник характеризує теоретико-методологічні основи педагогічної аксіології, фактори становлення і розвитку педагогічної аксіології, розкриває сутність понять «ціннісна свідомість», «ціннісна установка», «ціннісні орієнтації». Учений обстоює ідею про цінність самої освіти й акцентує на тому, що освіта – це не цілеспрямований процес оволодіння знаннями, уміннями і навичками, а це те, що робить людину людиною [227; с. 99]. Нині у проекції компетентнісно спрямованої освіти ця позиція є слушною.

Зміни у суспільно-політичному житті зумовлюють постійну актуальність розробки проблеми цінностей. З часу здобуття Україною

незалежності, побудови демократичного суспільства постала необхідність перегляду цінностей та зміни вектору ціннісних орієнтацій, що знайшло відображення в сфері гуманітарних досліджень. Теоретико-методологічні основи педагогічної аксіології обґрунтовано в наукових працях українських дослідників І. Беха, О. Вишневського, І. Зязюна, В. Кременя, В. Огнев'юка, О. Савченко, О. Сухомлинської та ін.

О. Сухомлинська здійснила аналітичний огляд наукових розробок українських дослідників, присвячених цінностям у вихованні дітей та молоді. Учена зауважує, що проблеми цінностей набули статусу першочергових, актуальних через те, що сучасна система освіти і виховання в Україні перейшла на нову парадигму виховання, в центрі якої стоїть особистість в усіх її зв'язках і опосередкуваннях. Ціннісний підхід, наголошує О. Сухомлинська, виступає як найпріоритетніша виховна проблема [237; с. 105–106]. Важливим напрямом педагогічних досліджень проблеми цінностей та ціннісних орієнтацій О. Сухомлинська вважає питання громадянського виховання, в якому національні цінності посідають одне з чільних місць, бо проблема формування громадянина України є актуальною і вимагає невідкладного розв'язання; питання родинного виховання, що витікають із дослідження проблем цінності природи й людського життя. Вчена підкреслює, що переважна більшість дослідників вбачає у цінностях феномен суспільного буття та суспільного ідеалу саме в особистісній формі, тобто на рівні індивіда, індивідуального; великий інтерес у дослідників викликає процес формування цінностей у підлітків та шкільної молоді, студентів. Після проведення конференції, на якій були обговорені питання виховання цінностей, українські педагоги приходять до висновку, що найважливіше – це усвідомити необхідність формування нових ціннісних орієнтацій, нових ціннісних ідеалів, ціннісного світогляду тих, хто житиме у XXI ст. Загальноприйнятою думкою серед педагогів є думка про те, що виховання на основі цінностей – це провідний шлях формування особистості,

її духовного світу [237; с. 108]. О. Сухомлинська здійснила також ретроспективний аналіз системи цінностей та ціннісних орієнтацій в різні періоди функціонування шкільництва в Україні. Аналізуючи період від початку незалежності України, дослідниця зазначає, що розбудова нового шкільництва зумовила формування національних ціннісних орієнтацій, національної свідомості та самосвідомості як цінності, до ціннісних орієнтацій освіти входять демократизм, гуманізм, духовність, відкритість світові, прилучення до загальнолюдських цінностей. Цінності, ціннісні орієнтації важливо необхідні для педагогів не лише своїм конкретним змістом, а й як засіб існування моральності – форми свідомості й особливого типу взаємовідносин, стосунків [236].

Таким чином, можемо констатувати, що вивчення феномену цінностей та ціннісних орієнтацій має давню історію, доробок вітчизняних та зарубіжних учених представлений фундаментальними працями, що стали класичними і є базою для подальших досліджень й розвитку теорії цінностей.

Незважаючи на значні здобутки у сфері вивчення цінностей і ціннісних орієнтацій, феномен цих явищ продовжує бути предметом постійного зацікавлення науковців, про що свідчать чимало статей та дисертаційних досліджень, де в рамках ціннісної проблематики поглиблено описано її певний вузлий аспект.

Насамперед вкажемо на дослідження, у яких висвітлено загальні питання цінностей та суміжних із ними понять. Праці, автори яких розкривають сутність таких понять, як цінність і ціннісні орієнтації, систематизують різні наукові підходи до трактування цих явищ, уточнюють дефініції, роблять спроби розвинути теорію цінностей.

Осмислення різних наукових підходів до розкриття сутності поняття цінності та ціннісні орієнтації представлено у працях Н. Ткачової. Стверджуючи, що аксіологічні детермінанти професійної підготовки майбутніх учителів включають дві групи цінностей: освітні та професійні,

дослідниця розкриває їхній зміст і специфіку їх формування в сучасних студентів, визначає найбільш значущі для них цінності, аналізує власний досвід викладацької діяльності щодо формування ціннісних орієнтацій студентів, окреслює основні шляхи впровадження названих аксіологічних доміант у процес професійної підготовки майбутніх учителів [247; с. 259–266]. У зв'язку з цим Н. Ткачова констатує, що після проголошення Україною незалежності розпочався процес втілення в життя важливих демократичних перетворень, значним чином зросла соціальна активність пересічних громадян. Дослідниця акцентує на необхідності чітко усвідомлювати, що різноманітні суперечливі тенденції, які виявляються на теперішньому перехідному етапі розвитку українського суспільства, дуже неоднозначно впливають на свідомість людей, особливо молоді. У таких складних соціальних умовах значно зростає роль ціннісних орієнтацій особистості як своєрідного вектора, який визначає загальний напрям її соціальної поведінки та зумовлює вибір конкретних варіантів дій і вчинків [246; с. 260].

Аналізує та обґрунтовує зміст поняття цінність А. Сікалюк [226] і розглядає теорію цінностей та концепцію морального позитивізму, визначає відмінності між концепціями цінностей у філософії, акцентує на проблемі формування й вибору цінностей у педагогіці, а також формулює авторське визначення дефініції «цінність» як реального поняття про об'єкт, відображений, усвідомлений і оцінений суб'єктом у процесі оволодіння моральними знаннями та практичним досвідом у сфері моральної свідомості суспільства. Особливими якостями цінностей вважає змінність і постійність.

Л. Романюк зроблено спробу моделювання становлення цінностей особистості в просторі соціалізації через парадигму соціального простору теорії Бурдьє. Враховуючи той факт, що категорія «цінність» є спільною для філософії, соціології, психології та інших гуманітарних і соціальних наук, ми погоджуємося із думкою дослідниці, що єдиного визначення аналізованого

поняття немає і бути не може, адже кожна наука досліджує специфічний для неї аспект цінностей і ціннісних орієнтацій [218]. Сутність понять цінність, ціннісні орієнтації розкриває Ю. Іванова і визначає цінності, яким сьогодні надається перевага і на основі яких формуються ціннісні орієнтації сучасної молоді в Україні [108; с. 14–17]. Ми суголосні з позицією автора про те, що у процесі здобуття вищої освіти студенти не лише мають досягнути певні знання та виробити фахові вміння й навички, але і сформувати ціннісні орієнтації, властиві певній професій.

Чисельними є наукові студії, що торкаються проблем формування і розвитку цінностей та цінних орієнтацій у молодого покоління: учнів шкіл та студентів вищих навчальних закладів. Учені приділяють увагу морально-ціннісному вихованню учнів під час вивчення окремих шкільних дисциплін та спецкурсів: формування системи ціннісних орієнтацій за допомогою природничих дисциплін (А. Коробченко, В. Плахтій, О. Ціхоцька, І. Шевчук), виховання моральних цінностей засобами позакласної та позашкільної роботи (К. Журба, В. Шахрай), формування загальнолюдських цінностей в умовах інтерактивних методів навчання (Г. Коберник), формування ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя. (Л. Гурман). Проблеми формування цінностей у школярів, студентської молоді загалом і майбутніх учителів зокрема ставали предметом дисертаційних досліджень.

Проблема формування і розвитку морально-ціннісних орієнтацій учнів цікавила і О. Коберника. На основі аналізу філософської, соціологічної та психолого-педагогічної літератури розкриває сутність поняття морально-ціннісні орієнтації, які трактує як спрямованість особистості на засвоєння моральних цінностей суспільства, що регулюють поведінку людини в усіх сферах її суспільного життя й орієнтацію на них у процесі задоволення своїх потреб. Систему морально-ціннісних орієнтацій розглядає як систему особистісних спрямувань стосовно наявних у суспільстві духовних

цінностей. Вчений обґрунтовує модель формування в учнів морально-ціннісних орієнтацій у процесі розв'язування життєвих задач [128].

Різні аспекти ціннісних орієнтацій стали об'єктом наукових студій Л. Коберник, котра переконує, що саме у студентському віці відбувається остаточне формування особистості. Головною ознакою її розвиненості, складовою її ядра, виступають ціннісні орієнтації, саме вони на ґрунті цінностей утворюють вісь свідомості людини, яка визначає рівень сталості та послідовності її дій і вчинків, спрямованості потреб та інтересів. Вони дозволяють відрізнити позитивне від негативного як у її внутрішньому, так і зовнішньому світі, тобто є основою вирішення проблеми вибору [123; с. 28]. Автор, розкриваючи динаміку змін ціннісних орієнтацій студентів як чинника виникнення конфліктних форм поведінки [121], робить висновок, що такі параметри особистості як ціннісні орієнтації, конфліктні форми поведінки мають динамічний характер, вони можуть змінюватись залежно від того, в якому середовищі знаходиться особистість та який виховний вплив на неї здійснюється, і доводить, що позитивну динаміку таких змін можуть забезпечити психокорекційні заняття.

І. Білецька обґрунтовує педагогічні умови виховання цінності іншої людини в молодших підлітків у процесі розв'язування моральних задач у позаурочній діяльності й розглядає сутність, структуру, особливості цінностей іншої людини та вплив традиційних методів морального виховання на її формування в молодших підлітків [40].

Вивченню змістових і структурно-динамічних характеристик системи ціннісних орієнтацій студентів вищого педагогічного навчального закладу, дослідженню взаємозв'язку системи ціннісних орієнтацій з іншими особистісними якостями студентів розглядала Н. Антонова. Вона розкрила ієрархічну структуру і динаміку рангових структур термінальних та інструментальних цінностей студентів різних факультетів, виявила особливості цінностей та ціннісних орієнтацій студентів різних факультетів

та розробила їхню класифікацію, що дало змогу визначити розходження в життєвій спрямованості особистості студентів, залежно від факультету вищого педагогічного навчального закладу [14].

М. Максимчук ґрунтовно уточнює та розширює зміст поняття «ціннісні орієнтації майбутнього вчителя» як центрального компонента професійної спрямованості студента педагогічного вузу, що визначає успішність аксіологічної діяльності, формування світоглядної позиції та визначення особистісного смислу педагогічної діяльності. Вчена визначає чинники, що впливають на динаміку ціннісних орієнтацій, ієрархічну структуру, шляхи та засоби їх розширення, виявляє зв'язок змісту ціннісних орієнтацій з особистісними характеристиками студентів педагогічного вузу (рівень самоактуалізації особистості майбутнього вчителя та його професійно-педагогічна спрямованість) [159].

Ціннісні орієнтації як складова професійної спрямованості майбутніх учителів початкових класів стали предметом наукового пошуку Л. Колбіної. Автор, досліджуючи проблему підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів, визначає та науково обґрунтовує компоненти (мотиваційно-настановчий, змістовий, операційно-рефлексивний, оцінний) підготовленості майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів; критерії підготовленості майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів; характеризує їх рівні та розробляє експериментальну модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів [131]. Пропонована структура підготовки майбутнього вчителя визначає стрижневий вектор фахової підготовки студента в умовах педагогічного університету.

Важливої ваги набуває думка Гриньової, в межах якої з'ясовано поняття «цінності» крізь призму формування педагогічної культури

майбутнього вчителя, основою якої є духовна культура, що відбиває сукупність цінностей і ціннісних орієнтацій, які засвоєні особистістю в процесі соціалізації в різних галузях: моральній, мистецькій, науковій, правовій, філософській та ін. Учена обґрунтовує концепцію конструювання змісту педагогічної культури студентів як системи педагогічних цінностей і справедливо доводить, що сформованість педагогічної культури є стрижневою метою професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя протягом вивчення всіх курсів педагогічних дисциплін, встановлює, що структурні компоненти є сукупністю стійких педагогічних цінностей, оволодіння якими забезпечує особистісну їх значущість [83].

Аналізуючи цінності та ціннісні орієнтації в системі ціннісно-сміслової сфери, Ю. Сошина розглядає компоненти ціннісно-сміслової сфери особистості, трактує поняття «ціннісні орієнтації», здійснює аналіз «цінностей» та їх груп: термінальні та інструментальні цінності; духовні, матеріальні та суспільно-політичні; суспільні ідеали, ціннісні ідеали та цінності особистості. Автор виявляє психологічну базу цінностей та ціннісних орієнтацій – це стійке коло інтересів підлітка, визначає систему значимих цінностей (безпека, соціальність, зрілість, насолода) та ціннісних орієнтацій (свобода, здоров'я, розваги, активне діяльне життя, любов, впевненість у собі (термінальні цінності); незалежність, сміливість у відстоюванні своєї думки, чуйність (інструментальні цінності). Ю. Сошина узагальнює, що ціннісні орієнтації виникають у людини в процесі соціальної взаємодії як неминучий і завжди унікальний продукт її психічного розвитку, як відносно стійке психічне утворення, що піддається внутрішнім коливанням та змінам і неминуче накладають відбиток на всі життєві прояви людини. Ціннісні орієнтації є компонентом складної структури ставлень особистості до умов її існування та діяльності, пов'язуючи в єдине ціле суспільне, групове й індивідуальне у свідомості та поведінці. Наявність сталих ціннісних орієнтацій характеризує зрілість особистості, виступає як



узагальнений показник рівня духовного розвитку [232; с. 531]. Безперечно, що власну систему цінностей особистість має сформувати, адже наявність усталених ціннісних орієнтацій свідчить про зрілість людини, є індикатором її соціальної поведінки, духовності, моральної свідомості.

М. Яницький визначив закономірності становлення системи ціннісних орієнтацій учителів у процесі їхнього професійного розвитку. Характер впливу на систему цінностей учителів вивчав залежно профілю предмета, який вони викладають, зокрема природничих та суспільних і гуманітарних предметів. Дослідник доходить висновку, що профіль викладання предмета є статистично значущим чинником і зумовлює відмінності у системі цінностей педагогів та її розвитку. Гуманітарний профіль навчання і професійної діяльності загалом стає фактором становлення ціннісної системи. Нам імпонує думка автора, що ціннісна спрямованість учителів є найважливішим фактором формування системи цінностей і утворених ними ціннісних орієнтацій учнів, вона весь час змінюється, послідовно трансформуючись під час здійснення ними професійної діяльності [280; с.150–152]. Безперечно, що предмет, який буде викладати майбутній учитель, є певною об'єктивною умовою особистісно-професійного зростання студента.

Н. Панчук розглядає особистісні ціннісні орієнтації як результат самовизначення майбутнього фахівця, аналізує характеристики особистісних ціннісних орієнтацій як центральних компонентів психологічної структури особистості майбутнього педагога, визначає особливості самовизначення та соціальної детермінації людської поведінки, її саморегуляції та прогнозування. Автор досліджує особливості мотиваційно-ціннісних структур, адекватних новій ситуації, що склалася, а також вивчає особистісні ціннісні орієнтації і процеси формування громадянської самосвідомості, встановлює вплив змісту ціннісних орієнтацій на професійну спрямованість майбутніх учителів у процесі навчання у вищому навчальному закладі. Зокрема виявляє специфіку особистісних цінностей сучасних студентів

вищого педагогічного навчального закладу та аналізує, як суспільні цінності перетворюються в особисті [199; с. 532].

Торкаючись проблем формування цінностей та ціннісних орієнтацій студентів вищих навчальних закладів, чимало науковців спрямовують вектор праць на формування професійних цінностей. Так, Н. Тарарак визначила особливості формування ціннісних орієнтацій студентів вищих навчальних закладів мистецького профілю; методологічні засади проблеми підготовки майбутніх фахівців творчих спеціальностей, що сприяють розвитку суб'єктного потенціалу особистості, організації ціннісно-орієнтованої діяльності студентів та викладача в ході їх взаємодії в навчальному процесі [240]. Формуванню професійно-педагогічних цінностей у майбутніх учителів початкових класів присвячена праця С. Єрмакова [95], О. Плахотнюк розв'язував проблему формування професійно ціннісних орієнтацій студентів художньо-педагогічних спеціальностей [204]. Л. Кравчук з'ясувала теоретичні засади формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх соціальних працівників [139]. О. Камінська досліджувала формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів у навчально-виховному процесі технічного університету [111].

У низці наукових робіт виокремимо дослідження, у яких вивчено можливості різних навчальних дисциплін як засобів формування цінностей та ціннісних орієнтацій: розглядалося формування ціннісних орієнтацій студентів засобами психолого-педагогічних дисциплін, професійних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін, вплив фізичного виховання як навчальної дисципліни на формування ціннісних орієнтацій студентів, механізм становлення ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів у процесі вивчення іноземних мов у вищих педагогічних закладах тощо.

Досліджуючи питання формування професійних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів у процесі вивчення психологічних дисциплін,

О. Мартинюк обґрунтовує можливості психології як навчальної дисципліни у формуванні професійних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів, пропонує модель професійних ціннісних орієнтацій як інтегрованої смислової установки вчителя. Автор вважає, що багато майбутніх учителів нездатні за період навчання у вищому закладі самостійно сформувати власну систему професійних ціннісних орієнтацій, що адекватна функціям педагогічної діяльності та відповідає її гуманістичній сутності [172]. Не викликає сумніву, що професійно-ціннісні орієнтації майбутнього вчителя іноземної мови мають бути сформовані в умовах педагогічного університету цілеспрямовано, з урахуванням їх фахової підготовки.

Здійснивши теоретичний аналіз проблеми формування гуманістичних цінностей у майбутніх учителів у процесі вивчення циклу педагогічних дисциплін, В. Кузнецова визначила педагогічні умови ефективності цього процесу і шляхи його реалізації у практиці сучасних вищих педагогічних навчальних закладів. акцентувала увагу на віковій специфіці студентства, що характеризується особливо гострим сприйняттям та відчуттям світу, навколишнього середовища, намаганням знайти шлях у суспільстві, ствердитися як особистість, розвитком свого внутрішнього світу [144]. Ми погоджуємося, що цей період є сприятливим для цілеспрямованого педагогічного впливу з метою формування гуманістичних цінностей.

Особливий інтерес становлять праці, у яких дослідники торкаються проблем цінностей у зв'язку із вивченням іноземних мов, проте вони представлені поодинокі. Так, наявна праця О. Пришляк, у якій розкривається механізм становлення ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів у процесі вивчення іноземних мов у вищих педагогічних закладах [208]. Автор приділяє значну увагу в цьому процесі концепції педагогічних інновацій та застосуванню новітніх методів навчання іноземних мов. О. Козаченко на основі теоретичного аналізу наукових досліджень визначає стан та основні методологічні теоретичні підходи до розв'язання проблеми формування

загальнолюдських цінностей, розкриває сутність і зміст поняття «загальнолюдські цінності», визначає потенційні виховні можливості іноземної мови як засобу формування загальнолюдських цінностей студентської молоді [130]. Порушені питання є важливими в умовах модернізації компетентісно спрямованої фахової підготовки майбутніх учителів і необхідними для розвитку їхньої системи професійно-ціннісних орієнтацій.

У науковому доробку педагогів наявні праці, у яких простежено формування і розвитку ціннісних орієнтацій за допомогою різних засобів, як-от творів світової художньої культури, засобів масової інформації.

Процес виховання морально-ціннісних орієнтацій підлітків засобами творів світової художньої культури описує В. Драченко. Автор визначає компоненти, критерії та рівні вихованості морально-ціннісних орієнтацій підлітків засобами творів світової художньої культури, умотивовує висновок, що педагогічними умовами виховання морально-ціннісних орієнтацій підлітків є утвердження в школі культуротворчого підходу до процесу виховання; удосконалення структури та змісту виховної роботи на уроках гуманітарно-естетичного циклу; урахування виховних можливостей художніх творів в організації діяльності підлітків. Визнання пріоритету морально-духовного розвитку особистості спрямовує виховні системи на пошук удосконалення шляхів оновлення змісту і технологій виховання [91]. Ми погоджуємося із думкою дослідника, що основним змістом процесу виховання стає залучення особистості до створеної людством системи гуманістичних моральних цінностей, сприяння становленню її сутнісних сил, творчої активності, власного високоморального життєтворення.

Н. Іванцев у праці «Динаміка ціннісних орієнтацій студентської молоді протягом професійної підготовки» описала особливості динаміки ціннісних орієнтацій студентів, визначила структуру змістових характеристик ціннісної сфери особистості студента, їх динаміку, обґрунтувала модель детермінації

зазначених характеристик, що базується на теорії соціальної ідентичності та діяльнісного опосередкування розвитку особистості. Автор проаналізувала визначальні фактори, що зумовили своєрідність і міжгрупові відмінності динаміки ціннісних орієнтацій та запропонувала схему їх діагностики та класифікації [109]. Особливої значущості, вважаємо, набуває встановлений взаємозв'язок між динамікою ціннісних уподобань студентів і динамікою становлення їх професійної та особистісної ідентичності.

До проблеми виховання ціннісних орієнтацій старшокласників засобами масової інформації зверталася С. Шандрок, вона обґрунтувала взаємозалежність категорій «виховання ціннісних орієнтацій», «формування інформаційної культури» та «соціалізація» особи, визначила й охарактеризувала сутність і структуру ціннісних орієнтацій старшокласників. У роботі висвітлено специфіку інформаційної культури молоді, ціннісно-орієнтаційний та соціалізуючий потенціал традиційних і новітніх засобів масової інформації, розглянуто закономірності та перспективи виховання ціннісних орієнтацій школярів у сфері ЗМІ як регулятора їх соціального розвитку [269].

У колі наукових зацікавлень дослідників були динамічні процеси у системі ціннісних орієнтацій суспільства, молоді, вплив глобалізації та інформатизації на трансформацію ціннісних орієнтацій молоді у сфері освіти. Однією із фундаментальних є колективна праця «Ціннісні орієнтації: аналіз соціально-філософських концепцій Заходу 80–90 рр.» [267], у якій проаналізовано зміст західних філософських етичних соціокультурних теорій, згідно з якими сутність людини осмислюється як комплексна багатовимірна проблема її самоцінності й самовибору в контексті трансцендентних ситуацій. Дослідники акцентують увагу на тому, що з технологічним поступом відбувається зміни у самій людині, в її ціннісному світоглядному ставленні до світу [267; с. 3], але головними завжди виступають універсальні цінності культури як загальнозначущі параметри

людської діяльності [267; с. 10]. Вчені зауважують, що констатація факту кризового стану людського суспільства кінця ХХ століття є неодмінною рисою сучасної філософської літератури. Девальвація ціннісних орієнтацій, соціальна й моральна анемія, тотальне відчуження «життя без правил», крах ідеалів, трансформація їх у своєрідні «нові норми» – всі ці та інші узагальнення фіксують особливості деструкції самого буття людини [267; с. 47], за кризових часів особливо помітною є залежність змін у ціннісних орієнтаціях від тих мутацій, що відбуваються в онтологічних структурах буття. Своєрідність змін, що мають місце у визначальних умовах життя індивіда, суспільної групи, змін, які безпосередньо або опосередковано зачіпають інтереси й потреби людей, відображаючись у ціннісній свідомості забарвлює останню у багатокольорову гаму [267; с. 55].

В.Штанько, Л.Тихонова, В.Ковальов та ін. у праці «Ціннісні орієнтації молоді в умовах глобалізації та інформатизації соціуму» аналізують різні аспекти впливу інтеграції, уніфікації та інформатизації на трансформацію ціннісних орієнтацій молоді у сфері освіти, професійних і кар'єрних очікувань і цінностей, політичної культури, етнічних, релігійних цінностей, трудової діяльності й інтелектуальної міграції на основі конкретно-соціологічних досліджень [266].

Отже, у науковій літературі широко і різнобічно висвітлено питання, пов'язані із цінностями та ціннісними орієнтаціями. Результати досліджень викладено у монографіях, навчальних підручниках і посібниках, більш вузькі питання у загальній проблематиці цінностей стають предметом розгляду у статтях та дисертаціях.

Проаналізувавши наукову літературу, можемо вказати на основні напрями, в межах яких були виконані дослідження, теми яких пов'язані із різними аспектами ціннісної проблематики:

1. Праці, автори яких розкривають сутність таких феноменів, як цінність, ціннісні орієнтації, систематизують різні наукові підходи до

потрактуювання цих явищ, уточнюють дефініції, роблять спроби розвинути теорію цінностей.

2. Наукові розвідки, що торкаються проблем формування і розвитку цінностей та ціннісних орієнтацій у молодого покоління (учнів шкіл та студентів вищих навчальних закладів), впливу глобалізації та інформатизації на трансформацію ціннісних орієнтацій молоді у сфері освіти.

3. Праці, у яких порушено проблему формування і розвитку ціннісних орієнтацій у студентів педагогічних навчальних закладів. У таких дослідженнях описували ціннісні орієнтації як складник професійної спрямованості майбутніх педагогів, вивчали закономірності становлення системи ціннісних орієнтацій учителів у процесі їхнього професійного розвитку, педагогічні умови формування гуманістичних цінностей у майбутніх педагогів; закономірності становлення системи ціннісних орієнтацій учителів у процесі їхнього професійного розвитку, характеризували особистісні ціннісні орієнтації як центральний компонент психологічної структури особистості майбутнього педагога.

4. Дослідження, що вивчали специфіку формування ціннісних орієнтацій студентів вищих навчальних закладів залежно від профілю навчання: студентів мистецького профілю, майбутніх учителів молодших класів, майбутніх соціальних педагогів.

5. Наукові дослідження, у яких вивчено можливості різних навчальних дисциплін: формування і розвиток ціннісних орієнтацій студентів засобами психолого-педагогічних дисциплін, професійних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів у процесі вивчення психологічних дисциплін, вплив фізичного виховання як навчальної дисципліни на формування ціннісних орієнтацій студентів, механізм становлення ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів у процесі вивчення іноземних мов.

6. Дослідження, присвячені формуванню професійно-педагогічних цінностей, формування ціннісних орієнтацій за допомогою різних засобів (творів світової художньої культури, засобами масової інформації)

7. Вивчення динаміки ціннісних орієнтацій в суспільстві.

На підставі опрацьованої наукової літератури з проблем ціннісних орієнтацій робимо висновок, що окремі аспекти зазначеної проблеми певною мірою досліджено. До кола малорозроблених питань належить обрана нами проблема формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя іноземної мови у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу.



## 1.2 Феномен поняття «цінність», «ціннісні орієнтації»

Більшість науковців однастайні у тому, що незважаючи на багаторічну розробку ціннісної проблематики, досі існує термінологічна і сутнісна неоднозначність її головних категорій, недиференційованість понять «цінності», «ціннісні орієнтації». Відсутність однастайності у потрактуванні цінностей пояснюють відродженням особистісного смислу цінностей, посиленням їхнього екзистенціального значення для людини.

В аспекті філософії поняття «*цінність*» тлумачать як соціально-філософську категорію, що позначає позитивне чи негативне значення явищ природи, продуктів суспільного виробництва, форм суспільних учинків, духовних витворів (носіїв цінностей) для людства, окремого суспільства, народу класу, соціальної групи чи особи (адресатів цінностей) на конкретному етапі історичного розвитку [255; с.756].

Актуальною є думка В. Ядова, що в аксіології цінності – це сфера вивчення об'єктивної істини і ставлення до неї людини, в соціології – це проблема загальносоціальних регулятивних механізмів, де цінності суспільства розглядають як елементи суспільної свідомості і культури, які виконують стосовно особи нормативні функції, у соціальній психології – це сфера вивчення соціалізації індивіда, його адаптації до групових норм і вимог, у загальній психології – це вивчення вищих мотиваційних структур життєдіяльності [278; с. 27].

Цінності крізь призму педагогічної аксіології розкриває В. Сластьонін: Цінності – це специфічні утворення у структурі індивідуальної свідомості, що є ідеальними зразками та орієнтирами діяльності особистості й суспільства. Окрема особа чи суспільство є носіями цінностей, і саме ці цінності стають мотиваторами дій і вчинків людини [227; с. 100].

За висновками І. Беха, цінності є ядром особистості, а системі духовних цінностей протиставляються утилітарно-прагматичні цінності. Цілі й наміри

духовної зрілості особистості вкорінені в системі надіндивідуальних цінностей, завдяки чому вони виконують функцію вищого критерію орієнтування в світі й опори для особистісного самовираження; така особистість використовує їх для розв'язання не побутових, а насамперед смисложиттєвих проблем, пов'язаних із вічними питаннями людського існування. «Про духовну цінність можна говорити лише тоді, коли ставимо питання заради чого здійснюється діяльність людини, або в чому сенс досягнення тих чи інших цілей, прагнень, намірів» [38, с. 9]?

Узагальнюючи дослідження українських науковців, О. Сухомлинська зазначає, що вітчизняні дослідники здебільшого розглядають цінності як категорію моралі в найширшому її розумінні, в цінностях і ціннісних орієнтаціях закладено ідеали ідеї моральності, тісно пов'язані з ідеалістичним світобаченням, з осучасненою християнською культурною традицією, що можна кваліфікувати, на переконання ученої, як дійсно український феномен ментальності, на відміну від виразної тенденції до розгляду цінностей у прагматичному, раціоналістичному розумінні, характерному для північноамериканської цивілізації. О. Сухомлинська вказує на три основні підходи до проблеми цінностей: як до соціальної проблеми, як до психологічної проблеми, як до педагогічної проблеми. Зупиняючись більш детально саме на педагогічних підходах, учена вказує на широкий спектр підходів, на вирішення проблематики національних цінностей як абсолютних, моральних (як національних і як взаємодію національних та загальнолюдських, загальнодемократичних), християнських (як найвищих, абсолютних і незаперечних) [237; с. 107–108].

Підсумовуючи результати дослідження поняття «цінність», П. Гуревич справедливо робить висновок, що нині цінності асоціюються з суб'єктивним образом або уявленням, що має людський вимір, співвідноситься з культурно-історичними стандартами, ототожнюється з типом гідної поведінки, з конкретним стилем життя, «психологічним варіантом» його життя, виступає як нова ідея – індивідуальний чи соціальний орієнтир.

Цінності – це й особистісно забарвлене ставлення до світу, яке виникає не лише на основі знань, але і власного життєвого досвіду людини [86; с. 287].

Сутність аналізованого поняття розкриває Т. Бутківська і зазначає, що «цінністю» позначають як самі значущі явища, так і ціннісні відношення, що породжують цілий спектр похідних від них розрізень: об'єктивних, індивідуальних і соціальних; позитивне чи негативне, значення явищ природи, форм суспільної організації, історичних подій, моральних вчинків, духовних витворів на конкретному етапі історичного розвитку. На її думку, це поняття відображає один з найсуттєвіших моментів практичної взаємодії людини з навколишнім середовищем та іншими людьми [58; с. 27].

Чимало дослідників у своїх працях представляють результати узагальнень, висновків із праць науковців, які намагались витлумачити природу цінностей. Так, П. Ігнатенко констатує, що в історії потрактування сутності цінностей учені характеризували їх як об'єктивну суть речей, ототожнювали з поняттям блага, корисності для особистості, пов'язували із суб'єктивною значущістю предмета, з властивостями задовольнити інтереси, бажання [110; с. 119]. Проаналізувавши розмаїття визначень категорії цінностей, І. Жерносек зводить їх до таких: цінності як сукупність матеріальних та духовних об'єктів, здатних задовольнити потребу, бажання, інтереси, цілі суб'єкта; цінності, що відображають характер ставлень об'єкта до об'єкта або їх взаємовідносин; цінності як ідеали суспільної та особистісної діяльності, що є специфічними утвореннями свідомості й виступають як узагальнені уявлення про блага, яким надають перевагу; цінності як специфічне явище свідомості, образ поведінки, діяльності, спілкування в різних сферах життя [97; с. 39].

Цінним, на нашу думку, є наукові розвідки А. Сікалюка про специфіку розкриття поняття «цінність». Дослідник акцентує увагу на тому, що його зміст розкривається через характеристики, притаманні формам суспільної свідомості (корисність, необхідність, значущість, нормативність, доцільність), причому поява цінностей пов'язана з предметами, явищами і

якостями, що можуть задовольняти будь-які потреби людини, суспільства і вважає, що «цінність» – це реальне поняття про об'єкт, відображений, усвідомлений і оцінений суб'єктом у процесі оволодіння моральними знаннями і практичним досвідом у сфері моральної свідомості суспільства [225; с. 411]. Добре, що вчений вказує на особливості вивчення цінностей у педагогіці, предметом зацікавлення якої є проблема формування й вибору цінностей.

Цінності є особливим змістовним ціннісно-смысловим виміром, що характеризує суб'єкта як особистість. З погляду Л. Анциферової, «людина стверджує, захищає, реалізує у вчинках, міжособистісних відносинах, справах свою духовність, моральність, цінності істини, справедливості, добра. Ці функції, що включають реальне перетворення світу, адаптацію до нього, переборювання труднощів, самосвідомість, рефлексивні «операції», виконує суб'єкт у ході життєдіяльності» [17; с. 41]. З вищими ціннісними, моральними, етичними характеристиками, свідомістю пов'язують поняття особистості Б. Ананьєв, В. Давидов, С. Рубінштейн [9; с. 219] та ін.

З позицій суб'єктно-діяльнісного підходу цінності розглядають у контексті становлення суб'єкта як особистості, нерозривному зв'язку діяльності з «дійовою особою» (К. Абульханова-Славська [2], О. Леонтьєв [148], С. Рубінштейн [218] та ін.). Ціннісно-орієнтаційна діяльність, яку розуміють як усвідомлення, перетворення, вдосконалення навколишнього світу, виступає одним з головних способів пізнання та освоєння суб'єктивної реальності. У процесі її суб'єкт реалізує своєрідні порухи свого внутрішнього світу, виявляє суб'єктно-ціннісне ставлення до навколишньої дійсності, що підтверджує принцип єдності свідомості й діяльності у розвитку особистості, сформульований С. Рубінштейном в онтологічній концепції людини у світі [218]. Згідно з культурно-історичною теорією Л. Виготського, психічні функції розвиваються під час опосередкованого спілкування у процесі освоєння індивідом цінностей культури. Присвоєння суспільно-історичного досвіду відбувається в процесі переходу спільних зовнішніх дій у внутрішній

план суб'єкта. На основі перетворення внутрішніх структур людської психіки здійснюється зовнішня соціальна діяльність (екстеріоризація).

Навколишня дійсність не стає ціннісно-смісловим змістом особистості, якщо не прийнята свідомістю і не «пропущена» через її внутрішній світ. Як зазначає В. Слободчиков, «людина як суб'єкт не є проста калька або зліпок із суспільних умов свого існування. Реально вона завжди постає як унікальність і неповторність, і притому не тільки як природна, але і як психологічна та духовна унікальність» [228; с. 143]. Таким чином, ціннісні орієнтації особистості складаються у процесі взаємодії соціокультурних, зовнішніх умов (ціннісний зміст середовища) та індивідуально-особистісних особливостей (вікових, типологічних, соціально-психологічних).

У науковій літературі висвітлюється проблема цінностей в історичному аспекті й чітко окреслюються два підходи до визначення цього поняття: *об'єктивістський і суб'єктивістський*. Одні автори виносять цінності за межі суб'єктивності, інші дослідники бачать джерело і причину цінностей у суб'єкті. У межах кожного підходу склалися певні поняття.

З об'єктивістських позицій поняття «цінність» визначається як:

- потойбічна сутність поза простором і часом – об'єктивно-ідеалістичні теорії (А. Бергсон, В. Віндельбанд, Г. Коген, М. Лоський, Ж. Маритен, К. Раннер, Г. Ріккерт та ін.);

- специфічні вияви суспільних відносин і нормативно-оцінної сторони суспільної свідомості – матеріалістичні теорії (С. Анісімов, Л. Архангельський, Л. Буєва, Ю. Замошкін, А. Здравомислов, М. Каган, В. Сагатовський, В. Тугаринов та ін.).

Науковці, котрі дотримуються суб'єктивістського підходу, подають різні визначення поняття «цінність», як:

- явище свідомості, суб'єктивного ставлення людини до оцінюваного нею об'єкта – суб'єктивно-ідеалістичні теорії (А. Айер, Ф. Карнап, Ч. Стівенсон та ін.);

- вияв природних потреб людини або законів природи загалом – натуралістичні теорії (А. Маслоу, Г. Олпорт, Д. Паркер, Р. Перрі, Г. Спенсер, П. Тейяр де Шарден та ін.);

- смислові універсалії, що склалися в результаті узагальнення типових ситуацій, з якими суспільству або людству довелося стикатися в історії – екзистенційно-гуманістичні теорії (С. К'єркегор, Ф. Ніцше, П. Флоренський, В. Франкл, Е. Фром, К. Ясперс та ін.).

Особливу позицію займають учені (О. Дробницький [92], М. Карпенко [115] та ін.), які намагаються знайти компроміс між першим і другим підходами до визначення поняття «цінність». Для них цінність є предметною формою вияву соціального відношення. Науковці називають два роди цінностей: предметні, які виступають як об'єктно-спрямовані потреби, і цінності свідомості, або ціннісні уявлення. О. Дробницький вважає, що перші цінності – об'єкти наших оцінок, а другі виступають вищими критеріями для таких оцінок [92; с. 168].

Нині теорія цінностей переживає своє відродження у зв'язку з новими соціальними і науково-технічними реаліями дійсності. Загальний напрям розвитку сучасної аксіології позначено затвердженням пріоритету загальнолюдського і гуманістичного начал у контексті різних культур. Усе більшу роль у змісті світовідчуття, світогляду нових поколінь починають відігравати категорії світу, життя людини, життєтворчості. Зараз, як ніколи, відчувається необхідність міждисциплінарного синтезу знань про людину, який своєю чергою повинен спиратися на оновлену філософську картину світу, на загальнолюдські цінності (Б. Гершунський, О. Газман, Б. Круглов, Р. Шейерман та ін.).

Соціальний діапазон і загальнонаукова природа цінностей, потреба в інтеграції знань про людину активізують пошуки вчених у визначенні наукового статусу, ролі та змісту цінностей у соціокультурних умовах початку третього тисячоліття. Одні дослідники стоять на позиції повернення

до історичних духовно-моральних витоків; інші, звільнившись від будь-якої ідеології, заперечують необхідність цінностей і керуються лише отриманням задоволення та жагою наживи; треті перебувають у стані активного пошуку нових духовних ідеалів. Така неоднозначність у позиціях пояснюється відродженням особистісного сенсу цінностей, посиленням їх екзистенціальної значущості для суб'єкта (К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, І. Джідар'ян, В. Дружинін, О. Кронік та ін.). Так, аналізуючи цінності й ціннісні орієнтації особистості з гуманістичних позицій, А. Булінін, В. Костьолів, Н. Ратанова, Р. Рогова та інші визначають фундаментальні цінності як категорії, опанування якими є одним із засобів збереження наступності між поколіннями, інтелектуального освоєння проблем культури, а також способом самовиховання, саморозвитку та самовизначення особистості, прийняття нею ціннісних рішень.

На основі аналізу сучасної наукової літератури П. Гуревич дійшов висновку, що нині цінність асоціюється із суб'єктивним образом або поданням, які мають людський вимір; синонімізується з культурно-історичними стандартами; ототожнюється з типом «гідної поведінки», з конкретним життєвим стилем людини, «психологічним варіантом» його життя; виступає як нова ідея – індивідуальний або соціальний орієнтир. Ми поділяємо думку вченого, що «цінність – це особистісно забарвлене ставлення до світу, що виникає не тільки на основі знання та інформації, а й власного життєвого досвіду людини» [86; с. 287]. Цінність утілює в собі ставлення до форм людського буття, людського існування. Вона ніби стягує все духовне розмаїття до розуму, почуттів і волі людини. У такому розумінні цінність є не тільки свідоме, але й життєво, екзистенційно відчуте буття. Вона характеризує людський вимір суспільної свідомості, оскільки пропущена через особистість, через її внутрішній світ.

З особистісних позицій розглядають поняття «цінність» С. Бубнова, Н. Ратанова, В. Собкін та ін. Нам імпонує думка Л. Степашко про те, що

цінністю є «ставлення до світу, інших людей, самого себе, в якому завжди присутня оцінка об'єкта, виявляються вибірковість, переваги в порівнянні з іншими об'єктами. Тим самим об'єкти набувають таких властивостей, якими не володіють, якими їх наділяє суб'єкт» [234; с. 26].

Проаналізувавши здобутки вчених у сфері аксіології і критично осмисливши визначення, представлені науковцями, ми дійшли висновку, що більш повним, на наш погляд, є визначення поняття «цінності», запропоноване В. Сластьоніним, оскільки у своєму трактуванні виражає феномен цих утворень, поєднує індивідуальні й соціальні ознаки, дає змогу визначити в аспекті порушеної проблеми базові вектори їх формування у майбутніх учителів. Поділяючи думку В. Сластьоніна, під поняттям «цінності» розуміємо специфічні утворення у структурі індивідуальної свідомості, які є ідеальними зразками та орієнтирами діяльності особистості й суспільства. Це визначення беремо за основу в нашому дослідженні.

Складна природа цінностей призводить до різних їх класифікацій. Особливістю створення ціннісних систем є те, що вони створюються відповідно до інтересів певних суспільних груп. Будь-яка класифікація цінності є вираженням певної історичної епохи, розвитку, стану і норм суспільства. Серед відомих ціннісних класифікацій можна виокремити змістовні та ієрархічні типології.

Змістовні класифікаційні системи цінностей поділяють на основі їх соціальної та особистісної значущості. У вітчизняній науці соціальне підґрунтя стало основним для більшості відомих типологій цінностей: предмет природний і соціальний (О. Дробницький [92]); матеріальні, соціально-політичні та духовні цінності (В. Тугаринов [247]); духовні, інтелектуальні, соціальні цінності (В. Соловйов [230]); цінності-норми і цінності-об'єкти (В. Осовський [197]) та інші. У зарубіжних класифікаційних системах прерогативу віддають особистісній значущості цінностей, їх ролі в самоствердженні та самореалізації людини. Серед таких типологій можна



назвати системи цінностей В. Брожика [54], М. Рокича [217], В. Франкла [289], Е. Фрома [261], Ш. Шварца [299]. Наприклад, В. Франкл [289] визначає три групи цінностей, що роблять життя людей осмисленим: цінності творчості (що ми даємо життю), цінності переживання (що ми беремо від світу) і цінності відносин (позиція людини по відношенню до долі). Типологія цінностей Е. Фрома полягає в дилемі «мати або бути». «Бути» – значить максимально розкрити свої внутрішні можливості в зовнішньому світі шляхом діянь. Самоактуалізація, саморозкриття припускають успіх, визнання і, в кінцевому рахунку, можливість «мати» [260]. М. Рокич [217] виокремлює два класи цінностей: термінальні – переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути; інструментальні – переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим у будь-якій ситуації.

Найбільш багатоаспектною є типологія цінностей словацького вченого В. Брожика [54], котрий визначив різні види цінностей залежно від можливих підстав класифікації:

- матеріальні й духовні (за значущістю для людини);
- дійсні та уявні або можливо «концептуальні» цінності (за ступенем реальності їх існування);
- первинні, вторинні, третинні цінності (залежно від їх походження та характеру виконуваних функцій у суспільстві);
- апріорні й апостеріорні цінності (виходячи з генези потреб);
- минулі, теперішні й майбутні цінності (з часової точки зору);
- фінальні та інструментальні цінності (цілі та засоби їх досягнення);
- утилітарні, естетичні, правові, релігійні та інші (за змістом).

Особливе місце в типології цінностей посідають класифікації, в яких автори прагнуть встановити певну ієрархію цінностей. Так, в «епоху

виховання класових цінностей» загальноприйнятою вважалася класифікаційна система, запропонована С. Анісімовим [12; с. 23]:

- вищі цінності – людство і людина;
- цінності матеріального життя – природні ресурси, знаряддя і продукти праці, необхідні для існування людства і його відтворення;
- цінності соціального життя – сім'я, нація, клас, держава, різні громадські утворення, що виникають у ході прогресивного розвитку людства, суспільні інститути, необхідні для життєдіяльності суспільства;
- цінності духовного життя і культури – наукові знання, філософські, моральні, естетичні та інші уявлення, ідеї, норми та ідеали, покликані задовольняти духовні потреби людей.

Ми суголосні з С. Анісімовим, котрий справедливо підкреслює, що ця класифікація являє собою своєрідну ієрархію цінностей, де кожна з них по відношенню до вищої відіграє роль засобу або умови. Зазначимо, що автор акцентує увагу на соціальній природі і суспільній сутності людини, ігноруючи при цьому її індивідуальність. Ще давні філософи говорили, що людина народжується двічі: фізично й духовно. Друге народження – процес складний, болісний і тривалий. З цього приводу М. Бердяєв писав: «Етично потрібно визнати, що духовне життя та його цінності стоять ієрархічно вище соціального життя та його цінностей» [34; с. 276].

У педагогічній аксіології досліджено феномен «цінності педагогічної діяльності», під якими В. Сластьонін розуміє особливості, які дозволяють учителю задовольнити свої матеріальні і духовні потреби, слугують орієнтиром його соціальної та професійної активності, спрямованої на досягнення суспільно значущих гуманістичних цілей [227; с. 241]. Учений виокремлює групи цінностей педагогічної діяльності:

- цінності, пов'язані з утвердженням у суспільстві, соціальному середовищі (суспільна значущість праці вчителя, престиж професійної діяльності, визнання рідних, знайомих);

- цінності, пов'язані із задоволенням потреби в спілкуванні (постійна робота з дітьми, можливості спілкування з цікавими людьми, батьками, колегами, обмін духовними цінностями);

- цінності, пов'язані із самовдосконаленням (можливість розвитку творчих здібностей, залучення до духовної культури, заняття улюбленою справою, предметом);

- цінності, пов'язані із самовираженням (творчий різноманітний характер праці вчителя, захоплення педагогічною діяльністю, відповідність педагогічної діяльності інтересам і здібностям особи);

- цінності, пов'язані з утилітарно-прагматичними запитами (можливостями самоствердження, професійного зростання, міжособистісного спілкування, кар'єрного росту та ін.) [227; с. 241-242].

Структурний і якісний аналіз цінностей педагогічної діяльності виявляє їх комплексний характер, гуманістичну природу і сутність. Інтеріоризація гуманістичних цінностей педагогічної діяльності створює фундамент професійної культури вчителя, базовим підґрунтям якої є:

- загальнолюдські (дитина як головна педагогічна цінність; педагог, здатний до її розвитку, соціального захисту, підтримки її творчої індивідуальності);

- духовні (сукупний педагогічний досвід людства, репрезентований у педагогічних теоріях і способах педагогічного мислення);

- практичні (способи педагогічної діяльності, педагогічні технології, освітньо-виховні системи);

- особистісні (педагогічні здібності, індивідуальні характеристики педагога як суб'єкта педагогічної культури).

Домінування соціальної значущості цінностей у вітчизняній педагогічній науці повністю зрозуміле. Особистісні класифікаційні системи цінностей не могли виникнути в суспільстві, яке ставить суспільні інтереси,

інтереси держави вище інтересів особистості. А також у суспільстві, де не було глибокого розшарування громадян за майновою ознакою.

Незважаючи на наявність різних класифікацій цінностей, більшість дослідників сходяться у виокремленні загальнолюдських цінностей в особливу групу як пріоритетних (Л. Барроуз, М. Богуславський, С. Бубнова, Л. Гірфанова, В. Зінченко, Р. Шейерман та ін.). Зазначимо, що ідея загальнолюдських цінностей увійшла в нашу суспільну свідомість як така, що протистоїть ідеям, заснованим на класових інтересах. Однак загальнолюдські цінності протистоять не власне класовим інтересам і цінностям, а тій ідейній установці, яка вважає їх вищими, іноді єдиними. «Загальнолюдські духовно-моральні орієнтири, – зазначає Т. Флоренська, – випробувані багатомісячним досвідом людства і підтверджені досвідом душевного життя кожної людини, у якої жива совість ...» [256; с. 5].

Деякі святині супроводжують історію людського роду від самих витоків. Такі цінності зберігають у собі статус загальнолюдського. Усі люди, котрі є членами соціуму відчують, захищають і визнають ці цінності. Справді, такими цінностями є святість життя, гідність свободи, велич любові, ясність істини, немеркнуче світло краси, невичерпний витік добра та ін. До святинь людського роду належить і сократівська триєдність Істини, Добра і Краси. Ці абсолютні, безумовно, складають надбання всього людства. «Немає таких святинь, які шанувалися б у всі часи. Однак є такі абсолютні, які значущі для всього людського роду, без них єдність людства не було б настільки тотальною», – справедливо вважає П. Гуревич [86; с. 140]. Загальнолюдські цінності припускають насамперед осмислення єдності людського роду.

У сучасному суспільстві немає повного консенсусу в думках про те, що ж є вищими цінностями і загальнолюдськими ідеалами. Більше того, ми не можемо сьогодні передбачити ті цінності суспільства, які будуть актуальними завтра. Водночас більшість авторів, які займаються вивченням

змісту загальнолюдських цінностей, стверджують, що суспільством у всі часи приймаються як неминущі загальнолюдські цінності: людина, істина, доброта, гармонія, здоров'я, справедливість, любов до ближнього, правдивість і щирість, самовладання та інші (Ш. Амонашвілі, Н. Нікандров, З. Равкін, М. Розов, Л. Столович, З. Шнекендорф та ін.).

Духовні цінності – це естетичні та етичні погляди, моральні принципи й установки людини. До них належать: добро, благородство, справедливість, честь, гідність і як вищий прояв духовності – гуманізм у ставленні до людей та стосунках між ними.

Матеріальні цінності – природні багатства (земля, її надра, ліси й річки, весь природний світ), знаряддя праці, предмети виробництва людини (будинки, палаци та ін.), твори мистецтва. Матеріальні цінності стають загальнолюдськими, якщо їх охороняють, відтворюють і примножують люди в інтересах нинішніх і майбутніх поколінь.

Вивчення змістовного аспекту загальнолюдських цінностей дозволило нам побудувати класифікаційну модель, що відображає склад цінностей і взаємозв'язок між ними (рис. 1.1).

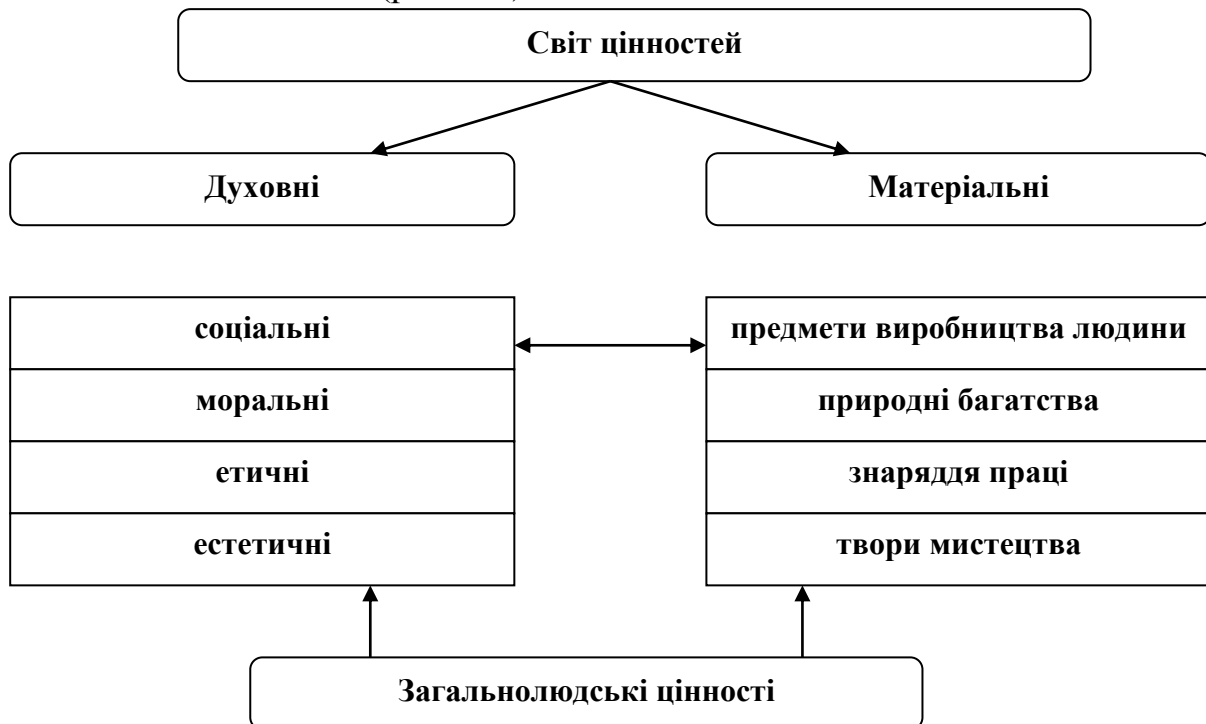


Рис. 1.1 Класифікаційна модель загальнолюдських цінностей

Духовні та матеріальні цінності взаємопов'язані. Наприклад, під впливом природи у людини виникають естетичні й моральні почуття, осмислюється ставлення до духовних цінностей. Створюючи предмети виробництва, твори мистецтва, люди передають у них своє ставлення до світу, виходячи з духовних цінностей. Водночас створені матеріальні цінності впливають на формування духовних цінностей усіх людей.

Загальнолюдські цінності – особливі ціннісні категорії, вироблені століттями в історії людства і визнані ним як загальні. Вони вбирають у себе духовні та матеріальні цінності загальнолюдського значення.

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок про фундаментальні загальнолюдських цінностей, які, на думку М. Рогової, визначаються прагненням людей зберегти людство, забезпечити умови для життя, розвитку, щастя дітей [215; с. 55], а також про їх об'єктивно-суб'єктивний характер. Цінності не привнесені в суспільну свідомість ззовні і не є застиглою й незмінною категорією. Виникнення загальнолюдських цінностей може бути пояснено на основі культурно-історичної концепції психічного розвитку людини Л. Виготського, згідно якої загальнолюдські цінності виникають на певному етапі історичного розвитку людства у процесі його колективної діяльності, віддзеркалюючи нагальну необхідність соціально-економічного розвитку суспільства, з одного боку, і внутрішню особистісну потребу – з іншого. Цінність, формуючись у тій чи тій сфері колективної свідомості як її кінцева мета, як позитивний полюс ціннісного простору кожної з цих сфер, стає загальнолюдською. Ставши невід'ємною частиною колективної свідомості, вона може інтеріоризуватись індивідуальною свідомістю. У цьому процесі «ніякого жорсткого та однакового припису розвитку нікому не дано. Однак кожному людському масиву дана почесна й тяжка свобода знайти, виходячи з власних передумов, власний унікальний зв'язок із загальнолюдськими векторами духовності, раціональності й соціального милосердя. А вже які конкретні форми цього зв'язку і наскільки міцні ці форми – особливе питання» [71].

Проходячи крізь призму індивідуальної життєдіяльності, через внутрішній світ індивіда (його інтереси, прагнення, схильності), інтеріоризовані загальнолюдські цінності включаються в психологічну структуру особистості у формі особистісних цінностей, будучи одним з джерел мотивації її поведінки. Таким чином, загальнолюдські цінності набувають особистісно обумовленої характеристики.

Система особистісних цінностей складається в процесі діяльнісного визначення суб'єктом змісту суспільних цінностей, об'єктивованих у творах матеріальної і духовної культури. Особистісними цінностями стають ті смисли загальнолюдських цінностей, по відношенню до яких суб'єкт самовизначився. Кожній людині властива індивідуальна специфічна ієрархія особистісних цінностей, які служать сполучною ланкою між духовною культурою суспільства і духовним світом особистості, між суспільною та індивідуальною свідомістю.

Під час створення особистісної системи цінностей суб'єкт пізнає, визнає або не визнає, оцінює цінності й вибирає з них значущі для себе. У процесі встановлення значущості загальнолюдських цінностей людина піддає їх цінність оцінці, тобто усвідомлює ступінь їх відповідності своїм потребам і можливість їх задоволення у сформованій ситуації. Цінність і оцінка висловлюють практичну взаємодію суб'єкта та об'єкта, у процесі якого народжується оцінне судження як суб'єктивне встановлення цінності. На підставі знання про характер оцінки та її об'єкта можна зробити висновки про власні, особистісні цінності суб'єкта.

У результаті оцінки загальнолюдської цінності відбувається її вибір. Вибір цінностей являє собою свідому перевагу особистістю певних предметів, властивостей, форм діяльності, поведінки і відмову від інших аналогічних явищ. Ці переваги, стаючи визначальними факторами індивідуального існування, проявляються в усіх сферах людської життєдіяльності. У процесі вибору цінностей вирішальну роль відіграють пізнання цінностей і виникнення в людині почуття тотожності з ними («мої

цінності»). На основі особистісного самопізнання здійснюється усвідомлення і визнання цінностей як своїх. Оцінювання цінностей, встановлення їх значущості для особистості відбувається на основі самооцінки. Механізми самоконтролю задіяні при виборі цінностей і свідомому їх засвоєнні в практичній діяльності. Засвоювані в практичній діяльності особистісно прийняті цінності відображаються у свідомості людини у формі ціннісних орієнтацій і слугують важливим фактором соціальної регуляції стосунків людей і поведінки суб'єкта. Тут можемо говорити, слушно наголошує О. Леонтьєв, про «особистісні цінності як інтеріоризовані в структуру особистості у формі ціннісних орієнтацій соціальні ідеали, норми, установки, соціокультурні традиції і людський досвід» [148; с. 41].

Отже, під інтеріоризацією-екстеріоризацією цінностей розуміють таку форму засвоєння цінностей суб'єктом, коли їхній зміст не тільки стає відомим, а й органічно вбудовується в механізми управління особистістю своїм мисленням, почуттями, діями. Формою вираження таких механізмів у поведінці людини стають її ціннісні орієнтації.

У сучасних концепціях навчання і виховання особливий акцент робиться на ціннісному ядрі виховання. Пріоритет загальнолюдських цінностей в освітньому процесі означає, що вони лежать в основі ціннісного ставлення людини до світу, яке формується в цьому процесі. Загальнолюдські цінності Життя, Добра, Істини, Краси можуть виступати такою основою. Цінності виховання дослідники визначають не завжди однозначно: для В. Караковського – це Земля, Вітчизна, Сім'я, Праця, Знання, Культура, Світ, Людина; Б. Лихачова – це цінності Віри, Надії, Любові, Істини; для Н. Щуркової – це Природа, Людина, Суспільство, Спосіб Життя, гідний Людини; І. Демакова – Дитина, Особистість і Індивідуальність Дитини, Права Дитини, Право на Повагу, Дитинство, Школа. Сам процес виховання І. Зимня визначає цілеспрямованим формуванням (або сприянням формуванню) системи ціннісних відносин на рівні сучасної культури до



навколишнього світу в усіх його проявах [103; с. 99]. І ця позиція вченої, на наш погляд, є слушною.

Аналіз підходів до визначення цінностей виховання дозволяє зробити висновок, що в їх основі лежать загальнолюдські гуманістичні цінності: Життя, Добра, Істини, Краси, а також цінності суспільної свідомості, що визначаються сучасним рівнем суспільно-історичного розвитку.

Ми виходимо з такого педагогічного трактування поняття «цінність»: *цінність* – це те, що представляє для особистості значущість, те, чим вона дорожить і керується у своїй життєдіяльності, при цьому до цінностей належать тільки ті явища, предмети та їх властивості, ідеї і спонукання, які носять соціально-ціннісний характер.

Із природою цінностей пов'язано поняття «**ціннісні орієнтації**», що забезпечують системність, цілісність і сталість особистості, визначають структуру її свідомості, внутрішню та зовнішню програму, тактику й стратегію діяльності.

Теоретичним підґрунтям концепції ціннісних орієнтацій як елементів внутрішньої структури особистості, сформованих і закріплених її життєвим досвідом стало вчення М. Вебера. Поняття і термін «ціннісні орієнтації» з'явився в зарубіжній науці в 40-х роках ХХ ст., пізніше – у вітчизняній соціології (на початку 60-х років ХХ ст.) і визначалося як зміст соціального рівня спрямованості особистості, пов'язаний зі значущими для неї оцінками дійсності: «ціннісна орієнтація особистості – це установка особистості на ті чи інші соціальні цінності, тобто краще ставлення до певної групи, наприклад, їх установка на працю, навчання, громадську роботу, сім'ю, заробіток та ін.» [232; с. 508]. Однак у такому вигляді уявлення про ціннісні орієнтації стверджувало як пріоритет соціальних цінностей, виключаючи при цьому їх особистісну значущість.

У сучасній науковій літературі немає єдиної усталеної дефініції терміна ціннісні орієнтації. Дослідники припускають, що історично це поняття набуло поширення у психолого-педагогічній літературі як аналог

філософського поняття цінностей, однак чітко визначених концептуальних відмінностей між ними досі не виявлено. Поняття «ціннісна орієнтація» містить у собі соціально-політичні, моральні, наукові аспекти, через те входить до кола наукових зацікавлень представників багатьох гуманітарних наук. Терміном «ціннісні орієнтації» послуговувались відомі вчені (А. Здравомислов В. Ольшанський, В. Ядов та ін.). В. Ядов наголошує, що ціннісні орієнтації – це «... орієнтація людини на мету життєдіяльності і засоби її досягнення [279]». Як зазначав А. Здравомислов, ціннісні орієнтації – це важливі елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда й усією сукупністю його переживань. Вони відокремлюють важливе для певної людини від несуттєвого [102; с. 202–203]. Ціннісні орієнтації виражаються в установках, ідеалах, переконаннях, нормах, стратегіях життя і виявляються в реальній поведінці людини.

У царині педагогіки ціннісні орієнтації особистості, їх зміну і становлення пов'язують з навчанням і вихованням, що відображено у статті словника, де поняття ціннісні орієнтації потрактовано як вибіркова відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей. Ціннісні орієнтації формуються в процесі соціального розвитку індивіда, його участі у трудовому житті [80; с. 357]. В «Енциклопедії освіти» В. Киричок констатує, що ціннісні орієнтації - це «відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність у наданні переваги цінностям у різних життєвих ситуаціях, спосіб розрізнення особистісних явищ і об'єктів за рівнем їхньої значущості для людини [94; с. 991]». Переконаємося, що ціннісні орієнтації є важливим елементом внутрішньої аксіологічної структури особистості, цілісною системою, що формується під час життєвої і навчальної діяльності.

У галузі філософії ціннісні орієнтації співвідносяться з категоріями норм і цінностей, нормативно-ціннісних систем; у соціології – з категоріями мотивації й управління; в загальній і соціальної психології – з категоріями,

що відображають механізм поведінки і регуляції діяльності людини. В. Слассьонін ціннісні орієнтації визначає як систему стійкого ставлення особистості до навколишнього світу і самого себе у формі фіксованих установок на ті чи інші цінності матеріальної і духовної культури суспільства. Ціннісні орієнтації – це спрямування особистості на ті чи інші цінності, які відображають змістову сторону спрямованості особистості, характер її ставлення до дійсності. Часто ціннісні орієнтації кваліфікують як основу оцінок суб'єктом навколишнього середовища відповідно до суспільних цінностей, які мають особистісну значущість для суб'єкта. Ціннісні орієнтації розкривають цілі, відображають ідеали, характеризують інтереси, потреби, переконання особистості [227; с.128–129].

Значний внесок у вивчення і розробку теорії ціннісних орієнтацій особистості зробили Б. Анан'єв, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Д. Ельконін та ін., котрі розглядали ціннісні орієнтації у складі інтегруючої властивості особистості – спрямованості. На думку Б. Анан'єва, «спрямованість особистості на ті чи інші соціальні цінності становить її ціннісну орієнтацію» [9]. За переконанням В. М'ясищева, у спрямованості «домінуюче відношення, що підкоряє собі інші відношення і визначає життєвий шлях людини» [184]. Л. Божович вважає спрямованість особистості результатом наявності у людини певної структури її мотиваційної сфери, наявності в ній стійких домінуючих мотивів поведінки [46; с. 5]. Незважаючи на відмінності у визначеннях поняття спрямованості, вчені одностайні в тому, що ціннісні орієнтації є центральним і домінуючим її компонентом, що відображає відносно стійке вибіркоче ставлення суб'єкта до світу цінностей і визначає форму поведінки. Як центральне утворення спрямованості ціннісні орієнтації включені в усі моделі особистості, пропоновані сучасними авторами (С. Бубнова, В. Глушков, Е. Дубовська, І. Дубровіна, М. Каган, Б. Круглов, Н. Ратанова, В. Слободчиков та ін.).

Інші дослідники визначають ціннісні орієнтації як самостійне особистісне утворення. Так, А. Здравомислов убачає в ціннісних орієнтаціях

«найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань, які відмежовують істотне і важливе для цієї людини від несуттєвого. Сукупність сформованих, усталених ціннісних орієнтацій утворюють свого роду вісь свідомості, що забезпечує стійкість особистості; спадкоємність певної поведінки і діяльності, виражену в напрямку потреб та інтересів» [102; с. 202]. Ціннісні орієнтації, як стверджує С. Вишнякова, – це «відображення в свідомості людини цінностей, визнаних нею як стратегічні життєві цілі і загальні світоглядні орієнтири» [68; с. 343]. А на думку В. Слободчикова, ціннісні орієнтації репрезентують конкретне розуміння цілей людського існування, життєві домагання і престижні переваги, уявлення про належне й естетичний смак [228; с. 29].

Отже, можемо констатувати, що сутність поняття «ціннісні орієнтації» вчені визначають у двох взаємопов'язаних напрямках, що діють цілісно і системно (Таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

<b>Ціннісні орієнтації</b>	
<b><i>Спрямованість особистості</i></b>	<b><i>Самостійне особистісне утворення</i></b>
Б. Ананьєв, Л.Божович, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, В. Мясищев, С. Рубінштейн, Н. Непомняща та ін.	С. Вишнякова, А.Здравомислов, В.Слободчиков та ін.

Як центральний компонент спрямованості особистості ціннісні орієнтації організують і коректують процес цілеспрямованості людини, забезпечують стійкість особистості; визначають особливості й характер стосунків особистості з іншими людьми, самою собою і тим самим детермінують особливості її поведінки; адаптують особистість до соціально-політичних змін у суспільстві, сприяючи зняттю її внутрішніх протиріч. Або, інакше кажучи, ціннісні орієнтації здійснюють психічну регуляцію

соціальної діяльності та поведінки суб'єкта в соціальному середовищі (О. Донцов, Б. Круглов, В. Ядов та ін.).

У процесі практичної діяльності інтеріоризовані цінності суб'єкта, виражені у формі ціннісних орієнтацій, екстеріоризуються і знаходять своє вираження в ціннісному відношенні особистості до навколишньої дійсності. Вияв такого ставлення, на думку ряду дослідників (М. Каган, Н. Ратанова, Н. Щуркова та ін.), є проявом специфічної функції ціннісних орієнтацій. Як зауважує А. Кірьякова, «ціннісне ставлення до світу речей, людей та ідей є сукупністю сформованих уявлень як результат відображення й осмислення явищ зовнішнього світу, взаємин людей, емоційно забарвлене особистісним прийняттям чи неприйняттям їх цінності, важливістю значущості для особистості» [213; с. 36]. Переконаємося, що ціннісне ставлення пронизує всі сфери людської діяльності. Будь-який об'єкт, явище, будь-який учинок, справа і, навіть, думки людей набувають більшої чи меншої суб'єктивної значущості, так само як і завжди мають об'єктивне соціальне значення.

Ціннісне ставлення до світу є першим, найближчим результатом процесу інтеріоризації – екстеріоризації цінностей (інтеріоризація – від лат. *Interior* – внутрішній; формування свідомості через засвоєння зовнішніх понять, дій; екстеріоризація – від лат. *Exterior* – зовнішній; перехід внутрішніх дій у зовнішній вияв). Ціннісне ставлення емоційно забарвлене, в ньому відбиваються й осмислюються отримані суб'єктом враження, в які вплетені мікростани людської душі, емоції, що проектують ставлення інших людей та їх оцінні судження. Сучасними дослідженнями доведено, що ціннісні ставлення можуть змінюватися в різні періоди життя людини. Це пояснюється динамікою ціннісних орієнтацій особистості (С. Бубнова, Н. Іванова, В. Марченко та ін.). У зв'язку з цим С. Рубінштейн довів, що за життя відбувається переоцінка цінностей, що є закономірним результатом самої діалектики життя людини, перебудови її взаємин зі світом і насамперед з іншими людьми. На думку вченого, ті чи інші цінності актуалізуються в

результаті зміни внутрішніх і зовнішніх умов [218; с. 28]. Ці роздуми є важливими для психолого-педагогічного пояснення особистісного розвитку (як молодій, так і зрілій людини), для розуміння процесів конструктивного подолання кризових періодів у житті індивідів, в основі яких лежить переосмислення особистісних цінностей.

Другий, більш відстрочений результат процесу інтеріоризації – екстеріоризації цінностей – це набуття особистістю нових моделей поведінки, яке відбувається в результаті вирішення ціннісних протиріч: між різними протилежними смислами і значеннями, протиставленням або неузгодженістю особистісних цінностей, старим і новим досвідом ініційованої діяльності. Ціннісні суперечності особистість переживає й усвідомлює як труднощі вибору та прийняття рішення в пошуках людиною сенсу життя (В. Франкл [257; 289]), у напрямку самоактуалізації особистості (А. Маслоу [174]), при визначенні своєї стратегії життя (К. Абульханова-Славська [2]). Їх людина вирішує у процесі ціннісно-орієнтаційної діяльності (переживання, незадоволеності собою, актуалізації свідомості й порівняння цінностей, знаходження засобів реалізації нових ціннісних орієнтацій у новому досвіді діяльності).

Посилення динаміки соціальних суперечностей і їх вплив на формування ціннісних орієнтацій особистості нині зазначено в дослідженнях Л. Бабаєвої, Ж. Давидової, В. Павленко, Н. Щуркової та ін. Вітчизняні вчені називають причини, спричинені такими протиріччями:

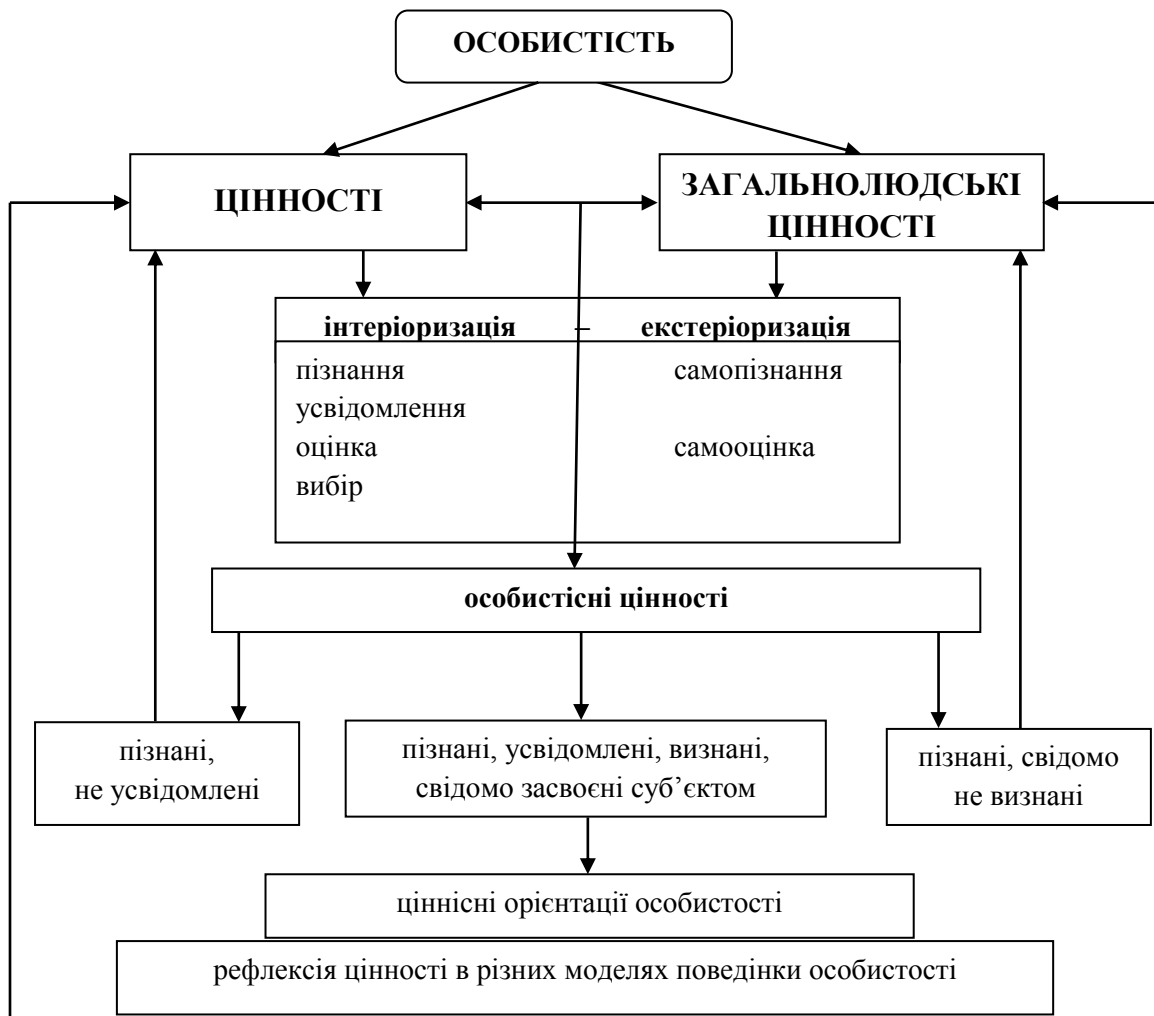
- бурхливе відкидання традиційних загальнолюдських цінностей у нового покоління і рішуча ломка вікових ціннісних орієнтацій суспільства;
- блискавичне ціннісне переорієнтування населення України, яке сприяє наростанню варіативності ціннісних орієнтацій, з одного боку, з іншого – призводить до їх поляризації;

- посилення у структурі цінностей особистості соціально-психологічної динаміки, яка виникає через безпосередній вплив соціально-економічних змін у суспільстві, що відбулися за останні роки;

- серед особистісних цінностей важливе значення надається відношенню особистості до власності як цінності. Виявлена загальна тенденція до зростання значущості таких цінностей, як «власність», «багатство», «матеріальна забезпеченість» серед дітей, молоді та дорослого населення України.

Процес утворення ціннісних орієнтацій суб'єкта покликаний перетворювати ситуативне відношення особистості до навколишньої дійсності в стійку систему ціннісних орієнтацій, що визначають загальну лінію життєдіяльності людини. Ми суголосні з думкою А. Кирьянової, що «синтез фрагментарних вражень, розрізненого досвіду поведінки і діяльності, який дає загальну шкалу цінностей, відбувається протягом усього життя, однак загальновідомо, що найбільш інтенсивно він відбувається в дитячі роки» [118; с. 27]. Саме в цьому віці закладаються основи ціннісного ставлення до світу, засвоюються моделі поведінки відповідно до усвідомлених цінностей. Зобразимо механізм утворення ціннісних орієнтацій суб'єкта на рис. 1.2.

У цьому зв'язку проблема цінностей і ціннісних орієнтацій нині привертає все більшу увагу фахівців у галузі освіти, адже «коли ми виховуємо або навчаємо, ми передаємо цінності» [189; с. 8]. Виходячи з цього, особливу значущість набувають питання: які ж цінності є зараз істинними і за якими критеріями визначати їх істинність? Скільки ж таких цінностей на сьогоднішній день і на які з них ми повинні орієнтувати сучасну молодь? Питання непрості, проблема цінностей і ціннісних орієнтацій стоїть дуже гостро. Визначення понять «цінності», «ціннісні орієнтації» з позицій сучасності, пріоритету цінностей у новому світі і для нового покоління громадян, розробка змістовно-ціннісної моделі виховання в нашому



*Рис. 1.2 Утворення ціннісних орієнтацій суб'єкта*

суспільстві спонукають до інтенсивних досліджень у цій галузі. І від вирішення поставлених питань залежатиме, яке покоління людей зростатиме сьогодні, завтра, на яких ідеалах виховане та які цінності визнає.

Ціннісні орієнтації людини є одним із найважливіших утворень у структурі свідомості й самосвідомості людини і зумовлюють низку її сутнісних характеристик як особистості. Зрозуміло, що такі характеристики здебільшого спричиняються тим, що являє собою система цінностей конкретної особистості, який спектр орієнтацій у ній представлено щодо змісту, спрямованості, аксіологічної значущості, зокрема щодо моральності й гуманізму. Не менш суттєвим моментом, що зумовлює аксіологічну значущість системи цінностей, є її співвіднесеність із конкретно-історичним, суспільно-політичними, ідеологічними умовами, за яких складається певна ієрархія ціннісних орієнтацій у суспільстві в цілому та в кожній окремій



особистості. Згадані моменти особливо актуальні щодо системи ціннісних орієнтацій, коли йдеться про побудову концепцій освіти й виховання молодого покоління і зокрема про систему ціннісних орієнтацій як чинника, що детермінує процес становлення особистості громадянина [51; с.21]. Враховуючи сучасні наукові дані, Т. Бутківська вважає, що за допомогою ціннісних орієнтацій здійснюється зв'язок між цінностями та поведінкою, ціннісні орієнтації обирають на основі різноманітних норм. Вона поділяє думку тих науковців, які трактували ціннісні орієнтації як узагальнену систему певних ціннісних уявлень, що функціонує в установках особи як вибіркоче ставлення до сукупності соціальних і духовних благ та ідеалів, як об'єкт мети і засоби для задоволення потреб конкретної соціальної групи. Всі орієнтації є частиною людської життєдіяльності і домінуюча роль якоїсь однієї з них залежить від особливостей тієї культури, в якій живе людина [58; с. 29]. Зазначимо, що дійсно ціннісні орієнтації відображають і фіксують значення певних духовних або матеріальних, реальних або уявних об'єктів / суб'єктів для досягнення цілей, задоволення інтересів та потреб людини. «По якому шляху йти, що вважати за добре чи зле, моральне чи аморальне, прекрасне чи потворне – багато в чому залежить від того, які цінності становлять основу світогляду особистості, яким орієнтирам вона надає перевагу серед ієрархії цінностей» [64; с. 31]. Система ціннісних орієнтацій визначає змістову сторону спрямованості особистості і становить основу її ставлення до навколишнього світу, людей, до себе, а також є основою світогляду й мотивації. Тому вони є найважливішими регуляторами поведінки людини. Ціннісні орієнтації пов'язані з конкретними формами життєдіяльності [249; с. 76]. На думку П. Ігнатенко, ціннісні орієнтації є своєрідною спрямованістю особистості на засвоєння певних цінностей для задоволення своїх потреб. У ціннісних орієнтаціях цінність, стверджує вчений, «виконує роль орієнтира і відповідного регулятора поведінки й діяльності людини в предметній і соціальній дійсності, особистість

орієнтується на ті цінності, які їй найбільш потрібні в даний час і в перспективі, відповідають її інтересам і цілям. Ціннісні орієнтації є провідною якістю людини, що характеризують її як неповторну індивідуальність» [110; с. 122–123]. Як бачимо, можна зробити висновок, що ціннісні орієнтації визначають і професійні особливості людини, її фахові характеристики і вподобання.

Не викликає сумніву думка Ю. Куліша, що ціннісні орієнтації – складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість та зміст активності особистості, що є складовою частиною системи відносин особистості, визначає загальне ставлення до світу, до себе, надає спрямованості особистісним позиціям, поведінці. Ціннісні орієнтації є феноменом індивідуальної свідомості, які тісно пов'язані з мотивами, потребами, цілями, інтересами особистості [145; с. 76]. Погоджуємося із Б. Чижевським, що ціннісна орієнтація служить своєрідним критерієм, доленосним фільтром у визначенні ставлення людини до матеріальних і духовних цінностей, системи установок і переконань [268; с.117].

Свою позицію щодо сприйняття сутності аналізованого поняття висловлює О. Коберник і наголошує, що ціннісні орієнтації охоплюють усі сфери діяльності людини, сприяють осмисленню найбільш суттєвих сторін її способу життя, розкривають стилі взаємовідносин особистості і суспільства. У структурі та самоусвідомленні особистості надзвичайно важливі морально-ціннісні орієнтації, оскільки саме вони відображають її людські характеристики, які багато в чому визначаються системою цінностей людини, їх змістом, спрямованістю та співвіднесеністю з конкретно-історичними суспільно-політичними умовами. Система морально-ціннісних орієнтацій – це та ланка, яка поєднує суспільство з особистістю і визначає, в ім'я чого відбувається та чи інша діяльність і якими засобами вона реалізується [128; с. 21].

У сучасному науковому просторі необхідно чітко розмежовувати поняття цінності та ціннісні орієнтації. Цінність – об’єктивна, а ціннісна орієнтація – суб’єктивна. Перехід цінностей у ціннісні орієнтації є свідченням об’єктивації особистості. Цінність має якісну характеристику (ступінь наближеності до ідеалів Краси, Істини, Добра), яка визначає її кількісну характеристику (амплітуда функціонування). Чим вище ранг цінності, тим вона більш незалежна від історичних умов, соціальних змін, поглядів і смаків окремих людей. Аксіологічний рівень розвитку особистості визначається рангом цінностей, трансформованих у ціннісні орієнтації, стійкістю останніх, багатоплановістю, гармонійністю поєднання. Визначаючи механізм трансформації цінності в ціннісну орієнтацію, Л. Коберник зауважує: «Оскільки цінність – це єдність естетичного, філософського і етичного значень об’єкта, в ціннісну орієнтацію вона трансформується через співдіяльність емоційно-чуттєвої, раціоналістичної та волювської сфер психіки людини. Функціонально в ціннісному відношенні «об’єкт – особистість» емоційно-чуттєва сфера відіграє роль «приймача» ціннісної інформації, раціоналістична – «механізму її обробки», а волютивна – «реалізатора». Функціональні значення цінності в соціумній свідомості і ціннісні орієнтації у свідомості індивідуальній ідентичні. На думку дослідниці, основними механізмами становлення ціннісних орієнтацій особистості є: 1) соціальні (інтеріоризація та екстеріоризація культурного досвіду суспільства як системи соціальних цінностей, яка опредмечена у різних формах матеріального втілення); 2) психологічні (ставлення як єдність пізнавально-оцінних утворень у процесі розвитку свідомості і самосвідомості людини; взаємодія соціально-психологічних компонентів особистості (установка, інтереси, мотиви, цілі, переконання) із суспільними умовами в процесі утворення ціннісних орієнтацій); 3) педагогічні (учіння, виховання та діяльність особистості у нерозривному зв’язку) [123; с. 32]. Вважаємо, що ці механізми відіграють важливу роль у формуванні професійно-ціннісних

орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови і повинні діяти в умовах ВНЗ цілісно і у взаємозв'язку.

На думку С. Єрмакової, ціннісні орієнтації – це спрямованість суб'єкта на діяльність і певні цінності. Автор виокремлює два структурних компоненти, що характеризують сутність ціннісних орієнтацій. По-перше, це спрямованість особистості, а по-друге, ціннісно-орієнтаційна діяльність, що сприймається рівнем розвитку відносин і соціальних чинників особистості. Отже, спрямованість особистості постає одним із найважливіших чинників у формуванні цінностей. Її основним проявом є ідеали, потреби, інтереси, переконання [95].

Своє потрактування термінів на позначення цінностей та ціннісних орієнтацій подає А. Лазарук і стверджує, що цінністю може бути як явище, об'єкт зовнішнього середовища (предмет, подія, вчинок), так і факт думки (ідея, образ, наукова концепція); те, що ми оцінюємо, предмет оцінки. Остання – розумовий факт, який є результатом оцінного відношення до цього предмета, тобто процедура вибору, здійснена на вартісних засадах. Ми погоджуємося із позицією А. Лазарук, котра переконує, що система цінностей будується за принципом ієрархії: людина здатна жертвувати одними цінностями заради інших, варіювати порядок їх реалізації. Психологічним еквівалентом цінності вважає поняття смисл – ідея, котра містить у собі мету життя людини, присвоєна нею і відіграє роль цінності надзвичайно високого порядку. Дослідник підкреслює: ціннісні орієнтації – це складний соціально-психологічний феномен що характеризує спрямування і зміст активності особистості, є складовою частиною системи відносин, визначає підхід людини до світу до себе, надає сенсу і напрямку особистісним позиціям, поведінці, вчинкам [146; с. 172, 173].

За висновками Л. Романюк, цінності людини є основною максимом особистості, змістом її психологічної культури, індивідуально інтегрованою частиною духовних загальнолюдських принципів. Ціннісні орієнтації своєю

чергою постають феноменом людської поведінки [218; с. 138]. Учена розуміє цінності як об'єкти, що мають важливе значення для індивідуального і групового благополуччя і наводить таку дефініцію: ціннісні орієнтації – це психологічний механізм диференціації особою об'єктів оточуючої дійсності та вибір серед них особистісно значущих у відповідності з рівнем сформованості в людини загальнолюдських цінностей, тобто, це інструмент диференціації цінностей групи чи іншої соціальної спільноти, здійснення особистісного вибору [217]. Ціннісні орієнтації, як і цінності, є складниками внутрішньої структури особистості людини, вони, виконуючи селекційну функцію особистості, мають значний вплив на інші функції: мотивацію, цільовизначення, прогнозування, планування, самоорганізацію, контроль, рефлексію, корекцію, комунікацію. Ціннісні орієнтації визначають суспільну особистісну поведінку, а також забезпечують системотвірну функцію в структурі особистості. У психологічному плані вони виступають у вигляді принципової спрямованості на життєві цілі й конкретні ідеали. Якщо цінності є психологічною основою рішення про сенс життя, то ціннісні орієнтації визначають шляхи його реалізації.

Цінності й ціннісні орієнтації виконують низку функцій: диференційна (відокремлення одиничного і встановлення його статусу); інтегративна (визначення спільного, такого, що об'єднує окремі явища); систематизуюча (координування окремих явищ у детермінаційні системи); смисловизначальна (орієнтування у встановленні причинно-наслідкових зв'язків); цільовизначальна (співвідношення з ідеальним, абсолютним); консервуюча (збереження досвіду, його «кодування»); комунікаційна (забезпечення спільної комунікативної основи у спілкуванні людей, націй, соціокультурних формацій); коригуюча (імперативний вплив на життя людини і соціуму, їх норматизація, певна модуляція [123].

Л. Романюк переконує, що існують ще і такі функції цінностей:

1) оцінна функція. Це перша і провідна функція. Цінність – це психологічне утворення, яке допомагає людині здійснювати оцінку елементів та подій навколишнього середовища, у тому числі – соціального, та робити висновки про їх відношення до власного внутрішнього світу у вимірах «моє – не моє», «добре – погано», «подобається – не подобається» тощо;

2) селективна функція – це здійснення відбору потрібних, особистісно значущих елементів світу та відділення їх від непотрібних та таких, що не є значущими для внутрішнього світу людини. Людина асимілює лише «своє», співвідносне з її особистісною специфікою та десимілює «чуже», яке видається їй зайвим, непотрібним або навіть шкідливим;

3) мотиваційно-сміслова функція – процес вибору «цінного» та відторгнення «нецінного» становить основу мотивації людини. Можливість реалізувати цінність мотивує до здійснення осмисленої цілеспрямованої діяльності з реалізації особистісно значущих смислів;

4) системотвірна функція. Цінності є системотвірними принципами організації внутрішнього світу людини. Конкретизуючись у ціннісних орієнтаціях, вони виступають у вигляді принципової спрямованості на життєві цілі й конкретні ідеали. Вони є психологічною основою рішень про сенс життя та узагальнені життєві цілі людини;

5) ідеологічна функція. Цінності є дієвими засобами щодо поваги, підтримки й захисту людини чи групи, частково дозволяючи людині виправдати її вірування й дії, навіть якщо вони є ненормативними чи непопулярними [217; с.138].

О. Плохотнюк [204, с. 9] розглядає ціннісні орієнтації як найважливіший елемент структури особистості, в яких у концентрованому вигляді виражено суб'єктивні ставлення особистості до об'єктивних умов її буття, що опосередковують спрямованість її поведінки. Важливою є здатність особистості до цілісного відчуття та усвідомлення явищ життя й культури, готовність до вибіркової оцінної діяльності. Ціннісні орієнтації

трактує як соціально фіксовані настанови на ті чи інші матеріальні або духовні цінності, що формуються в процесі опанування людиною природного та соціального світу й визначають її поведінку в конкретних життєвих ситуаціях, стратегію життєдіяльності. Ціннісні орієнтації суб'єктивні, характеризують духовний світ конкретної людини як істоти, яка мислить, шукає, страждає, діє, містять життєвий досвід конкретного індивіда, виступають результатом індивідуальної практики освоєння соціального та природного світу, який є унікальним та неповторним. На думку дослідника, яку ми поділяємо, ціннісні орієнтації визначають загальну спрямованість інтересів та устремлінь особистості, ієрархію індивідуальних уподобань та взірців, цільову та мотиваційну програми, рівень домагань та престижних переваг. Провідні функції ціннісних орієнтацій такі: пізнавальна, розвивальна, спонукальна, оцінна, регулятивна, соціалізуюча, прогностична.

Як зазначає Л. Кравчук, ціннісні орієнтації є засобом виявлення суб'єктного ставлення індивіда до навколишнього, їх можна вважати інтегральним психічним новоутворенням, яке забезпечує цілісність свідомості, емоційно-чуттєвої сфери й поведінки суб'єкта, а відтак їх вироблення є дієвим механізмом і умовою формування професійно значущих особистісних якостей майбутнього педагога як суб'єкта професійної діяльності [139; с. 101].

Отже, в аспекті порушеної проблеми вважаємо, що *ціннісні орієнтації* – це спрямованість і зміст активності суб'єкта на діяльність, шлях та засіб вироблення певних цінностей. Їх основним виявом є ідеали, потреби, інтереси, переконання. Ціннісні орієнтації визначають професійну спрямованість особистості. Поняття «цінності» і «ціннісні орієнтації» різняться як загальне (суспільне) й індивідуальне (особистісне). Результати досліджень з цієї проблеми дали можливість виявити два структурних компоненти, що характеризують сутність ціннісних орієнтацій. По-перше, це професійна спрямованість особистості, по-друге – ціннісно-орієнтаційна діяльність, що

сприймається рівнем розвитку відношень і соціальних чинників особистості. Орієнтуючись в широкому спектрі цінностей, особистість обирає найбільш суб'єктивно значущі (в межах нашого дослідження – професійно важливі), що пов'язані з її потребами і цілями. Перед тим, як використати на практиці певне явище, відбувається процес оцінювання з точки зору інтересів суб'єкта, цілей, потреб, і лише тоді, вибираючи корисне, визначається цінність. Цілевизначеність і цілеспрямованість особистості є одним з найважливіших чинників у формуванні професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови.

Досить суперечливими серед науковців є питання класифікації цінностей, ціннісних орієнтацій, їх формування та значення для розвитку особистості. Аналізуючи цінності й ціннісні орієнтації з гуманістичних позицій, учені визначають фундаментальні цінності як категорії, освоєння яких є засобом збереження зв'язку між поколіннями, інтелектуального освоєння проблем культури, а також способом самовиховання, саморозвитку, самовизначення особистості, прийняття нею ціннісних рішень. Цінність втілює в собі відношення до форм людського існування, характеризує людський вимір суспільної свідомості, адже завжди пропущена крізь особистість, її внутрішній світ.

Складна природа цінностей зумовлює різні підходи до їх класифікації. У вивченні цього питання може реалізовуватися філософський, соціально-психологічний та педагогічний підходи, що спричиняє появу різнотипних класифікацій. На думку Т. Мальковської, проблему ціннісних орієнтацій можна розглядати як центр духовного розвитку особистості, цілісну систему усвідомленого ставлення особи до суспільства, групи, праці, самої себе [160; с. 9]. Аналіз досліджень в аспекті різних галузей показує, що нині загальнонаукова класифікація ціннісних орієнтацій відсутня. Одні вчені виокремлюють цінності життя (життя, здоров'я, радість життя, спілкування з людьми), цінності культури (матеріальні цінності, техніка, житло, їжа, одяг),



соціально-політичні цінності (суспільний порядок, мир, безпека, свобода, рівність, справедливість, людяність), духовні (освіта, наука, мистецтво). Інші дослідники виокремлюють предметні цінності, що виступають як об'єкти, на які спрямовано потреби, і суб'єктні – цінності свідомості чи ціннісні уявлення. Перші є об'єктами наших оцінок, а другі стають вищими критеріями для таких оцінок. Соціологи розглядають цінності як нормативи або регулятори діяльності. Відповідно до такого підходу, як ми зазначали, цінності поділяють на цінності-норми, цінності-цілі, цінності-засоби. За іншими класифікаціями, цінності поділяють на матеріальні та духовні, реальні і потенційні, фактичні та визнані. Такого статусу вони набувають через оцінку особи, класу, всього людства. Важливими соціальними цінностями визнано цінності ідеології, освіти, праці, культури, моралі і людини як найвищої цінності.

За переконанням В. Сластьоніна, до аспектів формування ціннісних орієнтацій треба віднести такі види цінностей: багатогранна ціннісна орієнтація, яка відповідає сучасному етапу суспільно-економічного розвитку, випереджувальна ціннісна орієнтація, спрямована на ідеали, соціальні цінності суспільства, що склалися на основі світоглядних принципів, соціально цінні вміння у процесі засвоєння соціальних цінностей у різних видах діяльності [227; с. 129].

Цінності були об'єктом глибокого наукового зацікавлення В. Ядова та колективу його однодумців, котрі виокремлювали цінності-цілі (термінальні) і цінності-засоби (інструментальні). Підсумовуючи тридцятилітній досвід, учений кваліфікує ціннісні орієнтації як регулятивну функцію особистості щодо готовності до певного способу дій, які можна іменувати також як життєва позиція, спрямованість інтересів, соціальна установка, суб'єктивний зміст, який надають діям, а усе це є диспозиції особистості, що зафіксовані в її соціальному досвіді сприймати і оцінювати дійсність, а також поводитися певним чином у відповідних умовах [278; с. 10].

Нам імпонує думка М. Боришевського про те, що духовна сфера зрілої людини включає такі підсистеми цінностей: моральні цінності, спрямовані на утвердження в міжлюдських стосунках гуманних начал, доброти, справедливості, щирості, взаємоповаги і виявляються також у протидії до фальші, цинізму, одним із найбільших виявів моральності є ставлення до праці; громадянські цінності включають патріотизм, з ними пов'язані такі якості, як національна самосвідомість і прагнення до ідентифікації зі своїм етносом, нацією; світоглядні цінності належать до трансцендентних орієнтацій людини, що допомагають виходити за межі земної буденності й оцінювати себе, свої дії з погляду цінностей вічних; екологічні цінності виявляються у ставленні до навколишнього зовнішнього середовища в розвиненій дійовій потребі захищати природу, а також здатності естетично сприймати природні явища, усвідомлювати особисту відповідальність за природу; естетичні цінності – розвиненість естетичних смаків притаманне почуття прекрасного, у будь-якій сфері життєдіяльності, творити прекрасне в праці, людських взаєминах; інтелектуальні цінності – це такі характеристики як здатність мислити критично, протистояти експансивному нав'язуванню зовні різних сумнівних еталонів, орієнтацій; валеологічні цінності мають вияв у серйозному ставленні людини до свого фізичного і психічного здоров'я [51; с. 24–25]. Для майбутніх учителів іноземної мови ці складники є вкрай важливими і необхідними.

Значна частка втілення ціннісних орієнтацій у масовій свідомості зосереджується, на думку О. Васютинського, навколо політичних питань суспільного та індивідуального самовизначення. Відтак масова політична свідомість стає істотним джерелом і цариною творення ціннісно-орієнтаційного контексту суспільства. В основі теперішньої ціннісно-орієнтаційної основи суспільства лежать цінності соціальні і / або ліберальні. Перші більшою мірою орієнтовані на сумлінну працю, рівність, справедливість, колективізм, соціальний захист тощо. На думку дослідника,

інша важлива площина громадсько-політичних цінностей сучасного українського суспільства – це цінності патріотичні. Автор виокремлює також моральні цінності і зазначає, що вони погано піддаються емпіричному виявленню й аналізу, оскільки фігурують радше в особистій та безпосередньо особистісній сферах, проте час від часу можуть набувати вираженості і концентрації такого ступеня, що є достатнім аби спричинити суспільні явища значного розмаху. Вчений зауважує, що площину ціннісно орієнтованого функціонування суспільства становлять духовні цінності, пов'язані з істотним протиставленням ідеально-піднесених та матеріально-приземлених сторін людського буття. За своїм змістом цінності духовні наближені до цінностей моральних. Проте духовні цінності досить неміцні, вони формуються на найвищих рівнях розвитку особистості і суспільства, а що вищим є такий рівень, то уразливішими виявляються цінності притаманні їхньому індивідуальному чи колективному носієві. Для досягнення їх треба більше зусиль, напруження, емоційно-вольових затрат [63; с. 41–43]. Таким чином переконуємося в необхідності особливої уваги щодо формування духовних цінностей і пошуку ефективних шляхів їх інтеріоризації.

У системі цінностей та ціннісних орієнтацій виокремлюють професійні цінності. М. Боришевський одним із найбільш важливих виявів моральності людини вважає ставлення до праці, усвідомлення працелюбства як моральної цінності. Усвідомлення творчої улюбленої праці за покликанням як однієї з важливих моральних цінностей, яка допомагає людині реалізувати себе, збагнути свої можливості, відчувати потрібність людям. Праця, мотиви якої не пов'язані з усвідомленням її суспільної значущості, спонукає волю до холодного розрахунку [51; с. 239]. Без сумніву, наявність професійних цінностей забезпечує сумлінне ставлення до праці, майбутньої професійної діяльності, спонукає людину до творчого пошуку, вдосконалює у свідомості студента умовну модель майбутньої фахової діяльності, яка слугуватиме орієнтиром для професійного саморозвитку.

Стосовно педагогічної сфери актуальними є цінності освіти та ціннісні орієнтації вчителя. У педагогічній аксіології феномен «цінності педагогічної діяльності» трактують як особливості, що дозволяють учителю задовольнити свої матеріальні та духовні потреби, слугують орієнтиром його соціальної та професійної активності, спрямованої на досягнення важливих для суспільства гуманістичних цілей [228; с. 241]. В. Сластьонін серед цінностей педагогічної діяльності виокремлює цінності, пов'язані з:

- утвердженням у суспільстві, соціальному середовищі (суспільна значущість учительської праці, престиж професійної діяльності, визнання оточенням);
- задоволенням потребам спілкування (постійна робота з дітьми, можливість спілкуватися із цікавими людьми, колегами, обмін духовними цінностями);
- самовдосконаленням (можливість розвитку творчих здібностей, причетність до духовної культури, можливість займатися улюбленою справою, предметом);
- з утилітарно-прагматичними запитамі (можливостями самоствердження, професійного росту, міжособистісного спілкування, кар'єрний ріст) [227; с.247].

Вважаємо, що структура цінностей педагогічної діяльності свідчить про їх комплексний характер, гуманістичну природу і сутність. Інтеріоризація гуманістичних цінностей педагогічної діяльності утворює фундамент професійної культури вчителя, базовими основами якої є:

- загальнолюдські цінності (дитина як головна педагогічна цінність, учитель, здатний її розвивати, підтримати творчу індивідуальність);
- духовні (загальні (педагогічний досвід людства, відображений у педагогічних теоріях і способах педагогічного мислення) і практичні (способи педагогічної діяльності, педагогічні технології));

– особистісні (педагогічні здібності, індивідуальні характеристики педагога як суб'єкта педагогічної культури).

Цінності педагогічної діяльності виступають важливими засобами, що дають змогу вчителю задовольнити матеріальні, духовні, суспільні потреби і цілі, які слугують орієнтирами його соціальної та професійної активності. В основі цієї класифікації лежать потреби особистості та їх відповідність професії учителя. Учений виокремив такі види: цінності, які пов'язані із утвердженням особистості в суспільстві; цінності, пов'язані із самовдосконаленням; цінності, пов'язані із самовираженням, утилітарно-прагматичні цінності; цінності, що виражають гуманістичну суть діяльності вчителя, цільові та інструментальні цінності. Ця класифікація цінна тим, що допомагає викладачам і студентам усвідомити та оцінити цінності педагогічної діяльності, необхідність їхнього формування на етапі навчання майбутнього вчителя у вищому закладі.

На основі професійної педагогічної діяльності класифікує цінності В. Ісаєв [107]. До першої групи цінностей учений відносить цінності, які розкривають значення та суть цілей професійної педагогічної діяльності викладача вищої школи (цінності-цілі): концепція особистості студента-професіонала у її різних виявах та різних видах діяльності і Я-концепція – професійне як джерело та результат професійного самовдосконалення. Друга група – цінності, що розкривають значення способів і засобів здійснення професійної педагогічної діяльності (цінності-засоби): концепції педагогічного спілкування, педагогічної техніки і технології, педагогічного моніторингу та інноватики. Третя – цінності, що розкривають значення і сутність відношень як основного механізму функціонування цілісної педагогічної діяльності (цінності-відношення): концепція власної професійної позиції, що включає ставлення викладача до студентів, до себе, своєї професійної діяльності, інших учасників педагогічного процесу. Четверта група – цінності, що розкривають значення і сутність психолого-

педагогічних знань у процесі здійснення педагогічної діяльності (цінності-знання): теоретико-методологічні знання про формування особистості і діяльності, знання провідних ідей педагогічного процесу, знання психології учнів. П'ята – цінності, що розкривають значення і сутність якостей особистості викладача (цінності-якості), розмаїття взаємопов'язаних індивідуальних, особистісних, статусно-позиційних, діяльнісно-професійних і зовнішніх поведінкових якостей особистості як суб'єкта професійно-педагогічної діяльності, що має вияв у спеціальних здібностях: здатність до творчості, здатність проектувати свою діяльність, передбачити її наслідки, співвідносити свої цілі і дії з діями інших, виробити спільну позицію, здатність до діалогічного мислення, здатність будувати діалог з іншими.

Очевидно, що між групами педагогічних цінностей існує зв'язок: цінності-цілі визначають характер цінностей-знань та цінностей-засобів, цінності-відношення залежать від цінностей-цілей і цінностей-якостей. Ми переконуємося, що система педагогічних цінностей має синкретичний характер і її функціонування залежить від переплетення усіх її складників. Чим багатший світ цінностей педагога, тим більш ефективним та цілеспрямованим буде здійснюватися відбір та прирощення нових цінностей, які визначають мотиви поведінки і діяльності.

Характеризуючи зміст і структуру професійно-педагогічної культури викладача вищої школи, В. Ісаєв важливу роль відводить педагогічним цінностям. Учений переконує, що педагогічні цінності є основою професійної культури педагога. Сукупність педагогічних цінностей як норм, що регламентують професійно-педагогічну діяльність педагога, має цілісний характер і виступає як пізнавально-діюча система, що визначає відношення між усталеними поглядами на проблеми професійної освіти та професійно-педагогічної діяльності викладача вищої школи. Педагогічні цінності є об'єктивними, бо формуються історично у ході розвитку суспільства і фіксуються педагогічною наукою як ідеї, концепції, теорії. Здійснюючи

педагогічну діяльність, викладач оволодіває педагогічними цінностями, суб'єктивує їх. Рівень суб'єктивації педагогічних цінностей – це ступінь реалізації ідеально-ціннісного, трансформації потенціального в дійсне. Він є показником особистісно-професійного розвитку викладача, його педагогічної культурності. Відповідно до змін умов соціально-педагогічної діяльності, розвитку потреб суспільства, школи, особистості педагогічні цінності зазнають змін та переоцінки. Педагогічні цінності виступають відносно стійкими орієнтирами, за якими педагоги співвідносять своє життя і педагогічну діяльність. Включення загальнолюдських цінностей добра та краси, справедливості та обов'язку, рівності й честі в систему цінностей педагогічних та оволодіння ними є тією основою, на якій базується зміст педагогічної освіти. Саме ціннісний компонент творчого потенціалу особистості педагога багато в чому визначає його професійну культуру – здатність до обраної професії, його професійну позицію, готовність і здатність до проведення навчально-виховної роботи [107].

Фундаментальні цінності відображають глобальні цінності-цілі, усталені пріоритети, що домінують у суспільстві, загальні ідеали людства. Вони суттєво впливають на визначення національних, громадянських і сімейних цінностей. Особисті цінності, з одного боку, є результатом трансляції фундаментальних, національних, громадянських та сімейних цінностей на рівень окремої особистості. Справді, відображаючись в індивідуальній свідомості, загальнозначущі цінності набувають для кожної особи неповторного персонального сенсу. З іншого, особистісні цінності охоплюють певні предмети, ідеї, явища навколишнього світу, які відповідають її індивідуальним інтересам, прагненням, цілям, але які можуть не мати високого соціального значення.

На наш погляд, у вищих навчальних закладах важливо забезпечити різними педагогічними засобами опанування кожним студентом усіх груп цінностей. Але сьогодні йдеться не про нав'язування ззовні молодій людині

певних догм, а про самостійне відпрацювання нею під керівництвом педагогів власних ціннісних орієнтацій. У цьому разі визначені цінності є деякими соціально значущими ідеями, світоглядними орієнтирами, які в реальному житті реалізуються через різноманіття їхніх варіантів виявлення в ціннісних орієнтаціях людей.

Ціннісні орієнтації є важливим механізмом регуляції життєво-суспільної діяльності. Найбільш яскраво ця роль системи ціннісних орієнтацій виявляється щодо професійної діяльності. Для кожної професійної групи характерний свій зміст діяльності, своя система цінностей і професійно важливі якості стають похідними від моральних якостей людини, від ієрархії ціннісних орієнтацій. Ціннісні орієнтації детермінують професійну поведінку, забезпечуючи зміст та спрямованість діяльності і додаючи зміст професійним діям. Л. Коберник акцентує, що система ціннісних орієнтацій займає особливе місце в діяльності професій типу «людина – людина», здобуваючи в цьому випадку характер центрального елемента в структурі їхнього професійного образу світу. Такі види професійної діяльності є областями існування й розвитку загальнолюдських цінностей. Саме тут реалізуються цінності альтруїзму і творчості, що додають смислу даній діяльності [122; с. 236].

У психолого-педагогічній літературі поняття «педагогічні цінності» та «професійні ціннісні орієнтації вчителя» використовуються для позначення широкої сукупності об'єктів і явищ, пов'язаних з освітнім процесом. У науковому просторі названі терміни вживається в одних випадках як синоніми, в інших – трактують поняття «педагогічні цінності» як загальне, а «професійні ціннісні орієнтації» індивідуальним надбанням, особистісним для окремого педагога. За твердження Г. Печерської, «професійні ціннісні орієнтації – це індивідуальне, особистісне утворення, саме вони забезпечують якісне виконання фахівцем професійної діяльності. Різноманітні сфери професійної діяльності сучасної людини висувають



вимоги не тільки до спеціальних професійних знань, умінь і навичок, особистісних якостей, а й до ціннісної спрямованості, ціннісних ставлень, позицій, переконань. Становлення професійних ціннісних орієнтацій відбувається у взаємодії двох полярностей у єдиному полі – особистості і професії, які обумовлюють розвиток одна одної» [201; с. 256]. Нам імпонує думка Г. Печерської про розмежування педагогічних цінностей та професійних ціннісних орієнтацій. Вважаємо, що педагогічні цінності – це загальні цінності освіти, а професійні ціннісні орієнтації – це цінності, притаманні безпосередньо особистості вчителя; професійні ціннісні орієнтації – це система професійної спрямованості та ставлення вчителя до педагогічної діяльності та її різних сторін, що відображає змістовну сторону, основу і сутність професійної діяльності вчителя.

Нині дослідники пропонують класифікацію вузькопрофесійних педагогічних цінностей: цінності, що розкривають професійний статус педагога; цінності, що демонструють ступінь входження особистості в педагогічну професію; цінності, що відображають цілі педагогічної діяльності. Педагогічні цінності в цьому випадку групуються на підставі задоволеності викладача педагогічною роботою і можливістю його самореалізації в ній, але це не повною мірою передає багатогранність педагогічної професії.

Н. Шемигон, визначає професійно-ціннісні орієнтації педагога як систему стійких відношень особистості до педагогічної праці, що формуються на основі усвідомлених педагогічних цінностей і втілюються в професійній діяльності, визначаючи її змістове наповнення і шляхи досягнення професійних цілей. Автор доводить, що сформовані професійно-ціннісні орієнтації педагога є одним з найважливіших елементів успішної професійної діяльності, адже стимулюють його професійно-особистісний розвиток, активізуючи внутрішні механізми особистості (потреби, інтереси, мотиви, установки, відношення); відіграють стратегічну роль у поведінці та

діяльності, визначають напрями професійної діяльності; коригують діяльність студента за допомогою оцінок, орієнтацій та установок, забезпечуючи взаємозв'язок особистісного й предметного в діяльності на основі особистісної орієнтації. Нам імпонує думка Н. Шемигон [272; с. 8], що професійно-ціннісні орієнтації майбутнього педагога можна розглядати з позиції змістового і процесуального компонентів. До змістового компонента професійно-ціннісних орієнтацій педагога включено:

- цінності-цілі, пов'язані із ставленням до професії – мотиваційною сферою діяльності;
- цінності-знання, що визначають теоретичне наповнення діяльності;
- цінності-вміння – практичний компонент діяльності;
- цінності-якості – визначають емоційний компонент діяльності.

На думку Г. Кардашевської, окремим напрямом у вивченні процесу формування ціннісних орієнтацій є дослідження професійного становлення молоді як важливого фактора формування ціннісної сфери особистості. Вчена пропонує таку систему професійних цінностей:

- 1) ключові, базові цінності (життя, здоров'я, особистість, гуманізм, добро, справедливість, рівність, щастя та ін.);
- 2) соціально-регламентуючі цінності (доброта, милосердя, моральна вихованість, соціальна зрілість, порядність, активність, любов до людей);
- 3) колегіально-регулювальні цінності (колегіальність, професійна репутація, доброзичливість, довіра, взаємодопомога, здатність визнавати свої помилки);
- 4) професійні цінності (любов до професії, сприйняття себе як спеціаліста, вимогливість до себе, професійна честь, професійна гідність, потреба у постійному професійному самовдосконаленні) [114; с. 148]. У межах нашого дослідження професійні цінності заслуговують особливої уваги і розробки теоретико-методичних шляхів їх ефективного формування в майбутніх учителів іноземної мови.

Професійна діяльність майбутнього педагога, зазначає О. Пришляк, базується на специфічній системі знань як теоретичного, так і практичного характеру, на критеріях успішного розв'язання проблем, системі етичних принципів і цінностей, які регулюють відносини з колегами та різними інстанціями. Вона невід'ємна від гуманістичних та демократичних ідеалів, тому її цінності ґрунтуються на повазі до людини, її гідності. Соціальне замовлення на фахівця вимагає від нього високої загальної та професійної культури, розвиненого почуття відповідальності, здатності до самооцінки та саморозвитку, вміння контролювати свої стосунки з людьми. Дослідниця визначає основні фактори, що мають вирішальний вплив на становлення ціннісних орієнтацій. Провідним вважає зовнішнє середовище непрямої дії, яке впливає через досягнення світової науки, у тому числі системи освіти зарубіжних країн. Другим фактором є зовнішнє середовище прямої дії. Висока залежність від фінансування оплати праці державою. Людина не може змінити свою природу: виконувати свої професійні обов'язки за умови низької оплати праці та незадоволення базових потреб. Третім фактором є внутрішнє середовище системи, неформальні стосунки та традиції, що впливають на формування ціннісно-орієнтаційної єдності членів групи. Четвертим фактором є об'єкти діяльності. Динаміка процесу формування готовності до професійної діяльності студентської спільноти є однією із важливих складових становлення ціннісних орієнтацій. П'ятим фактором є самі суб'єкти діяльності. Характерні риси юнацького віку – безкомпромісність оцінок і суджень, емоційна чутливість, максималізм – створюють специфічні умови засвоєння майбутніми педагогами системи певних цінностей [208; с.292]. Ми переконані, що саме юнацький і студентський вік є найбільш сприятливим, важливими, сенситивним для формування ціннісних орієнтацій, що істотно впливає на становлення життєвого і професійного світогляду, ідеалу й інтересів.

Отже, професійно-ціннісні орієнтації майбутніх педагогів, зокрема й учителя іноземної мови, формуються і розвиваються на базі системи цінностей, що включають загальнолюдські та національні цінності, цінності педагогічної діяльності. Юнацький і студентський вік є періодом інтенсивного становлення і формування професійно-ціннісних орієнтацій, які мають велике значення для розвитку особистості майбутнього вчителя іноземної мови, оскільки засвоєний життєвий досвід, що пройшов крізь призму її внутрішнього світу, оцінюється, критично опрацьовується нею і стає переконанням, умовою самореалізації у майбутній педагогічній діяльності.

Формування і розвиток професійно-ціннісних орієнтацій під час підготовки студентів факультету іноземних мов має здійснюватися у трьох напрямках:

- формування ціннісного ставлення до усвідомлення ролі й значущості обраної професії;
- формування професійного образу особистісної Я-концепції майбутнього вчителя іноземних мов у студента;
- формування професійно-ціннісних орієнтацій у майбутній педагогічній діяльності.

Відповідно до означених напрямів, у студента факультету іноземних мов має бути сформована цілісна система професійно-орієнтованих цінностей, які визначатимуть його ставлення до обраної професії і майбутньої педагогічної діяльності. Вважаємо, що стрижневими і найбільш важливими професійно-ціннісними орієнтаціями майбутніх учителів іноземної мови є:

- *орієнтації-целі*, пов'язані з цілеспрямованою професійною мотиваційною, когнітивною і діяльнісною сферою особистості;
- *орієнтації-компетентності*, що визначають теоретичний і практичний компоненти діяльності;
- *орієнтації-якості*, що включають особистісну емоційну сферу.

На нашу думку, важливим аспектом у процесі формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови є вивчення навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу, які сприяють професійному, інтелектуальному й емоційному зростанню особистості студента.

### **1.3 Особливості формування розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя іноземної мови засобами соціально-гуманітарних дисциплін**

Нові освітні реалії зумовлюють підвищені вимоги до рівня фахової компетентності вчителя іноземної мови, його професійних та особистісних якостей. Ці вимоги стосуються здатності самостійно і критично мислити, бути відкритим до педагогічних інновацій, здатним адаптувати набуті в університеті знання до нових постійно мінливих запитів суспільства до якості освіти, готовим брати на себе педагогічну відповідальність, здатності до дослідницької і творчої діяльності, постійного самовдосконалення і професійного саморозвитку. Одним із шляхів реалізації цих завдань є виховання стійких професійно-ціннісних орієнтацій у майбутніх педагогів. У сучасній вищій освіті актуальними є пошуки підходів і технологій формування і розвитку ціннісного потенціалу особистості майбутнього вчителя. Педагогічними засобами формування професійних цінностей майбутнього педагога стає оптимізація аксіологічних можливостей підготовки майбутнього вчителя відповідно до обраного предмету викладання, аксіологізація процесу формування професійних компетентностей, розвиток аксіологічного потенціалу педагогічних практик, педагогічних традицій вищого навчального закладу у створенні умов для ціннісного самовизначення. Розвиток аксіологічного потенціалу особистості педагога, формування системи його ціннісних відношень та установок є одним із основних завдань вищої педагогічної освіти. Обґрунтовуючи формування ціннісних орієнтацій у школі, Т. Бутківська переконує, що воно має спиратися на триєдину формулу: єдності учіння (інтелектуальний розвиток), виховання почуттів (моральне виховання), виховання вчинку (формування навичок діяльності) [58; с. 30]. Переконані, що названі складники повинні бути реалізовані й у процесі формування і розвитку

ціннісних орієнтацій студента факультету іноземних мов. За твердженням Р. Скульського, специфікою виховання студентів педагогічних навчальних закладів є те, що їхня головна мета – виховати майбутнього вчителя і підготувати його до роботи з дітьми і дорослими. Ми погоджуємося з тим, що майбутній учитель повинен глибоко усвідомити свій професійний ідеал як своєрідну модель, на яку орієнтуватиметься в процесі навчання, самоосвіти і самовиховання. Учитель має бути одночасно гарною людиною і добрим, знаючим педагогом, ґрунтовно володіти життєвими компетентностями (в тому числі і професійною компетентністю) і мати позитивні особистісні якості. Слушною є думка В. Огнев'юка про те, що педагоги, хоч би які дисципліни не викладали, мають дотримуватися цілісного підходу до виховного процесу, враховуючи необхідність багатогранних особливостей духовного становлення громадянина України [192; с. 183].

Система професійно-ціннісних орієнтацій функціонує в системі загальнолюдських цінностей. Дійсно, професійні ціннісні орієнтації соціально спрямовані. Основою системи професійних цінностей, своєрідним епіциклом (*Епіцикл (від грец. – на і грец. – коло) – поняття, яке використовували Стародавні та середньовічні вчені в своїх теоріях руху планет, включаючи геоцентричну модель Птолемея. Відповідно до цієї моделі, планета рівномірно рухається по малому колу, званому епіциклом, центр якого, у свою чергу, рухається по великому колу, яке називається деферентом. Поєднання рухів по епіциклу та деференту, що призводить до руху сонця по ексцентричному колу в теоріях Гіппарха та Птолемея. Позначення «Т» - Земля (центр деференту), «S» - Сонце, «Р» - центр епіциклу, «О» центр ексцентра (результуючої орбіти Сонця). При русі Сонця відрізки S), зазначає М. Гриньова, є цінності духовні, транслявання яких відбувається в системі «людина-людина». Вони розкривають характер і зміст цінностей, характерних для суспільства й акумульованих у мистецтві, науці,*

моралі, філософії: це ідеї й уявлення, норми й правила, котрі регламентують педагогічну діяльність і спілкування у межах суспільства [83; с. 15]. Саме духовні цінності посідають особливе місце в житті вчителя, адже під час суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагога з учнями й батьками духовність постає як стрижень позитивної педагогічної співпраці. На підставі аналізу наукових праць Н. Ткачова пропонує для вищого навчального закладу систему, що охоплює такі групи цінностей:

- фундаментальні (базові, наближені до загальнолюдських): життя, людина, добро, природа, суспільство, щастя, справедливість та ін.;
- національні (цінності національної культури): національна ідея, рідна мова, народні свята, традиції та звичаї, фольклор, національні символи тощо;
- громадянські (цінності демократичного суспільства): демократичні права й обов'язки, толерантність до інакомислячих, релігійна терпимість, повага до культурних і національних традицій інших народів, інформаційна культура та ін.;
- сімейні цінності (цінності родинного життя): любов, повага, вірність, взаємодопомога, взаємопідтримка, взаємопіклування, гармонія взаємостосунків, довіра, взаємовідповідальність, шанування предків тощо;
- особисті: повноцінна життєва самореалізація, освіченість, морально-вольові якості, здоров'я, життєві компетенції тощо [246; с. 430].

Вважаємо, що професійно-ціннісні орієнтації вчителя іноземної мови повинні включати спільні для кожного учителя, незалежно від предмета викладання, педагогічні цінності та цінності, зумовлені специфікою предмета викладання, тому формування і розвиток професійних цінностей учителя іноземної мови буде визначатися як спільними рисами для педагога будь-якого фаху, так і специфікою власне його професійних компетентностей. Безперечно, що фахівець у галузі викладання іноземних мов зобов'язаний досконало оволодіти іноземною мовою, бути готовим до передачі цих знань



своїм учням найбільш ефективним способом, сприяти розвитку їхньої самостійності та творчої активності.

Провідною ціллю навчання майбутнього вчителя іноземної мови у педагогічному університеті є формування професійної компетентності. Поняття професійної компетентності стало ключовим концептом сучасної педагогічної науки та обґрунтоване у дослідженнях багатьох учених-педагогів (Н. Волокова, І. Зязюн, В. Огнев'юк, І. Підласий, О. Пометун, О. Савченко, Г. Селевко, В. Сласьонін та ін. На підставі опрацьованої наукової педагогічної літератури окреслимо характерні риси професійної компетентності, що визначають особливості педагогічної діяльності вчителя іноземної мови.

Професійна компетентність учителя іноземної мови відповідно до специфіки педагогічної діяльності виявляється в царині філологічних наук – мови (рідної та іноземної) і літератури. Іншомовна комунікативна компетентність утворює сукупність необхідних знань, умінь та навичок, необхідних для досягнення успіху у спілкуванні в середовищі іншомовної культури і виступає важливим складником професійної компетентності вчителя іноземної мови, що вирізняє його від інших педагогів.

Важливою професійно-орієнтованою цінністю, пов'язаною з комунікативною компетентністю (як іноземної, так і рідної мови) вчителя іноземної мови, є усвідомлення значущості мови і любов до мови. Вважаємо, що своєрідність професійних ціннісних орієнтацій буде обумовлена і тим, що завданням вчителя є навчити дітей мови. В аспекті аналізованої проблеми, цінною є думка М. Боришевського, який переконливо доводить, що дуже вагоме значення у підсистемі цінностей має глибоке усвідомлення особистістю виняткової ролі в житті людей мови, у якій на генетичному рівні втілюється творча сила народного духу, помисли народу, його сподівання, віра та воля, переконаність у тому, що мова будь-яких етносів, націй, незалежно від чисельності її носіїв є однією з найкоштовніших вартостей

людства як цивілізованої спільноти, а зневажливе ставлення до мови навіть найменшого етносу є проявом невігластва, соціальної некомпетентності, антигуманності [51; с. 24]. Суголосні ідеї висловлює В. Огнев'юк й акцентує увагу на тому, що трансляція і творення культури здійснюється засобами мови, саме мова забезпечує органічний зв'язок між освітою й культурою, індивідом і суспільством, індивідуальною та суспільною свідомістю, культурою особистості й культурою суспільства, а також стає полем формування нової культури. Усвідомлення особистістю такої думки сприяє формування цінності мови загалом для людства і кожної нації зокрема. Учений справедливо зазначає, що культура може не лише об'єднувати людей, а й виступати причиною конфліктів між ними, а через це перед освітою постає завдання сформувати у підростаючого покоління багатомовну культуру. Мова фокусує в собі концепцію людини, концепцію свідомості, концепцію буття, і освіта може реалізувати свою мету засобами вивчення рідної та іноземних мов [192; с. 262–263]. Отже, приходимо до висновку, що особливість професійно-ціннісних орієнтацій учителя іноземної мови обумовлюється викладанням ним мови, незалежно від її етнічної належності.

Діяльність учителя іноземної мови безумовно пов'язана із міжкультурною комунікацією. В епоху глобалізованого світу XXI століття вкрай важливо для людини бути полілінгвальною особистістю у загальносвітовому культурному просторі. Не викликає сумніву, що вивчення іноземної мови в педагогічному виші сприяє розвитку комунікативної (рідномовної й іншомовної) компетентності не лише студентів як майбутніх учителів, котрі доторкнуться до навчання і виховання учнів нової української школи – наступних поколінь України, а певною мірою впливає на формування культури інформаційного суспільства, забезпечує мовну, культурну, історичну спадковість між етносами і державами. Як справедливо зазначає М. Галицька, культурне розмаїття українського суспільства спонукає кожного індивіда до конструктивної взаємодії, формування в собі

позитивного ставлення до представників інших народів, розвитку знань про культури, що його оточують. Одним із головних завдань сучасної освіти є виховання особистості, котра здатна пізнавати й творити культуру шляхом діалогічного спілкування, що вимагає від усіх учасників педагогічного процесу високого рівня комунікативної культури, комунікативної компетентності, розвинутих навичок спілкування. Вона можлива за умови правильно організованого міжкультурного діалогу [73; с. 29–30]. Отже, вчитель іноземної мови повинен забезпечити умови для успіху в міжкультурній комунікації. Проте, як свідчать спостереження педагогів, досі цей аспект перебував на периферії професійної діяльності вчителя іноземної мови, на що вказує М. Тадеєва і робить висновок, що фактично заняття з практики іноземної мови зорієнтовані на традиційне формування мовної компетенції студентів, а вивчення духовної і матеріальної культури країни, мова якої вивчаються, до наших днів не стало повністю предметом іншомовного навчального спілкування на практичних заняттях. Внаслідок цього студенти мають досить слабку уяву про національний характер і етнічні особливості носіїв мови. Тому, переконує дослідник, підготовка вчителя іноземної мови повинна носити виражений культурологічний характер і бути спрямованою на формування здібностей адаптивної поведінки у спілкуванні з носіями культури країни, мова якої вивчається, а також у процесі вивчення чужої мови необхідно формувати на її основі ментальності, стилю поведінки, традицій і звичаїв народу [238]. Слушно вважати, що міжкультурна комунікація має пронизувати процес розвитку комунікативної (як іншомовної, так і україномовної) компетентності майбутнього фахівця.

Зауважимо ще на одному важливому, на нашу думку, аспекті. Одним із варіантів набуття етнокультурних цінностей, переконує В. Огнев'юк, є примусове прилучення до чужорідних цінностей, що супроводжується

пригніченням його автентичних здобутків [192; с. 270]. Тому переконані, вчитель іноземної мови має утримувати баланс між усвідомленням значущості іноземної мови та абсолютною, безапеляційною цінністю рідної мови, щоб не допустити ситуації, коли інша мова ставала б засобом відтиснення рідної мови, не зумовила формування стереотипу меншовартості (у нашій ситуації української мови), що, на жаль, спостерігаємо нині.

У сучасному вимірі важливо вказати на те, що учені визначають три аспекти компетентності (власну, соціальну та фахову компетентність), що підпорядковуються найважливішій компетентності вчителя іноземної мови як посередника між двома культурами – міжкультурній компетентності. Власну компетентність Т. Комарницька визначає як усвідомлення значимості своєї ролі вчителя, який, навчаючи, вчиться сам, котрий будує міцну інтелектуальну основу для педагогічної майстерності. Соціальна компетентність, на думку дослідниці, – це здатність утверджувати статус свого предмета в освітній концепції України, знати і пізнавати соціальний характер класу, групи, курсу, враховувати їх мотиви, мету, зацікавлення, підходити індивідуально до кожного учня, зокрема, спонукати його до автономного та неперервного навчання; здатність інтегруватися в педагогічний колектив школи, вміти працювати в єдності міжпредметних зв'язків; здатність усвідомлювати і будувати навчально-виховний процес з предмета «Іноземна мова» в контексті української ментальності, європейської багатомовності й сузір'ї культур. На думку вченої, вагоме місце в системі компетентностей займає фахова компетентність, що є центральним стержнем підготовки вчителя, а для вчителя іноземної мови вона полягає в мовній компетентності [132].

Зауважимо, що для філолога фахова компетентність – це передусім комунікативна компетентність. Щодо мовної компетентності, то більшість

лінгводидактів (З. Бакум, О. Безкоровайна, Н. Голуб, І. Кучеренко, О. Кучерук, Л. Мамчур, М. Пентилюк та ін.) справедливо визначають її складником комунікативної компетентності, до складу якої, крім зазначеної, ще входять мовленнєва, соціокультурна і діяльнісна. Учитель повинен виробити особистісну комунікативну (україномовну й іншомовну) компетентність, досконало володіти іноземною мовою, вміти навчати її інших, вибудовувати спілкування з учнями відповідно до рівня їх фонових знань, досвіду та умінь. Ефективна професійна діяльність учителя іноземної мови можлива за умови вільного оволодіння об'ємним лексичним матеріалом. Педагог не може обмежити себе тільки тим матеріалом, що буде викладати, здійснюючи професійну діяльність він стикається з нетиповими стандартними ситуаціями на уроці й у позашкільній діяльності, які вимагають реагування іноземною мовою. Компетентний учитель іноземної мови повинен бути не тільки носієм мовних знань і умінь зі свого предмета, а й координатором творчої, ситуативно зумовленої міжкультурної комунікації.

Система компетентностей учителя іноземної мови включає філологічну компетентність, що вимагає володіти теоретичними знаннями в галузі лінгвістики, теорії комунікації, літературознавства та культурології, вміти пристосовувати їх до навчальної діяльності, забезпечити розуміння учнями мови як феномену ідентифікації. Учитель іноземної мови повинен розвивати здатність естетично сприймати текст іноземною мовою в загальнолітературному, культурологічному, країнознавчому контексті.

Реалізувати необхідні педагогічні завдання учитель іноземної мови зможе, оволодівши психолого-педагогічними компетентностями. На основі ґрунтовних філологічних та дидактичних знань буде могли правильно планувати навчальний процес, ефективно, цілеспрямовано його

проводити і критично оцінювати. Учитель іноземної мови повинен бути обізнаний з методиками викладання як рідної, так й іноземних мов, і може інтегрувати їх для більш ефективного вивчення. Цей спектр компетентностей підпорядковується домінуючій для вчителя іноземної мови – міжкультурній комунікації. Особливо акцентуємо і підтримуємо думку про те, що вивчення іноземної мови – це більше, ніж оволодіння її граматичною, лексичною чи фонологічною системами. Учитель іноземної мови, як жодний інший, є тим посередником, котрий засобами мови будує мости між народами. Саме він повинен постійно будити у своїх учнів здатність порівнювати, перевіряти, доводити правомірність усталених стереотипів та готовність подолати суб'єктивні упередження і тим самим зрозуміти інший світ, а іншому світові відкрити, наблизити й зробити зрозумілим свій власний [132; с. 164–165].

Специфіку основних складників комунікативної компетентності вчителя іноземної мови вивчала М. Максимець і зазначила, що вчителя іноземної мови характеризує мовленнєва компетентність, яка передбачає здатність сприймати й відтворювати іншомовні тексти відповідно до завдання чи ситуації; мовна – знання системи мови й правил її функціонування); соціокультурна (країнознавча) – знання з історії, географії, економіки, державного устрою культури країни, мову якої вивчають; лінгвокраїнознавча – знання про головні особливості соціокультурного розвитку країни, вміння підпорядковувати власну мовленнєву поведінку відповідно до цих особливостей) [158; с. 232].

Дослідники також одностайні у висновках, що в процесі виховання засобами іноземної мови разом з вивченням культури країни, мова якої вивчається, та розумінням її змісту, відбувається підвищення рівня загальної культури особистості. У процесі вивчення іноземної мови відбувається формування позитивного ставлення до мови й духовних

цінностей, норм, ідеалів, закріплених у ній, тобто, під час вивчення іноземної мови здійснюється не тільки оволодіння прагматичними знаннями, вміннями й навичками, а здійснюється всебічний розвиток особистості, а це в свою чергу формує цінності, властиві людям будь-якої національності, культури й релігії. Загалом, це переорієнтація освіти під час засвоєння іноземної мови зі знання центричного на культуровідповідне [130; с. 276]. Зауважимо, що процес вивчення іноземної мови моделює ціннісну поведінку людини. Іноземні мови включають студентів до соціокультурних відносин, збагачують і збільшують мовну картину світу, розширюють стереотипні уявлення. Під час вивчення іноземних мов розвивається здатність людини до толерантного ставлення до представників інших культур та уважного ставлення до своєї власної культури.

Під час формування і розвитку професійних ціннісних орієнтацій треба зважати і на те, що іноземна мова із предмету гуманітарного циклу перетворюється на інструмент пізнання і розвитку студентів, вона також проникає у предмети негуманітарного циклу. Така інтеграція, зазначає О.Терехова, формує мовну та комунікативну компетентність студентів, сприяє формуванню грамотної та соціально адекватної особистості. Це зумовлює зміни у ставленні до самої мови, перетворює учителя та учнів у партнерів, коли вони користуються рідною та чужою мовою як інструментом формулювання та задоволення своїх особистісних, навчальних та соціальних потреб.

Викладач є ключовою фігурою у розвитку особистості студента у процесі його професійної підготовки. Нині викладач вищого навчального закладу не тільки передає суму знань, але насамперед спрямовує студента у напрямі професійного зростання, забезпечує його мотиваційно-ціннісне ставлення до знань, моделюючи позитивне ставлення до них.

Полімотивованість у вивченні іноземної мови дає змогу якісно змінити мотивацію шляхом самостійного вибору завдань та індивідуалізацію, при цьому підвищення мотиваційного рівня поєднується зі зміною характеру викладання мови в цілому, що зумовлює ціннісно-мотивовані погляди на світ. Зміна мотивації – це зміна загальних ціннісних орієнтацій студентів, які розуміють як систему особистісно значущих цінностей майбутнього фахівця, яка регулює його ставлення до життя, до професійної діяльності та людей, дає змогу досягти високого рівня соціальної адаптації та високого рівня професіоналізму. Через те важливим складником професійної компетентності викладача іноземної мови є спрямованість на підвищення мотиваційного рівня і розвитку ціннісного ставлення до пізнання як джерела аксіологічного потенціалу майбутнього спеціаліста [232; с. 146].

Учитель іноземної мови, як і будь-який інший педагог, повинен постійно переосмислювати доцільність та ефективність тих методів навчання, що буде зумовлювати переорієнтацію професійної діяльності на нові педагогічні цінності. За умови стрімкого розвитку відкритих інформаційних мереж передача готових знань втрачає статус головного завдання навчального процесу, знижується вагомість і традиційної організації навчання, що потребує змін у якості підготовки вчителя, необхідна зміна ціннісних орієнтацій для повної реалізації свого творчого потенціалу в умовах модернізації навчання. Таким чином, усвідомлення майбутньої професії як цінності, усвідомлення професійних цінностей, наявність лінгвопізнавальної мотивації, формування професійної зацікавленості повинні бути, на нашу думку, основними напрямками формування професійно-ціннісних орієнтацій учителя іноземної мови.

Отже, формування і розвиток професійних цінностей майбутнього вчителя іноземної мови буде визначатися як спільними рисами для



педагога будь-якого фаху, так і специфікою саме його професійних компетентностей, зумовлених предметом викладання. Вважаємо, що проаналізовані специфічні риси вирізняють особливості професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя іноземної мови, на процес формування яких у педагогічному університеті впливають такі чинники:

–особливість професійних ціннісних орієнтацій учителя іноземної мови зумовлюється викладанням ним мови, яка незалежно від етнічної належності та генеалогії є однією з найкоштовніших витворів людства як цивілізованої спільноти, відображенням ментальності носіїв, є феноменом ідентифікації та засобом творення культури;

–учителя іноземної мови вирізняє сформована іншомовна комунікативна компетентність, що утворює сукупність необхідних знань, умінь та навичок, необхідних для досягнення успіху в комунікації в середовищі іншомовної культури, досконале володіння іноземною мовою, вміння навчати її інших;

–система компетентностей учителя іноземної мови включає комунікативну (іншомовну і рідномовну) компетентність, важливим складником якої є філологічну компетентність, що передбачає ґрунтовне володіння теоретичними знаннями в галузі лінгвістики, теорії комунікації, літературознавства та культурології, сформованість умінь пристосовувати їх до навчальної діяльності, забезпечуючи розуміння учнями мови;

–діяльність учителя іноземної мови пов'язана із міжкультурною комунікацією; виконуючи професійні обов'язки, він не тільки передає знання про внутрішню структуру мови, а нівелює ізоляцію від загальносвітового культурного простору, яке спричиняє незнання іноземних мов;

–аксіологічний підхід до вивчення іноземних мов розвиває здатність людини до толерантного ставлення до представників інших культур та уважного ставлення до своєї власної культури;

–учитель іноземної мови має утримувати баланс між усвідомленням значущості іноземної мови та абсолютною цінністю рідної мови;

–внаслідок вивчення іноземної мови відбувається не тільки оволодіння прагматичними знаннями, навичками й уміннями, а здійснюється всебічний розвиток особистості, а це своєю чергою формує цінності, властиві людям будь-якої національності, культури й релігії;

–іноземна мова проникає у предмети негуманітарного циклу і стає одним із інструментів всебічного розвитку студентів.

Означені погляди вчених дозволили переконатися, що сутність і природа професійно-ціннісних орієнтацій у сучасному науковому просторі розглядається у двох основних аспектах: система складників спрямованості особистості (мотиви, потреби, інтереси, здібності, можливості) і як вияв цілеспрямованої професійно-ціннісної орієнтації навчальної діяльності, яка своєю чергою зумовлена і визначена системою професійно ціннісних орієнтацій в галузі педагогіки, власне особистісними перевагами майбутнього професіонала (у межах нашого дослідження – вчителів іноземної мови). Критичний аналіз наукових джерел показав, що до професійно-ціннісних орієнтацій належать ті, що є значущими, професійно важливими у процесі становлення майбутнього вчителя іноземної мови. Реформування сучасної освітньої системи зумовлює розроблення педагогічних досліджень професійно-ціннісних орієнтацій в аспекті пошуку шляхів і способів їх продуктивності, ефективності і гарантованої результативності їх формування, оптимізації майбутнього працевлаштування і саморозвитку. Нині у педагогічному університеті виникає потреба вдосконалення процесу формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови під час вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу, що призводить до необхідності вирішення певних суперечностей у змісті навчально-виховного процесу:

- відсутність належних умов для вироблення компетентностей, що забезпечують дію внутрішнього механізму формування професійно-

ціннісних орієнтацій студентів, що зможе реалізувати професійно-ціннісні підходи у майбутній педагогічній діяльності;

- недостатньо враховано духовні, національні, культурні, моральні чинники, які мотивують професійну реалізацію майбутнього спеціаліста в обраній професії і входження його в полілінгвістичний соціум;

- не повною мірою враховано роль соціально-гуманітарної підготовки у професійній педагогічній освіті.

Сучасна вища школа у процесі підготовки майбутніх учителів іноземної мови в основному концентрує увагу на формуванні спеціаліста, котрий буде ефективно здійснювати педагогічну діяльність у загальноосвітніх навчальних закладах. Однак мало приділяє уваги питанням розвитку професійно-ціннісних орієнтацій особистості, які дали б можливість формувати фахівця нової генерації, котрий би усвідомлював значущість та важливість своєї професії для суспільства України загалом і кожного школяра як майбутнього громадянина, члена полікультурного соціуму світу.

Соціально-гуманітарна підготовка студента дає можливість не тільки формувати необхідні професійні компетентності, а й здобувати знання й виробляти навички професійної поведінки, етики, культури професійного мислення та педагогічної майстерності, готовності реалізовувати свій потенціал у майбутній фаховій діяльності. Спостерігаємо, що нині структурно-змістові та процесуальні перетворення у вищій школі спрямовані на підвищення її результативності з метою підготовки високоосвіченого і конкурентоспроможного фахівця. У зв'язку з цим виникає необхідність модернізації навчально-виховного процесу підготовки майбутніх учителів іноземної мови, впровадження новітніх форм і методів викладання передусім дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

У процесі підготовки майбутнього вчителя іноземної мови необхідно використовувати нові підходи і технології навчання, щоб забезпечити

суспільство фахівцями з високим рівнем професійно-ціннісних орієнтацій, висококваліфікованих учителів іноземної мови.

У результаті аналізу професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови можна зробити такі висновки:

– питання, пов'язані з цінностями, ціннісними орієнтаціями і професійно-ціннісними орієнтаціями як інтегрованою основою підготовки майбутнього фахівця, відіграють важливе значення у людському житті й сфері освіти суспільства;

– аналіз характеристики особливостей професійно-ціннісних орієнтацій дає підстави стверджувати про визначальну роль дисциплін соціально-гуманітарного циклу у професійній підготовці майбутніх учителів іноземної мови. Під професійно-ціннісними орієнтаціями розуміємо системну цілісну основу цілеспрямованого інтенсивного розвитку особистості, фахового педагогічного професіоналізму, полілінгвістичної активності;

– стрижневими і найбільш важливими професійно-ціннісними орієнтаціями майбутніх учителів іноземної мови, на нашу думку, мають бути *орієнтації-цілі*, пов'язані з професійною мотиваційною, когнітивною і діяльнісною сферами особистості, *орієнтації-компетентності*, що визначають теоретичний і практичний компонент діяльності, *орієнтації-якості*, що включають особистісну емоційну сферу;

– підготовка майбутніх учителів іноземної мови вимагає від вищих навчальних закладів розвитку їх професійно-ціннісних орієнтацій під час вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу, що передбачає ознайомлення, осмислення і засвоєння знань про цінності свого народу та інших народів, мова яких вивчається.

## РОЗДІЛ 2

### ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

#### **2.1. Стан сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови**

Трансдисциплінарне поняття «професійно-ціннісні орієнтації» виявляє різні трактування в аспекті певної фахової діяльності індивіда. З урахуванням цього для вивчення професійно-ціннісних орієнтацій у кожному конкретному випадку застосовується інструментарій їх оцінки і рівня виявлення, пов'язаний із природою базових цінностей (стилю життя, майбутньої професії, переконання, стандарту, пріоритету бажань тощо). Тому в науці відсутня єдина універсальна методика вивчення ціннісних орієнтацій і в кожному конкретному випадку вона визначається відповідно до цілей і завдань дослідження, що проводиться.

Для оцінки рівня сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови ми склали свій діагностичний апарат, згідно із цілями та метою обраного дослідження. Завданням нашого дослідження є визначення, наукове обґрунтування та експериментально-дослідна перевірка педагогічних умов, що забезпечують ефективне формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

З метою вивчення рівнів сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів було реалізовано констатувальний експеримент, у межах якого реалізовано комплекс діагностичних методик: анкетування, опитування, бесіди, проектна техніка та її елементи (незакінчені

речення, вільне висловлювання на визначену тему, розгорнута відповідь на певне питання).

У процесі дослідження було проведено констатувальний етап експерименту, який передбачав виявлення початкового рівня сформованості цілісної системи цінностей майбутнього вчителя іноземної мови і його професійно-ціннісних орієнтацій.

Беручи до уваги дослідження науковців (Б. Ананьєва, А. Кирьякова, О. Леонтьєва), вважаємо за доцільне розглядати професійно-ціннісні орієнтації студентів як цілісне інтегральне утворення, рівень сформованості якого визначається за взаємопов'язаними критеріями.

Логіка нашого дослідження зумовила характеристику змісту поняття «критерій». В «Енциклопедії освіти» подається таке трактування: критерії – це сукупність ознак, на основі яких складається оцінка умов, процесу і результату навчальної діяльності, що відповідають поставленим цілям [94; с. 434]. С. Гончаренко вважає, що критерій – підстава для оцінки, визначення або класифікація чогось [80]. Таке узагальнене визначення має право на правильне сприйняття. Згідно досліджень Г. Коджаспірової та О. Коджаспірова, критерій – це ознака, за якою «класифікуються, оцінюються (та одержують оцінки) психічні явища, дії або діяльність, зокрема при їх формалізації» [229; с. 84]. Критерії є певним мірилом, індикатором, що дає можливість оцінити динаміку і результативність експерименту. На думку В. Курила критерії повинні відповідати таким ознакам: «критерії мають бути об'єктивними, не допускати спірних оцінок різними людьми; критерії повинні бути адекватними, валідними; критерії повинні бути нейтральними щодо аналізованих явищ і процесів [143, с. 74]». На основі аналізу наукових джерел та відповідно до мети нашого дослідження, під критеріями сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови ми розуміємо сукупність ознак, що

характеризують рівень сформованості цілісної системи цінностей майбутнього вчителя іноземної мови і його професійно-ціннісних орієнтацій.

В межах нашого дослідження критерії розкриваються через систему *показників*, вимірювання й обчислення яких дозволяє виявити рівень сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови. Семантичне поле поняття показник включає таку дефініцію: наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення в чому-небудь, що є сприятливим в аспекті педагогічного дослідження. Критерій і показник співвідносяться як загальне і часткове, конкретне. У дослідженні вважаємо за доцільне дотримуватися позиції науковців, котрі сприймають поняття «критерій» ширше за семантикою, ніж поняття «показник», при цьому показник є елементом, складником критерію: міра вияву, якісна сформованість, виражаються конкретними складниками. Якщо критерій співвідноситься з певною факторами особистості (мотивація, емоція, когнітивність, діяльність, спроможність тощо), то показник – з відповідними виявленнями, знаннями чи вміннями.

На основі психолого-педагогічних досліджень В. Сластьоніна нами обрано групу критеріїв, за якими можна визначити рівні сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови:

- *емоційно-мотиваційний* (усвідомлення значущості і цінності професії вчителя, полімотиваційна навчально-пізнавальна діяльність; мотиви, що спонукають студента до формування професійно-ціннісних орієнтацій),

- *когнітивний* (усвідомлення сутності, змісту, значення, функцій, природи професійно-ціннісних орієнтацій майбутніми вчителями; оволодіння професійною компетентністю),

- *діяльнісний* (аналіз й оцінка власних професійно-ціннісних орієнтацій, перспективи професійного зростання; моделювання професійно-педагогічної поведінки).

Оскільки навчально-виховний процес формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови є відкритим цілісним інтегрованим педагогічним феноменом, то і критерії є інтегрованими, а показники чітко визначають рівень їх сформованості.

У дослідженні за основу було взято трирівневу шкалу діагностики рівня сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів відповідно до критеріїв – емоційно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний. На основі визначених критеріїв та їх показників було схарактеризовано рівні сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови: високий, середній, низький.

Деталізуємо змістові характеристики критеріїв сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови, конкретизуємо їх цілісною системою показників, що відтворюють певну властивість досліджуваного об'єкта та його компонентного складу.

**Емоційно-мотиваційний критерій** передбачає:

- усвідомлення значущості й цінності обраної професії;
- характер переживань, співпереживань і виявлення емоцій та почуттів особистості;
- рівень позитивних емоційних якостей особистості, необхідний для формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя іноземної мови;
- полімотиваційну навчально-пізнавальну діяльність;
- мотиви, що спонукають студента до формування професійно-ціннісних орієнтацій;
- усвідомлення себе як майбутню акмеособистість учителя;
- прагнення до професійно-педагогічного самовизначення;
- вияв зацікавленості до обраної професії;
- позитивне ставлення до навчальної та майбутньої професійної діяльності.



Показники і рівні сформованості професійно-ціннісних орієнтацій за емоційно-мотиваційним критерієм представлено у вигляді таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Рівні та показники сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови за емоційно-мотиваційним критерієм**

Рівень	Показники сформованості
Низький	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Майже не сформовано позитивне емоційно-ціннісне ставлення до майбутньої педагогічної діяльності;</li> <li>- студенти не виявляють позитивного ставлення до роботи вчителя; студенти не відчувають гордості за обрану професію.</li> <li>дискретний, перерваний вияв мотивів формування професійно-ціннісної орієнтації;</li> <li>соціально-психологічні установки, що спонукали до формування професійно-ціннісних орієнтацій, нестійкі;</li> <li>професійний ідеал акмеособистості педагога нової генерації у майбутніх учителів несформований.</li> </ul>
Середній	<ul style="list-style-type: none"> <li>- студенти мають перемінне емоційне ставлення до діяльності педагога;</li> <li>- студенти подекуди виявляють позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності;</li> <li>- студенти виявляють любов до дитини / людини, не завжди чітко усвідомлену повагу до професії вчителя;</li> <li>- мають позитивне ставлення до обраної професії</li> <li>- переважно ситуативний вияв мотивів формування професійно-ціннісних орієнтацій;</li> <li>- наявні мотиви, що породжують позитивну педагогічну діяльність, проте не завжди повною мірою усвідомлені і цілеспрямовані;</li> <li>- соціально-психологічні установки на формування професійно-ціннісних орієнтацій застосовується вибірково;</li> <li>- професійний ідеал акмеособистості майбутнього вчителя сформовані, однак наявне його суб'єктивне сприйняття.</li> </ul>
Високий	<ul style="list-style-type: none"> <li>- студенти мають чітко сформовану систему позитивного емоційно-ціннісного ставлення до педагогічної діяльності;</li> <li>- студенти виявляють любов до дитини, доброту, повагу до обраної професії;</li> <li>- студенти відчувають гордість щодо професії вчителя іноземної мови; студенти усвідомлюють важливість професійно-педагогічної діяльності.</li> <li>домінуванням мотивів розвитку професійно-ціннісних орієнтацій;</li> <li>переважають мотиви, що породжуються цілеспрямованою позитивною педагогічною діяльністю;</li> <li>соціально-психологічні установки орієнтовані на отримання високого рівня вищої педагогічної освіти;</li> <li>чітко сформований педагогічний ідеал майбутньої акмеособистості вчителя іноземної мови.</li> </ul>

**Когнітивним критерієм** передбачено:

- розуміння й усвідомлення сутності, змісту, значення, функцій, природи професійно-ціннісних орієнтацій майбутніми вчителями;
- знання провідних професійних цінностей вчителя іноземної мови;
- оволодіння всіма складниками професійної діяльності (україномовною комунікативною компетентністю, іншомовною комунікативною компетентністю, психолого-педагогічною, методичною, міжкультурною, креативною компетентностями);
- здатність до цілеспрямованого навчання;
- здатність до застосування професійної компетентності.

Рівні й показники сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови за когнітивним критерієм представлено у вигляді таблиці 2.2.

*Таблиця 2.2*

**Рівні та показники сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови за когнітивним критерієм**

Рівень	Показники сформованості
Низький	<ul style="list-style-type: none"><li>- майже не сформовані знання й уявлення про цінності, професійно-ціннісні орієнтації, їх сутність, зміст, функції, природу, значення для педагогічної роботи і суспільства загалом;</li><li>- система професійно-ціннісних орієнтацій не пов'язана зі змістом педагогічної діяльності вчителя іноземної мови;</li><li>- рівень ставлень до професійних цінностей педагогічної праці визначався як перемінний;</li><li>- студенти не усвідомлюють ролі і значущості професії вчителя іноземної мови в умовах євроінтеграції України;</li><li>- студенти не обізнані в галузі реалізації професійно-ціннісних орієнтацій у майбутній педагогічній діяльності.</li></ul>
Середній	<ul style="list-style-type: none"><li>- студенти мають уявлення про цінності, професійно-ціннісні орієнтації, їх сутність, зміст, функції, природу, усвідомлюють їх необхідність і значення для педагогічної роботи і суспільства загалом;</li><li>- зміст і сутність професійно-ціннісних орієнтацій характеризувалися перевагою спрямованості на орієнтації, безпосередньо пов'язані зі змістом праці вчителя іноземної мови, серед яких виділялась домінантна орієнтація на оволодіння такими складниками професійної компетентності як іншомовна комунікативна, україномовна комунікативна, психолого-педагогічна, методична, полікультурна компетентності;</li></ul>

Середній	<ul style="list-style-type: none"> <li>- у системі соціально-значущих цінностей майбутні вчителі виділяли групу ціннісних орієнтацій, пов'язаних із професійною діяльністю;</li> <li>- рівень ставлення до професійних цінностей був визначений як позитивний;</li> <li>- студенти усвідомлюють суспільну роль і значущість професії вчителя іноземної мови;</li> <li>- студенти володіють знаннями щодо реалізації професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови.</li> </ul>
Високий	<ul style="list-style-type: none"> <li>- студенти мають чітке уявлення про цінності, професійно-ціннісні орієнтації, їх сутність, зміст, функції, природу, усвідомлюють їх необхідність і значення для педагогічної роботи і суспільства загалом;</li> <li>- система професійно-ціннісних орієнтацій безпосередньо пов'язана зі змістом праці вчителя;</li> <li>- в ієрархію професійно-ціннісних орієнтацій входять головні складники професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови – іншомовна комунікативна, україномовна комунікативна, психолого-педагогічна, методична, полікультурна, діяльнісна, креативна компетентності;</li> <li>- у системі соціально-значущих ціннісних орієнтацій група професійних орієнтацій мала високий індекс значущості;</li> <li>- рівень ставлень до цінностей педагогічної професії був визначений як стабільно позитивний;</li> <li>- сприйняття професійно-педагогічної перспективи здійснювалося як важливої, прогнозованої та реальної;</li> <li>- студенти усвідомлюють важливість і необхідність особистого внеску в систему шкільної освіти, навчання учнів іноземної мови, розвитку українського суспільства в умовах міжкультурної комунікації;</li> <li>- студенти на високому рівні володіють знаннями з реалізації професійно-ціннісних орієнтацій у майбутній педагогічній діяльності.</li> </ul>

**Діяльнісним критерієм передбачено:**

- аналіз й оцінка власних професійно-ціннісних орієнтацій, перспективи професійного зростання;
- здатність до оцінки й аналізу професійно значущих ситуацій;
- застосування професійно-ціннісних орієнтацій під час вирішення професійно-педагогічних ситуацій;
- моделювання професійно-педагогічної поведінки;
- аналіз особистісних цінностей педагогічної діяльності.

Рівні та показники сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови за діяльнісним критерієм представлено у таблиці 2.3.

**Рівні та показники сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови за діяльнісним критерієм**

Рівень	Показники сформованості
Низький	<ul style="list-style-type: none"> <li>- студенти не здатні оцінювати та аналізувати професійно-значущі педагогічні ситуації;</li> <li>- студенти не володіють уміннями застосовувати фахові знання у процесі вирішення педагогічних ситуацій;</li> <li>- студенти не моделюють позитивну професійну поведінку вчителя;</li> <li>- самостійність під час навчально-пізнавальної діяльності невисока;</li> <li>- креативний підхід у виконанні педагогічних завдань відсутній;</li> <li>- самоаналіз і самооцінку професійно-ціннісних орієнтацій студентам проводити було важко.</li> </ul>
Середній	<ul style="list-style-type: none"> <li>- студенти здатні оцінювати та аналізувати професійно-значущі педагогічні ситуації;</li> <li>- студенти володіють певними вміннями та навичками застосовувати фахові знання під час вирішення педагогічних ситуацій;</li> <li>- студенти демонструють певні вміння проектувати і реалізовувати позитивну педагогічну поведінку;</li> <li>- майбутні вчителі вирізняються працездатністю, вмінням володіти собою, схильні до впливу значущих для них людей, самостійність у судженнях на середньому рівні;</li> <li>- студенти виявляють здібності до оцінки цінностей обраної професії, життєвої перспективи професійного зростання.</li> </ul>
Високий	<ul style="list-style-type: none"> <li>- студенти правильно оцінюють та аналізують професійно значимі ситуації;</li> <li>- студенти вміють творчо застосовувати уміння та навички, гуманітарні знання при вирішенні професійних ситуацій;</li> <li>- студенти моделюють професійну поведінку;</li> <li>- майбутні спеціалісти вирізняються високою самостійністю в навчально-професійній діяльності, впевненістю в собі, здатністю керувати своїми діями;</li> <li>- самоаналіз професійно-ціннісних орієнтацій адекватний вибору професії.</li> </ul>

На основі визначених критеріїв та їх показників схарактеризовано трирівневу шкалу діагностики сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови: високий, середній, низький.

*Високий рівень.* Студенти мають чітко сформовану систему позитивного емоційно-ціннісного ставлення до педагогічної діяльності; соціально-психологічні установки орієнтовані на отримання високого рівня вищої педагогічної освіти; мають чітке уявлення про цінності, професійно-

ціннісні орієнтації, їх сутність, зміст, функції, природу, усвідомлюють їх необхідність і значення для педагогічної роботи і суспільства загалом; вміють творчо застосовувати уміння та навички, гуманітарні знання при вирішенні професійних ситуацій; вміло здійснюють самоаналіз професійно-ціннісних орієнтацій адекватний вибору професії.

*Середній рівень.* Студенти виявляють перемінне емоційне позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності; соціально-психологічні установки та мотиви формування професійно-ціннісних орієнтацій не завжди повною мірою усвідомлені і цілеспрямовані; вони достатньою мірою володіють уявленнями про цінності, професійно-ціннісні орієнтації, частково усвідомлюють їх необхідність і значення для педагогічної роботи; володіють окремими вміннями та навичками їх застосування під час вирішення педагогічних ситуацій.

*Низький рівень.* Студенти не виявляють позитивного ставлення до роботи вчителя і майбутньої педагогічної діяльності; соціально-психологічні установки, що спонукають до формування професійно-ціннісних орієнтацій, нестійкі; у них майже не сформовані знання й уявлення про цінності, професійно-ціннісні орієнтації, їх сутність, зміст, функції, природу; не володіють вміннями застосовувати фахові знання у процесі вирішення педагогічних ситуацій; відсутній креативний підхід у виконанні педагогічних завдань.

В аспекті діагностики емоційно-мотиваційного критерію сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови, виявлення зацікавленості до обраної професії, мотивів і соціально-психологічних установок, що спонукають до формування професійно-ціннісних орієнтацій, усвідомлення акмеособистості вчителя нової генерації нами було застосовано анкетування (Додаток А), методику визначення емпатійних здібностей особистості, зокрема тест В. Бойка (Додаток Б), за допомогою якого можна з'ясувати здатність особистості до

співпереживання як емоційної основи формування професійних цінностей, а також методи спостереження, анкетування і бесіди зі студентами.

Для діагностики за когнітивним критерієм сформованості професійно-ціннісних орієнтацій, виявлення загальних знань та уявлень студентів про їх сутність, важливість і необхідність у майбутній педагогічній діяльності, визначення ролі дисциплін соціально-гуманітарного циклу нами було використано відповідно метод незакінчених речень (Додаток В) і спеціально розроблену анкету «Методика діагностики рівня сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови (за когнітивним критерієм)» (Додаток Г).

В аспекті моніторингу діяльнісного критерію було запроваджено методика професійно-педагогічних ситуацій, в межах яких пропонувалися варіанти рішень, з яких студенти повинні обрати більш правильні, доречні та прийнятні, і метод опитування на виявлення рівня фахового становлення й професійного зростання.

Усі дані констатувального етапу педагогічного дослідження розраховувалися відповідно до запропонованих методиками показників.

Методика незакінчених речень: високий рівень – правильно та достатньо повно розкрито зміст кожного із запропонованих для визначення понять; середній рівень – поняття визначено правильно, але допущені неповні відповіді, наявні елементи тавтології; низький рівень – відповідь неправильна або поняття не розкрито.

Методика діагностики рівня емпатійних здібностей особистості (тест В. Бойка): високий рівень визначалася за розподілом сумарних показників – перевага тенденції співчуття, співпереживання над тенденцією відсторонення, холодності (показник емпатійності – 30 та вище); середній рівень – представлені обидві тенденції (від 22 до 29); достатній рівень (занижений) – від 15 до 21 бала, переважає тенденція відсторонення; низький рівень (менше 14 балів) – практично відсутні тенденції співчуття та співпереживання.

Розв'язання професійно-педагогічних ситуацій шляхом теоретичного моделювання має такі показники: високий рівень – студент обирає професійно-ціннісний варіант педагогічної дії, переважають мотиви, що породжуються цілеспрямованою позитивною педагогічною діяльністю; орієнтований на співробітництво з студентами, зацікавлений у результативності професійно-педагогічної діяльності, бажає бути спроможним навчити іноземної мови своїх учнів, намагається обґрунтувати власну точку зору, прагне до професійного зростання і самовдосконалення. Середній рівень – студент обирає частіше професійно-ціннісний варіант педагогічної дії, проте є також елемент власного ставлення до ситуації та її суб'єктивна оцінка; студент виявляє інтерес до спільної діяльності з учнями, проте не завжди повною мірою сприяє успішному виконанню завдання. Низький рівень – студент більшою мірою не обирає професійно-ціннісний варіант дії, а спирається на формальний, неоптимальний варіант рішень та педагогічних дій, байдужий до потреб учнів і до виконання власних професійних обов'язків, не здатний брати на себе відповідальність.

## 2.2. Результати констатувального експерименту

Констатувальний експеримент проводився на базі факультетів, які здійснюють підготовку майбутніх учителів іноземної мови, Херсонського державного університету, Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, Криворізького державного педагогічного університету, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Херсонського державного університету Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Дослідною роботою було охоплено 458 студентів, які навчаються за напрямом підготовки 6.020303 Філологія. Мова та література, спеціальність – англійська, німецька, французька мова та література. Загальна вибіркова сукупність складалася з першої вибіркової сукупності (експериментальна група, куди увійшли 237 студентів) і другої вибіркової сукупності (контрольна група, до якої увійшли 221 студент). Третю вибіркoву сукупність склали викладачі (17 осіб). Робота з цією вибіркою сукупністю дає змогу отримати необхідну інформацію для розробки і впровадження педагогічних умов формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови.

Вивчення за емоційно-мотиваційним критерієм рівня сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови передбачало в ході констатувального експерименту визначення їх гуманного ставлення до людей, гуманізації та гуманітаризації суспільства, а також проведення анкетування, що пов'язано з визначенням мотивів вибору професії вчителя іноземної мови.

Зокрема, з метою виявлення емоційних і емпатійних якостей було проведено тестування студентів факультету іноземних мов із застосуванням



методики діагностики рівня емпатійних якостей В. Бойка (Додаток Б). Ця визнана і результативна методика дослідження особистості людини є найбільш комплексною, дає можливість системно й детально проаналізувати міру вияву емоції та співпереживання (емпатії) і включає аналіз показників наступних шкал:

- раціональний канал емпатії характеризує спрямованість уваги, сприйняття і мислення особистості на суть будь-якої іншої людини – на його стани, проблеми, поведінку;

- емоційний канал емпатії фіксує здатність особистості входити в емоційний резонанс з тими, хто її оточує – співпереживати, брати участь у подіях;

- інтуїтивний канал емпатії свідчить про здатність респондента бачити поведінку партнерів, діяти в умовах дефіциту початкової інформації про них, спираючись на досвід, що зберігається в підсвідомості;

- проникаюча здатність в емпатії розцінюється як важлива комунікативна властивість людини, що дозволяє створювати атмосферу відвертості, довіри, задушевності;

- ідентифікація – ще одна неодмінна умова успішної емпатії. Це уміння зрозуміти іншого на основі співпереживань, постановки себе на місце партнера. В основі ідентифікації лежить легкість, рухливість і гнучкість емоцій, здібність до наслідування.

Мотиваційний аспект особистості майбутнього вчителя іноземної мови діагностовано у процесі проведення анкетування. Проаналізовані нами мотиви дали змогу виявити стан мотиваційної сфери майбутніх учителів іноземної мови, загальне розуміння й усвідомлення ними значення і цінності професії педагога. Результати аналізу відповідей на перше питання анкети в аспекті оцінки мотиваційної сфери особистості студента були проранговані, проаналізовані і представлені в таблиці 2.4.

Як показало анкетування, значна кількість опитаних не мають чітких дійсних мотивів для навчання саме в педагогічному університеті.

Так, 30,3 % КГ та 30,1 % в ЕГ назвали як мотив бажання «стати освіченою людиною», а 21,2 % КГ та 22,4 % ЕГ мотивом вибору професії вчителя іноземної мови визнали намір «здобути престижну професію», 17,4% студентів КГ і 17,8% ЕГ визнали, що мотивом є «рішення батьків».

Таблиця 2.4

**Оцінка мотивації вибору професії вчителя іноземної мови**

Мотив	Пріоритетне місце		Оцінка (%)	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Стати освіченою людиною	1	1	30,3	30,1
Здобути престижну професію	2	2	21,2	22,4
Приносити користь суспільству	6	5	4,3	6,7
Працювати з дітьми	4	4	12,1	11,6
Рішення батьків	3	3	17,4	17,8
Зробити внесок у педагогічну науку	7	8	4,2	1,2
Не маю змоги отримати іншу професію	5	6	6,5	6,1
Інше	8	7	4,0	3,2

Мотивом вступу на факультет іноземних мов «працювати з дітьми» визнали 12,1% КГ і 11,6% ЕГ. Не мали змоги отримати іншу професію 6,5% студентів КГ та 6,1 % ЕГ. «Приносити користь суспільству» визначили як мотив обрати професію 4,3% КГ і 6,7% ЕГ, про що свідчить п'яте пріоритетне місце. «Зробити внесок у педагогічну науку» прагнуть 4,2% студентів КГ і 1,2% ЕГ. Таким чином, переконаємося, що основними у виборі майбутньої професії були такі мотиви: «стати освіченою людиною» (1 пріоритетне місце), «здобути престижну професію» (2 пріоритетне місце), «рішення батьків» (3 пріоритетне місце). Значна частина респондентів продемонстрували не зацікавленість роботою з дітьми, відсутність бажання працювати на розвиток педагогічної науки.

Аналіз цілей навчання в педагогічному університеті дає більш детальну характеристику розуміння студентами призначення професійної освіти. Одержані дані подані в таблиці 2.5.

## Рангова оцінка цілей навчання в педагогічному університеті

№ п/п	Цілі	Рангове місце		Оцінка в %	
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
1	Стати освіченою людиною з вищою освітою	1	3	37,2	20,5
2	Володіння іноземною мовою на рівні, не нижчому В2	2	2	23,2	22,7
3	Основу для отримання іншої спеціальності (може, перекладача)	3	1	20,7	36,4
4	Фахову базу для подальшого професійного зростання	4	4	18,9	20,4

Як свідчать дані опитування головною метою навчання в педагогічному університеті для студентів: стати освіченою людиною з вищою освітою (КГ – 37,2%, ЕГ – 20,5%), володіння іноземною мовою на рівні, не нижчому В2 (КГ – 23,2%, ЕГ – 22,7 %), основу для отримання іншої спеціальності (може, перекладача) (КГ – 20,7%, ЕГ – 36,4%), фахову базу для подальшого професійного зростання (КГ – 18,9%, ЕГ – 20,4 %).

Констатовані результати свідчать про несформованість ціннісно-сміслової сфери особистості майбутнього вчителя іноземної мови, про відсутність уявлень щодо престижності і значущості.

Оскільки формування професійно-ціннісних орієнтацій у дослідженні ми розглядаємо у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу, то актуальним було б, на наш погляд, визначити головну мету вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу в педагогічному університеті. Результати опитування були проранговані та оцінені у відсотках (Див. таблицю 2.6).

Проаналізувавши результати опитування можна зазначити, що обираючи позиції «доповнення навчального навантаження» і «формування переконання у персональній індивідуальності» свідчить про нерозуміння головної мети вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу майбутніми вчителями іноземної мови.

Таблиця 2.6

**Рангова оцінка мети вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу**

№ п/п	Мета	Рангове місце		Оцінка в %	
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
1	Забезпечувати формування всебічно розвиненої особистості	1	3	23,4	18,7
2	Формувати переконання у персональній індивідуальності	4	2	19,6	23,1
3	Забезпечити гуманітарну складову в навчанні у вищій школі	3	1	17,5	26,7
4	Доповнити навчальне навантаження	5	5	16,8	14,7
5	Створювати умови для саморозвитку і самореалізації особистості	2	4	22,7	16,8

Отже, проаналізовані дані свідчать про недостатньо сформоване мотиваційно-цільове усвідомлення важливості формування професійно-ціннісних орієнтацій у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу, відсутність цілісної методики їх розвитку, розробленої викладачами педагогічних університетів, практичне застосування якої дало б змогу підготувати висококваліфікованого фахівця, здатного робити вмотивований, свідомий професійний вибір, орієнтуючись на процес вироблення професійних компетентностей.

Результати за емоційно-мотиваційним критерієм сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови, визначених у ході констатувального етапу нашого дослідження, подано в таблиці 2.7.

Отже, в організації навчально-виховного процесу в педагогічному університеті потрібно акцентно звертати увагу на формування у студентів емоційної складової професійно-ціннісних орієнтацій.

Таблиця 2.7

**Рівень сформованості професійно-ціннісних орієнтацій студентів  
за емоційно-мотиваційним критерієм**

Рівень	ЕГ (%)	КГ (%)
Високий	25,3	22,4

Достатній	51,1	49,3
Низький	23,6	28,3

Рівень знань та уявлень майбутніх учителів іноземної мови щодо професійно-ціннісних орієнтацій, що є показниками когнітивного критерію, нами було визначено за допомогою методу незакінчених речень, які за зв'язним змістом запропоновано продовжити студентам, під такою назвою «Професійно-ціннісні орієнтації: сутність, значення і формування»:

«Цінність – це...»;

«Професійно-ціннісні орієнтації вчителя іноземної мови – це...»;

«Гуманізація та гуманітаризація педагогічної вищої освіти – це...»;

«Формування професійно-ціннісних орієнтацій у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу – це...»;

«Формування професійно-ціннісних орієнтацій у процесі вивчення профільних дисциплін – це...»;

«Складники професійної компетентності вчителя іноземної мови – це...».

Оцінювання за методикою незакінчених речень виконання завдання «Професійно-ціннісні орієнтації: сутність, значення і формування» проводилося за п'ятибальною шкалою. «5» балів одержували відповіді студентів, що повністю розкривали сутність поняття цінності та професійно-ціннісні орієнтації, були аргументованими та різноманітними; «4» балами оцінювалися студенти, котрі лаконічно і стисло відповідали на поставлене питання, не повною мірою розкривали особливості запропонованих понять, не аргументували свою точку зору; «3» бали одержали відповіді, що коротко і частково відображали суть поняття без пояснень; «2» бали було виставлено за відповіді, що були дуже стислими і не містили жодної додаткової інформації; «1» бал одержали неправильні відповіді; «0» балів – відсутність відповіді.

Аналіз результатів і загальні показники (Див. таблицю 2.7) свідчать про доволі низький рівень знань і уявлень студентів про цінності та професійно-ціннісні орієнтації як один із важливих складників акмеособистості майбутнього вчителя іноземної мови. Посередні результати були одержані під час аналізу відповідей на питання щодо сутності понять «цінність» (3,4 в ЕГ і 3,3 в КГ) і «професійно-ціннісні орієнтації» (3,3 в ЕГ і 3,5 в КГ), «гуманізація і гуманітаризація педагогічної вищої освіти» (3,4 в ЕГ і 3,7 в КГ), а досить низькі – в аспекті визначення складників професійної компетентності вчителя іноземної мови (2,3 в ЕГ і 2,5 в КГ). Середній бал (3,9 в ЕГ і 3,7 в КГ) щодо питання формування професійно-ціннісних орієнтацій у процесі вивчення профільних дисциплін. Показники – 3,1 в ЕГ і 2,9 в КГ – свідчать про необізнаність студентів щодо можливості й потреби формування професійно ціннісних орієнтацій під час вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу. Результати застосування методу незакінчених речень свідчить, що деякі студенти не змогли дати відповіді на поставлені питання, або відповіли не на всі питання. Було зафіксовано, що майбутні вчителі іноземної мови частково розуміють сутність поняття «цінність», але не можуть назвати її складники. Переважна більшість студентів не в змозі повною мірою конкретизувати поняття «професійно-ціннісні орієнтації». Це є свідченням того, що майбутні вчителі іноземної мови не обізнані з означеними поняттями, їх сутністю і значенням для професійної діяльності. Тому виникає необхідність більш глибоко вивчити проблему формування професійно-ціннісних орієнтацій у фаховій підготовці майбутніх учителів іноземної мови.

Засвідчені факти відповідей показали, що 21% студентів взагалі не обізнані з поняттями «цінність» і «професійно-ціннісні орієнтації», 27% респондентів досить пасивно сприйняли пропозицію системно формувати професійно-ціннісні орієнтації у межах навчальної діяльності в педагогічному університеті; 35% розуміють, що тільки фахових знань для якісної професійно-педагогічної діяльності недостатньо, але активно

змінювати щось не мають намірів; 19% опитаних зазначають, що не тільки під час вивчення фахових, а й у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін можна і потрібно розвивати професійно-ціннісні орієнтації майбутніх педагогів.

Вивчення сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови за когнітивним критерієм продовжувалося у форматі проведення в ході констатувального експерименту анкетування, що пов'язано з визначенням сутності базових понять, чинників формування професійно-ціннісних орієнтацій, особистісних якостей майбутніх педагогів

Першим питанням анкети було аналіз понять «цінність» і «професійно-ціннісна орієнтація майбутнього вчителя іноземної мови». Аналіз відповідей показав, що респондентів зацікавили ці дефініції, хоча вони і не сформулювали чіткого їх визначення. Серед пропонованих потрактувань варто виділити такі:

Таблиця 2.8

**Результати виконання студентами завдання**

**«Професійно-ціннісні орієнтації: сутність, значення і формування»**

Завдання (незакінчене речення)	ЕГ (середній бал)	КК (середній бал)
Цінність – це...	3,4	3,3
Професійно-ціннісні орієнтації вчителя іноземної мови – це...	3,3	3,5
Гуманізація та гуманітаризація педагогічної вищої освіти – це...	3,4	3,7
Формування професійно-ціннісних орієнтацій у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу – це...	3,1	2,9
Формування професійно-ціннісних орієнтацій у процесі вивчення профільних дисциплін – це...	3,9	3,7
Складники професійної компетентності вчителя іноземної мови – це...	2,3	2,5

«Цінність» – це те, що важливо для людини; те, що важливо для мене; те, що важливо для суспільства; володіння моральними і культурними

принципами; те, що цінуєш у людях більш за все; те, що найбільш потрібно у житті; те, що приносить користь іншим людям та ін. (*Катерина О.*)

«Професійно-ціннісні орієнтації» – це вільне володіння іноземною мовою, володіння рідною (українською) мовою; правильно навчати мови дітей, любов до дітей, професійна компетентність, спілкування, робота у престижній фірмі, висока кваліфікація як майбутнього вчителя; приносити користь суспільству, робота репетитором з іноземної мови, готовність до педагогічної діяльності, орієнтація на виховання і навчання майбутнього покоління та ін. (*Володимир Р.*)

Отримані під час анкетування фактичні відповіді показали, що студенти мають певне, але нечітке уявлення про аналізовані поняття, не розуміють їх значущості для побудови власної траєкторії навчальної діяльності і майбутньої професійно-педагогічної діяльності. Це свідчить про необхідність більш ґрунтовного вивчення і розуміння поняття «цінність», «ціннісні орієнтації», «професійно-ціннісні орієнтації» у фаховій підготовці майбутніх учителів іноземної мови.

Друге питання анкети – «Назвіть чинник, який, на Ваш погляд, є найбільш ефективними для формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови» – було не лише проаналізовано, а і проранжовано нами. Аналіз визначених студентами чинників дає більш детальну картину цільовизначеності навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців. Одержані результати подані в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

**Рангова оцінка чинників формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови**

Мотив	Пріоритетне місце		Оцінка (%)	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Вільне володіння рідною (українською) мовою	4	4	13,2	12,5
Знання і вміння користуватися іноземною мовою	1	1	25,5	25,3
Знайомство з країною, історією, культурою країни, мову якої Ви вивчаєте	2	2	20,1	20,3
Вироблення принципової позиції в оцінюванні позитивних та негативних професійних явищ	5	6	9,1	6,4



Спілкування з викладачами університету, вчителями іноземної мови під час практики	7	9	4,3	3,7
Вироблення небайдужого ставлення до соціуму, в якому живеш, своєї Батьківщини	3	3	14,5	14,3
Налагодження тісних зв'язків з усім світом	6	5	6,2	8,7
Прагнення стати Українцем з великої літери, достойним представником світу, для якого немає кордонів і меж, вільного у своїх почуттях і прихильностях, про якого дізнаються всюди, якому є чим поділитися, пишатися	8	7	4,9	4,2
Вплив засобів масової інформації	9	8	2,2	4,6

Як свідчать одержані результати, рейтинг пріоритетних чинників, що є важливими у процесі підготовки майбутніх учителів іноземної мови, на які вказали студенти такі: знання і вміння користуватися іноземною мовою (1 місце), знайомство з країною, історією, культурою країни, мову якої Ви вивчаєте (2 місце), вироблення небайдужого ставлення до соціуму, в якому живеш, своєї Батьківщини (3 місце), вільне володіння рідною мовою (4 місце), вироблення принципової позиції в оцінюванні позитивних та негативних професійних явищ (5 місце в КГ і 6 місце в ЕГ), налагодження тісних зв'язків з усім світом (6 місце в КГ і 5 місце в ЕГ), спілкування з викладачами університету, вчителями іноземної мови під час практики (7 пріоритетне місце в КГ і 9 в ЕГ), прагнення стати Українцем з великої літери, достойним представником світу, для якого немає кордонів і меж, вільного у своїх почуттях і прихильностях, про якого дізнаються всюди, якому є чим поділитися, пишатися (8 місце у КГ і 7 місце в ЕГ), вплив засобів масової інформації (9 місце у КГ і 8 в ЕГ). Таким чином, можна зробити висновок, що студенти визначають пріоритетними чинники, які суголосні з складниками професійної компетентності, й передбачають володіння іноземною мовою, рідною (українською) мовою, соціокультурною обізнаністю, виробленням комунікативної вправності тощо.

У межах нашого дослідження формування професійно-ціннісних орієнтацій розглядається у процесі вивчення навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу, тому наступним питанням анкети було «Які дисципліни соціально-гуманітарного циклу, на вашу думку, є основними у підготовці вчителя іноземної мови?». Аналіз результатів відповідей студентів засвідчив, що студенти акцентують навчальну діяльність на таких дисциплінах: практичний курс англійської мови (77%), педагогіка (33%), практична фонетика (30%), психологія (27%), історія (21%), соціологія (14%), політологія (12%), економіка (10%), філософія (9%), етика (7%), релігієзнавство (3%), логіка (2%).

Наступне питання анкети мало на меті з'ясувати, які конкретно дисципліни студенти виокремлюють як такі, що саме у них сформували духовні цінності, національну свідомість, стійкий світогляд, уважне ставлення до різних культур, національних традицій, релігій, мови, прав людини. У результаті опрацювання відповідей студентів ми переконалися, що вони надають перевагу краєзнавству, історії, етиці, культурології, українській мові, філософії, логіці, що є складниками циклу дисциплін соціально-гуманітарного циклу. Це констатує, що навчальні дисципліни зазначеного циклу є найбільш прийнятними для формування професійно-ціннісних орієнтацій у майбутніх учителів іноземної мови.

У ході констатувального зрізового анкетування було з'ясовано, які саме професійно-ціннісні орієнтації, на думку студентів, є важливими для педагогічної діяльності вчителя іноземної мови. Студенти у своїх відповідях назвали такі: знання і вміння користуватися іноземною мовою (36,2%), знання української мови (17,3%), бажання передавати досвід (10,2%), повага до інших людей (9,3%), любов до людей (8,1%), доброта (8,5%), любов до дітей (6,2%), творчість (4,2%). Аналіз відповідей дозволяє зробити висновок, що студенти недостатньо усвідомлюють обов'язкові професійно-ціннісні орієнтації для педагогічної діяльності вчителя іноземної мови. Таким чином, фактично переконуємося, що студенти не мають належних знань щодо

професійно-ціннісних орієнтацій, вони не осмислюють, яким професійним цінностям необхідно надавати перевагу у процесі здобуття обраної професії.

Відповіді студентів на запитання «Які якості вашого характеру допоможуть Вам у майбутній професійній діяльності?» дали змогу визначити, які особистісні ознаки є важливими, з погляду респондентів, для педагогічної діяльності вчителя. Проаналізувавши результати опитування можна зазначити, що обираючи якості характеру, студенти надали їм перевагу в такій ранговій послідовності: організаторські здібності (32,5%), наполегливість (23,3%), прагнення до самоосвіти (15,1%), порядність (12,1%), чесність (8,7%), шанування історії, традиції, культури (5,2%), принциповість (2,3%), авторитаризм (0,8%), ніхто із студентів не обрав такої якості як «досягати свого будь-якої ціною».

Результати за когнітивним критерієм сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови, визначених у ході констатувального етапу нашого дослідження, подано в таблиці 2.10.

*Таблиця 2.10*

**Рівень сформованості професійно-ціннісних орієнтацій студентів  
за когнітивним критерієм**

Рівень	ЕГ (%)	КГ (%)
Високий	17,4	18,5
Достатній	71,3	69,9
Низький	11,3	11,6

Таким чином, можна зробити узагальнений висновок щодо дослідження за когнітивним критерієм сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови. Студенти, котрі брали участь в констатувальному експерименті, показали недостатній рівень осмислення й усвідомлення ними професійних цінностей і професійно-ціннісних орієнтацій для майбутньої професійної діяльності. Переважна більшість респондентів не розуміє сутності означених понять, не має уявлення, яку

роль відіграють навчальні дисципліни соціально-гуманітарного циклу в процесі фахової підготовки майбутнього вчителя іноземної мови. Усе це свідчить про недостатнє ціннісно спрямоване аксіологічне наповнення соціально-гуманітарної підготовки у педагогічному університеті.

Констатувальний експеримент передбачав діагностику за діяльнісним критерієм рівня сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців у галузі навчання іноземної мови. Дослідження здійснювалося на основі запропонованих педагогічних ситуацій, які потрібно вирішити студентам як майбутнім учителям. Застосовуючи педагогічні ситуації як метод діагностики, ми намагалися засвідчити у студентів здібності бачити педагогічну реальність у всіх її протиріччях і шукати шляхи її вирішення. Ми запропонували студентам розв'язати дві педагогічні ситуації.

Ситуація 1. На уроці англійської мови учні, читаючи текст, зустрілися із труднощами під час перекладу виразу «to bring coal to Newcastle» і переклали його дослівно. Вчитель погодився з перекладом і продовжив перевіряти переклад тексту (возити вугілля в Ньюкасл). У чому помилка вчителя? Як потрібно вчинити вчителю іноземної мови?

Ситуація 2. Під час уроку англійської мови хлопець зумисне вимовляє слова так погано і спотворено, щоб викликати сміх в однокласників. Після декількох зауважень учитель наказує учневі написати вибачення на дошці англійською мовою. Учень відмовляється це робити. Як вчинити вчителю?

Аналізуючи способи розв'язання запропонованих педагогічних ситуацій, ми встановили професійно-діяльнісну спроможність студента педагогічно доречно мислити, правильно приймати рішення, уникати конфлікту, спрямовувати навчальну діяльність учнів, стимулювати їхню навчально-пізнавальну роботу на уроці. На основі відповідей було складено таблицю 2.11, що фіксує рівень сформованості за діяльнісним компонентом професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови. Аналіз педагогічних ситуацій показав, що у студентів факультетів іноземних мов переважає середній рівень професійно-ціннісних орієнтацій, професійно

досконалої спрямованості у розв'язанні педагогічних проблемних ситуацій та прогнозування позитивно-результативних педагогічних дій.

Таблиця 2.11

**Рівень сформованості професійно-ціннісних орієнтацій студентів  
за діяльнісним критерієм**

Рівень	ЕГ	КГ
Високий	19,3%	18,5%
Достатній	42,1%	44,6%
Низький	38,6%	36,9%

У процесі діагностики за діяльнісним критерієм рівнів сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови ми виявили, що більшість студентів не мають певних вмінь та навичок застосовувати професійні цінності у педагогічній діяльності; майбутні педагоги не моделюють професійну поведінку, що свідчить про не сформованість третього компонента професійно-ціннісних орієнтацій.

Проведена комплексна діагностика рівня сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови за основними критеріями (емоційно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний) дозволяє визначити узагальнений рівень сформованості професійно-ціннісних орієнтацій у майбутніх учителів іноземної мови.

Таблиця 2.12

**Узагальнений рівень сформованості професійно-ціннісних орієнтацій у  
майбутніх учителів іноземної мови**

Рівень	ЕГ	КГ
Високий	15,8%	15,9%
Достатній	41,5%	41,3%
Низький	42,7%	42,8%

Результати констатувального зрізу дають підстави зробити висновок про переважно низький рівень сформованості професійно-ціннісних орієнтацій студентів факультету іноземних мови, що зумовлює необхідність розроблення педагогічних умов формування і розвитку професійно-ціннісних

орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу в педагогічному університеті. Зроблені висновки дозволили визначити напрям роботи при розробленні ефективних педагогічних умов для формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

## РОЗДІЛ 3

### ФОРМУВАННЯ РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ

#### 3.1 Педагогічні умови формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови в процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін

Початок третього тисячоліття висуває нові вимоги до підготовки вчителя іноземної мови, що є не панацеєю, а єдиним шляхом входження України в європейський та світовий цивілізований простір. Учитель сьогодні повинен мати належну академічну підготовку, вміти працювати інноваційно, бути здатним до формування в учнів духовних та морально-етичних цінностей, виховання культури спілкування, шанобливого ставлення насамперед до рідного українського слова і до мови іншого народу.

У становленні такого вчителя нової генерації, формуванні і розвитку його ціннісних орієнтацій вирішальну роль відіграє вищий заклад освіти, професорсько-викладацький склад, навчально-виховний процес, якщо для цього створено належні педагогічні умови. Безперечно, що ефективність педагогічного процесу безпосередньо залежить від створення відповідних умов його перебігу. Умови можуть впливати на перебіг і результат дидактичного процесу, прискорювати або гальмувати розвиток та формування педагогічних систем, процесів, явищ, якостей особистості.

У сучасній педагогічній і психологічній літературі термін «умова» визначається як видова категорія відносно до родових понять «середовище», «обставини», «стан», що розширює сукупність об'єктів, що необхідні для виникнення, існування та зміни педагогічної системи, і пояснюється вченими неоднозначно. Умова трактується як необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь;

«сукупність об'єктів речей, процесів, відношень, необхідних для виникнення, існування або зміни зумовленого об'єкта» [116]; «сукупність перемінних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх впливів, що позначаються на фізичному, психічному, моральному розвитку людини, її поведінці, вихованні й навчанні, формуванні особистості» [206]. У філософському енциклопедичному словнику зазначається, що «умова це те, від чого залежить дещо інше зумовлене; суттєвий компонент комплексу об'єктів (речей, їх станів, взаємодій), з наявності якого визначається існування певного явища» [254; с. 707]. За формулюванням Н. Костриці, «педагогічні умови – це створені зусиллям колективу умови для поліпшення навчального процесу, це система органічно пов'язаних між собою психічних та практичних дій, спрямованих на розв'язання конкретних педагогічних завдань навчання» [137; с. 41]. Крім зазначеного, педагогічні умови трактуються як: сукупність чинників, які впливають на ефективність педагогічного процесу; вимоги до його організації; компоненти, порядок дій навчального процесу; середовище, ситуацію, в яких він здійснюється; правила, засоби, які забезпечують здійснення цілей навчального процесу [260; с.104]; сукупність об'єктивних можливостей змісту, методів і прийомів, організаційних форм, що забезпечує успішне досягнення поставленої мети. Кожне із означених визначень розкриває сутність аналізованого поняття, конкретизує його зміст та особливості. Найбільш прийнятним нам видається визначення Н. Костриці і його ми беремо за основу у нашому дослідженні.

У контексті нашого дослідження особливо корисним став аналіз праць науковців (А. Алексюк, В. Андреева, І. Ареф'єва, О. Гаврилюк, П. Гальперіна, І. Зимньої, І. Карпова, О. Леонтєва, С. Карпенчук та ін.), у яких йдеться про організаційно-педагогічні, соціально-педагогічні та психолого-педагогічні умови. Ми поділяємо думку більшості вчених, що в аспекті професійної підготовки майбутнього фахівця найбільш доцільно використовувати термін «педагогічні умови». Учені розглядають педагогічні умови формування і розвитку особистості (як педагога, так і суб'єкта, котрий



сам навчається), організації, активізації та модернізації предметної підготовки тощо. Така багатозначність формулювань учених свідчить про поліфункціональність та ємність даного поняття.

Визначаючи педагогічні умови реалізації будь-якої складової педагогічного процесу, Д. Ємельянова правомірно виокремлює об'єктивні та суб'єктивні складники. Об'єктивні складники являють собою ефективне використання методів, засобів і форм навчання та самонавчання. До суб'єктивних умов відносять знання, уміння, навички, психічні процеси, стани та якості особистості. Об'єктивні та суб'єктивні складники педагогічних умов взаємопов'язані, взаємообумовлені, взаємоузгоджені та впливають і змінюють одне одного, є якісною характеристикою основних факторів, процесів і явищ освітнього середовища.

Узагальнюючи різні підходи до визначення зазначеної категорії, дотримуємось думки, що «умови» є сукупністю обставин, об'єктів і суб'єктів, властивостей і відносин, зовнішніх і внутрішніх впливів, які сприяють реалізації поставлених цілей і наявних у освітньому просторі можливостей. Педагогічні умови включають до своєї структури нормативну базу, зміст освіти, матеріально-технічну базу, технології навчання, навчально-методичне забезпечення, міжособистісну взаємодію учасників навчального процесу, психологічний мікроклімат.

Виходячи з вищесказаного, основним завданням педагогічних умов ми вбачаємо у вдосконаленні професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови засобами дисциплін соціально-гуманітарного циклу, які є стрижневими у процесі засвоєння знань, формуванні професійно-ціннісних орієнтацій і виробленні необхідних компетентностей та особистісних якостей. У започаткованому дослідженні розглядаємо педагогічні умови як комплекс обставин, науково обґрунтовану систему організації навчально-виховного процесу, створених у межах освітньо-комунікативного середовища ВНЗ, що сприятимуть ефективному та результативному формуванню професійно-ціннісних орієнтацій (переконань, поглядів,

позицій, почуттів, накопиченню досвіду, стимулюванню пізнавальної активності, професійному самостановленню і саморозвитку) майбутніх учителів іноземної мови.

Педагогічні умови формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів у контексті нашого дослідження мають певну специфіку, пов'язану зі змістом професійної іншомовної й україномовної комунікативної підготовки студентів, забезпечують досягнення необхідного рівня сформованості компетентностей, з одного боку, та особливостями функціонування загальноосвітньої школи в Україні на сучасному етапі, з іншого. На основі врахування суспільного замовлення на підготовку бакалавра з визначеними характеристиками, освітньо-кваліфікаційних вимог напряму підготовки «6.020303 Філологія. Мова і література за спеціальністю англійська, німецька, французька мова і література», а також аналізу даних, отриманих у результаті діагностики рівнів сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови, нами визначено педагогічні умови як сукупність факторів, компонентів, достатньо-необхідних для виникнення, функціонування педагогічної системи, а саме професійно орієнтованої організації навчально-виховного процесу, що ґрунтується на принципах гуманізації та гуманітаризації, антропоцентризму, науковості, єдності навчання, виховання і розвитку, новизни навчального матеріалу, наближення до реалій життя, культури відповідності, застосування різних форм навчальної та виховної діяльності і дозволять сформувати професійно-ціннісні орієнтації у студентів іноземної філології під час вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

Результативність роботи будь-якої системи, закономірно, залежить насамперед від того, в яких умовах вона функціонально діє, забезпечує ефективні показники і покращує якість освіти, сприяє реалізації поставленої мети у процесі підготовки фахівця.

До таких умов, які, на нашу думку, дозволять сформувати професійно-ціннісні орієнтації у майбутніх фахівців освітянської галузі, учителів іноземної мови, ми відносимо:

1. Систематична позитивна мотивація студентів як майбутніх учителів іноземної мови до формування професійно-ціннісних орієнтацій;
2. Активізація ціннісно-сислової спрямованості змісту дисциплін соціально-гуманітарного циклу;
3. Використання активних та інтерактивних форм і методів у процесі формування і розвитку ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови.

Перша педагогічна умова – *систематична позитивна мотивація студентів до формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій* – визначає орієнтованість на гуманізацію та гуманітаризацію, пріоритет загальнолюдських цінностей. У педагогічній науці проблема формування мотиваційної сфери особистості сучасного студента актуальна і є предметом пильної уваги філософів, починаючи із часів давньогрецької філософії й закінчуючи сучасністю (Аристотель, М. Бердяєв, Р. Декарт, І. Кант, М. Монтень, Платон та ін.), психологів і педагогів (З. Фрейд, К. Левін, П. Анохін, Л. Божович, Л. Виготський, К. Корнілов, К. Мадлен, А. Маслоу, В. Мерлін, М. Пирогов, П. Якобсон та ін.).

Найважливішою складовою мотиваційної сфери людини є мотив. На основі аналізу наукових джерел виявлено, що поняття «мотив» трактується неоднозначно. Це обумовлено тією обставиною, що означене поняття розробляється різними авторами незалежно один від одного, у різних проблемних контекстах, а також перевагою емпіричних досліджень над теоретичними. Так, С. Рубінштейн у поняття «мотив» вніс дії афективної зарядки [218]. На думку А. Леонтьєва, мотив – це той предмет, що відповідає актуальній потребі, тобто виступаючи як засіб її задоволення, організує й певним чином направляє поведження [149]. За твердженням В. Мерліна, термін «мотив» характеризує як вузьке, часткове, мінливе відношення

людини до певних предметів і явищ зовнішнього світу. Мотив – це те, що безпосередньо спонукає людину до дії, він спрямований на задоволення її життєвих потреб [176]. Учені (А. Маркова, Т. Матіс, А. Орлов та ін.) зазначають, що мотив – це реальне спонукання, яке змушує людину діяти в певній життєвій ситуації, за певних умов [171]. Зважаючи на вище визначене, можна констатувати, що не маючи мотивів, не можна зрозуміти, чому людина прагне саме до цієї, а не до іншої мети, отже, не можна зрозуміти справжній сенс її діяльності.

У науковій літературі розрізняють різні види мотивів. Частково їх можна звести до двох великих груп: екстринсивні (зовнішні) та інтринсивні (внутрішні, процесуальні). Характеризуючи ці дві групи, вчені (С. Занюк, Л. Копець, А. Маркова, М. Матюгіна, П. Якобсон та ін.) переконливо зауважують, що саме внутрішні мотиви безпосередньо пов'язані з процесом навчальної діяльності. Так, за ствердженням С. Занюка, «внутрішньою (процесуальною) мотивацією називають зумовленість поведінки факторами, безпосередньо не пов'язаними з впливом середовища й фізіологічними потребами організму. Процесуально-мотивована поведінка здійснюється заради себе самої, вона супроводжується почуттям радості, задоволенням від власної справи» [101; с. 98–99]. За визначенням П. Якобсона, при сформованості такої позитивної мотивації студентом рухає «потреба в знаннях, інтерес, прагнення пізнавати нове. Людина, що навчається, задоволення отримує від приросту своїх знань при засвоєнні нового матеріалу [279; с. 267]». Такий мотив називають функціональним, коли емоційне задоволення приносить сам процес діяльності. Слід зазначити, що у психолого-педагогічних працях до процесуальних, зокрема, відносять пізнавальні мотиви, мотивацію досягнень, потребу в самоактуалізації, мотив творчого досягнення.

Актуальною є позиція А. Маркової, котра виділяє пізнавальні й соціальні мотиви. Пізнавальні мотиви вчена поділяє на три групи: 1) широкі пізнавальні мотиви, які полягають в орієнтації на оволодіння новими

знаннями; 2) навчально-пізнавальні мотиви, спрямовані на засвоєння способів здобуття знань: інтерес до прийомів їх самостійного набуття, до методів наукового пізнання, до способів саморегуляції навчальної діяльності, раціональної організації власної навчальної праці; 3) мотиви самоосвіти, що виражаються в спрямованості на самостійне вдосконалення способів здобуття знань [171; с. 10–11]. Як бачимо теорія А. Маркової щодо трактування сутності визначення видів мотивів заслуговує на увагу і дозволяє сфокусувати вияв мотивів у навчальному процесі (таблиця 3.1). У нашому дослідженні означені види, рівні мотивів і їх вияви під час навчально-виховної діяльності дає змогу спроектувати їх у цілеспрямований процес формування професійно ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови.

*Таблиця 3.1*

**Види навчальних мотивів (За А. Марковою)**

<b>Види мотивів</b>	<b>Рівні мотивів</b>	<b>Вияви мотивів у навчальному процесі</b>
Пізнавальні	Широкі пізнавальні мотиви	У вирішенні проблемних задач, зверненнях до викладача за додатковими відомостями
	Навчально-пізнавальні	У самостійних пізнавальних діях щодо пошуку рішення, у запитаннях, що ставляться викладачеві з приводу різних шляхів і способів навчально-пізнавальної, дослідницької, креативної діяльності
	Мотиви самоосвіти	У зверненнях до викладача з пропозиціями раціональної організації навчального процесу, самоорганізації аудиторної й позааудиторної роботи, реальних діях, спрямованих на самоосвіту і самовдосконалення, розвиток акмеособистості
Соціальні	Широкі соціальні мотиви	У вчинках, що свідчать про розуміння студентом свого обов'язку і відповідальності
	Позиційні мотиви	У прагненні до контактів з однокурсниками, отриманні від них

		позитивних характеристик й оцінок, в ініціативі та допомозі товаришам
	Мотиви соціальної співпраці	У прагненні до колективної роботи і до усвідомлення раціональних способів її здійснення

В аспекті нашого дослідження ми виходимо з того, що оскільки навчання – це окремий вид діяльності, то і навчальна мотивація є окремим видом мотивації особистості. У зв'язку з цим ключовим стає поняття особистості, а пріоритетними у навчально-виховному процесі під час викладання соціально-гуманітарних дисциплін – відібраний зміст і завдання, пов'язані з емоційно-мотиваційним компонентом формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови, їх готовності до неперервної самоосвіти, особистісного професійного самовизначення й самовдосконалення, яке багато в чому залежить від знання мотиваційних схильностей до професії. Саме це виділяв Л. Виготський, коли писав, що думка народжується не з іншої думки, а з мотивуючої сфери свідомості, яка охоплює наші прагнення і потреби, наші інтереси і потяги, наші ефекти й емоції [71]. В організації навчально-виховного процесу під час підготовки майбутнього вчителя іноземної мови важливу роль відіграє мотивація як рушійна сила поведінки людини: її спрямованість, характер, емоції, здібності, діяльність і цінності. При вивченні соціально-гуманітарних дисциплін студент укладає особистісний зміст, що породжує у нього неоднакове ставлення і різну мотивацію до об'єкта, який є метою пізнання і відбору ціннісних орієнтацій. Як слушно переконує І. Зимня, саме мотив «визначає формування основної схеми висловлювання і запускає в роботу операції з вибору і поєднання лексичної одиниці, є пусковим механізмом будь-якої діяльності людини: праці, спілкування і пізнання» [103; с. 83].

Мотивація – це сукупність складних, багаторівневих неоднорідних спонукань, що зумовлюють той чи інший вчинок, рішення, позицію, дію. Вивчення особистісної мотивації включає в себе потреби, мотиви, інтереси, ідеали, прагнення, настановлення, емоції, норми, цінності. Мотивація у

навчально-педагогічному процесі – це система природних, соціальних і особистісних чинників, що спонукають до виконання вимог і рекомендацій викладача, активне включення у процес навчання, до зусиль, необхідних для подолання труднощів, реалізації власних здібностей, особистісного самовизначення, вибору життєво-суспільної цінності та громадянської позиції, визначення шляхів самовдосконалення й саморозвитку. І цінності при цьому виступають основою формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій студента, мотивують діяльність і поведінку, усвідомлення ним загальнолюдських ідеалів та цінностей педагогічної діяльності.

Безсумнівно, що створення позитивної мотивації у студентів, майбутніх учителів іноземної мови, до професійної діяльності – це процес особистісно орієнтований, спрямований на мотиваційну сферу поведінки молодшої людини, проникненням у внутрішній план її дій.

За висновками Н. Волкової, особистість характеризується, як «соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин» [70; с. 37] Отже, сформованість особистості вчителя іноземної мови є результатом функціонування в умовах педагогічної діяльності, яка визначає його загальну спрямованість, мотивацію, цілі, завдання, особливості фахової діяльності. Важливу роль відіграють професійно-ціннісні орієнтації майбутнього фахівця, а саме: суспільна значущість та престижність праці вчителя, її творчий характер, широке коло спілкування, любов до дітей, постійна необхідність у самоосвіті. В умовах ринкової економіки, жорсткої конкуренції і необхідності боротися за своє місце в житті, прагматизм допомагає майбутньому вчителю усвідомити цінність та унікальність себе і власного життя, зрозуміти, що будь-які зусилля людини повинні мати прагматичний характер, тобто вона має чітко усвідомити об'єктивну реальність, розуміти цінність освіти, визначати перспективи своєї діяльності в сучасному інформаційному просторі, розвивати свій творчий потенціал. У

життєвому самовизначенні людина вибудовує певну систему смислів, смислове поле або внутрішній смисловий простір. Два процеси – осмислення (наділення цінностей сутністю) та усвідомлення (формування сутностей у цінності) – поєднуючись, утворюють простір суб'єктивності людини.

Забезпечення систематичної позитивної мотивації у студентів до формування професійно-ціннісних орієнтацій є умовою, що спрямовується на емоційно-мотиваційний компонент формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя іноземної мови. З'ясовуючи мотивацію як результат тих впливів, які отримує студент із родинної та соціальної сфер, а також своє ставлення до впливів, пов'язаних з особливостями життєвих переконань, прагнень та інтересів студента, П. Якобсон визначає три типи мотивації: негативна мотивація; мотивація, пов'язана з мотивами, що знаходяться поза навчальною діяльністю, але які мають позитивний характер; мотивація, безпосередньо пов'язана з самим процесом навчальної діяльності [279]. Проблема формування мотиваційної сфери особистості сучасного студента є актуальною в педагогічній науці, оскільки вимагає реального пізнання закономірностей людини і розкриття її внутрішніх мотиваційних тенденцій до певної дії.

Створення педагогічних умов для розвитку потреб, мотивів та мети навчальної діяльності є ознакою психологічно обґрунтованого управління пізнавальної діяльності студентів. У практиці застосовуються різноманітні способи діагностування мотивів навчання – анкети, спостереження за студентами, співбесіди та ін. Як наука, так і практика засвідчують, що студенти схильні до самопізнання, самоаналізу та самовдосконалення, тому в них доцільно розвивати інтелектуальну саморегуляцію, усвідомлене управління своїми діями, системою суспільних цінностей, функціональними станами. Без професійного втручання педагога-викладача ці явища розвиваються стихійно, що суперечить управлінським функціям дидактичного процесу. У зв'язку з цим навчальна діяльність студентів організовується таким чином, щоб вони виконували вмотивовані дії з



навчальним матеріалом для вирішення фахово орієнтованих комунікативних завдань, співвіднесених з ієрархією особистісних цінностей, спрямованих на досягнення життєдіяльнісних цілей та намірів згідно з вимогами до професії майбутнього вчителя.

### **3.2. Реалізація педагогічних умов**

Проведений науковий аналіз теорії й практики формування і розвитку професійних цінностей підтвердив необхідність розробки і впровадження сучасних педагогічних умов фахової підготовки педагогів нової формації.

Метою формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів є становлення, виховання і розвиток свідомої особистості студента, котрий цінує обрану професію, володіє високим рівнем професійних компетентностей, здатний застосувати їх під час педагогічної діяльності, любить дітей, є патріотом України. Цілісним завданням вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу є формування професійно значущих утворень особистісної структури майбутнього вчителя іноземної мови, його професійно-ціннісних орієнтацій як складника духовного світу, мотиваційного відношення до суспільного життя та ролі професії вчителя в його функціюванні й удосконаленні. Процес навчання в педагогічному університеті має передбачати засвоєння студентом не окремих знань та вмінь і емоційно-ціннісних ставлень, а системи професійної підготовки, в якій кожен компонент має особистісно-діяльнісний характер. Це передусім система компонентів вищої освіти: навчального (формує професійні компетентності, забезпечує інтелектуальний розвиток, емоційну сферу, здатність учитися впродовж усього життя) і соціокультурного (формує здатність майбутнього вчителя іноземної мови працювати, жити і взаємодіяти в полікультурному середовищі, керуючись професійними, загальнолюдськими, національними і громадськими духовними цінностями). Дисципліни соціально-гуманітарного циклу спрямовані на реалізацію цих компонентів, оскільки формують в студентів професійно-ціннісні орієнтації, сприяють розумінню соціальних і гуманітарних процесів.

Зміст вищої педагогічної освіти є чіткою цілісною системою наукових, фахово необхідних знань, практичних умінь та навичок, способів діяльності і мислення, якими має оволодіти студент упродовж років навчання у

педагогічному університеті. Чинна державна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні декларує, що «сучасний зміст виховання в Україні включає в себе науково обґрунтовану систему загальнокультурних і національних цінностей та відповідну сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, самої себе, праці, природи, мистецтва, всієї навколишньої дійсності [209]».

Аналіз теоретичних основ досліджуваної проблеми, висвітлений у першому розділі, дав змогу змодельовати, згрупувати і наповнити основні складники змісту навчання в педагогічному університеті, що сприяють формуванню професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови. Зміст формування професійно-ціннісних орієнтацій є цілісною системою наукових, фахово потрібних компетентностей (знань, умінь, навичок, досвіду їх застосування), набуття яких визначив цілеспрямовану стратегію навчальної діяльності студента задля розвитку його як майбутнього вчителя іноземної мови і методично обґрунтованої діяльності викладача. Цінності педагогічної діяльності необхідно не тільки включити до змісту обраних дисциплін, а й важливо викласти і донести до студентів їх так, щоб вони уособлювали інформацію у вигляді міркувань і оцінок про професійно-ціннісні орієнтації майбутніх учителів. Зміст дисциплін соціально-гуманітарного циклу в цьому аспекті передбачав пошук шляхів виявлення механізмів інтегрування теоретичних знань, практичного досвіду їх упровадження з вивчення педагогічних цінностей та процесом їх інтеріоризації, привласнення. Інтеріоризація (від лат. interior – внутрішній) – це психологічне поняття, що означає формування розумових дій і внутрішнього плану свідомості через засвоєння індивідуумом зовнішніх дій з предметами і соціальних форм спілкування. Як слушно наголошує Л. Виготський, що інтеріоризація є не простим переходом до дії, адже вона означає формування внутрішнього плану свідомості [71]. В аспекті нашого дослідження процес інтеріоризації стосується професійно-ціннісних

орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови, і це дозволило змістовно наповнити духовними, моральними, інтелектуальними, соціальними та професійними цінностями освітню сферу і створити ціннісну основу для формування «Я-акмеконцепції» студента факультету іноземних мов.

Зміст педагогічної підготовки майбутніх учителів іноземної мови структуровано в модульно-блоковій формі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу. Впровадження принципу модульності забезпечувало цілісність інтелектуального й емоційного зростання студента, усувало різноаспектність змісту дисциплін, що вивчаються. Кожний модуль складався з навчальних блоків, що мали професійно-ціннісне цільове призначення. Блокова структуризація змісту навчального матеріалу мала особистісно орієнтовану основу, дозволила створити умови для формування у студентів власних професійно-ціннісних орієнтацій, реалізувати їхню індивідуальну освітню програму професійного становлення і зростання. Зміст навчального матеріалу реалізувався через продуктивні технології навчання, що були спрямовані на розвиток професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови, його інтелекту, гармонізації емоційно-мотиваційного, когнітивного, діяльнісного компонентів.

До когнітивного компонента професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього учителя іноземної мови включено: цінності-цілі, пов'язані із ставленням до професії і мотиваційною сферою діяльності; цінності-компетентності, що визначають теоретичне і практичне наповнення діяльності; цінності-якості – визначають емоційний компонент діяльності. Професійно-ціннісні орієнтації майбутніх учителів іноземної мови формувалися на базі системи цінностей, що включають загальнолюдські та національні моральні й духовні цінності, гуманістичні, педагогічні й фахові цінності. Для позначення результату індивідуального відбиття особистістю систем цінностей, що склалася в суспільстві, використано систему ціннісних орієнтацій, що є більш варіативною, ніж системи цінностей. Ціннісні орієнтації особистості майбутнього вчителя іноземної мови – це такі

цінності, що виступають для педагога в якості стратегічних цілей його педагогічної діяльності, посідають високий щабель у мотиваційній системі професійної поведінки та діяльності, впливають на зміст і цілеспрямованість його потреб, мотивів й інтересів. Підсистему професійних орієнтацій педагога моделюють загальні професійно-ціннісні орієнтації, визначальні для кожного вчителя, незалежно від предмета викладання, а також специфічні педагогічні цінності та цінності, зумовлені особливістю предмета викладання – іноземної мови. У дослідженні ми враховуємо, що всі цінності перебувають у системному взаємозв'язку.

Виходячи із завдань нашого дослідження, визначено, що під час вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу формуємо такі групи професійно-ціннісних орієнтацій:

- *орієнтації-цілі* (характер мотивації до педагогічної діяльності, орієнтація на образ Я-концепції майбутнього вчителя іноземної мови, спрямованість до розвитку власної акмеособистості висококваліфікованого професіонала, цікава творча педагогічна діяльність, полілінгвістичне спілкування, впевненість у собі);

- *орієнтації-компетентності* (повнота та глибина знань з теорії ціннісних орієнтацій, спрямованість на оволодіння та підвищення рівня професійної компетентності, орієнтація на оволодіння всіма складниками професійної компетентності (іншомовна комунікативна компетентність, українськомовна комунікативна компетентність, психолого-педагогічна, методична, полікультурна, діяльнісна, креативна компетентності), здатність до застосування професійної компетентності);

- *орієнтації-якості* (любов до дітей, покликання та любов до професії, повага до учнів, доброта, патріотизм, бажання залишити після себе слід на землі, вихованість, чесність, чуйність, відповідальність, життєрадісність, рефлексія, самовдосконалення та ін.).

Головним джерелом формування професійно-ціннісних орієнтацій виступила смисложиттєва активність студентів, що визначала рівень їх

прагнень, домагань й орієнтацію в процесі навчальної діяльності на досягнення конкретних цілей.

Система підготовки майбутніх учителів іноземної мови є багатокомпонентною структурою, яка об'єднує такі критерії професійно-ціннісних орієнтацій:

- емоційно-мотиваційний – сприяє позитивному ставленню до матеріалу, що вивчається; зумовлює добір матеріалу, який стимулює професійний саморозвиток майбутнього вчителя;

- когнітивний – створює основу осмислення предметів соціально-гуманітарного циклу, усвідомлення професійно-ціннісних орієнтацій, розуміння професійно значущого навчального матеріалу, його відповідності особистісним цінностям;

- діяльнісний – забезпечує аналіз й оцінку власних професійно-ціннісних орієнтацій та перспективи професійного зростання.

Основними напрямками гуманізації навчально-виховного процесу підготовки майбутніх учителів іноземної мови засобами соціально-гуманітарних дисциплін в аспекті формування професійно-ціннісних орієнтацій виступили:

- особистісно орієнтована спрямованість освітнього процесу в педагогічному університеті;

- створення педагогічних умов для особистісного зростання професійної суб'єктності кожного студента;

- створення колективної та індивідуальної траєкторії формування професійно-ціннісних орієнтацій;

- інтеграція навчальних програм дисциплін соціально-гуманітарного циклу в позицію суб'єктів саморозвитку, власного зростання професійно-ціннісних орієнтацій і установок;

- формування відповідальності студентів за результати власного навчання й особистісні професійно-ціннісні орієнтації;

- активізація участі студентів у підготовці і реалізації навчально-виховного процесу;
- гармонізація професійно-змістового, інтелектуального й емоційного чинників освітнього процесу, що є основою його гуманізації і підвищення навчально-виховної дії на особистість студента;
- створення атмосфери свободи цілеспрямованого, професійно значущого вибору з урахуванням потенційних можливостей студента та створення ситуації успіху для кожного учасника навчального процесу.

Аналіз наукової літератури дозволив виокремити основні підходи до проблеми формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови: аксіологічний, компетентнісний, особистісно орієнтований, когнітивний, які, взаємодоповнюючи один одного, дозволяють розв'язати проблему формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів з метою підвищення якості фахової підготовки. Підходи до реалізації мети дослідження конкретизували напрями, форми і методи, що застосовувалися під час організації навчально-виховного процесу в педагогічному університеті. Цілеспрямовано і системно процес формування професійно-ціннісних орієнтацій здійснювався у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

Аксіологічний підхід, за переконанням В. Лозової, «спрямований на збереження, творчий розвиток гуманістичних цінностей, вимог, форм, методів, які забезпечують оволодіння суб'єктом культурою, соціальним досвідом людства, розвиток його духовності як моральної сутності особистості, формування потреби в самореалізації, особистісного саморозвитку [154; с. 130]». Безперечно, аксіологічний підхід повинен лежати в основі розвитку студента як фахівця, адже спрямований на опанування ціннісних знань, формування ціннісних орієнтацій, задоволення професійних потреб майбутнього педагога, усвідомлення ним загальнолюдських і національних ідеалів та переконань.

Компетентнісний підхід є стратегічною і концептуальною основою фахової підготовки спеціалістів, оскільки передбачає вироблення професійної компетентності відповідно до потреб суспільства. За висновками О. Савченко, «загальною ідеєю компетентнісного підходу є компетентнісно-орієнтована освіта, яка спрямована на комплексне засвоєння знань та способів практичної діяльності, завдяки яким людина успішно реалізує себе в різних галузях своєї життєдіяльності» [220; с. 16]. Утвердження цього підходу в системі вищої освіти передбачає зростання значущості професійної компетентності фахівця, розвитку його професійно-ціннісних орієнтацій. Для вчителя іноземної мови професійна компетентність є складним утворенням, до складу якого входить аксіологічне ядро професійних компетентностей – україномовна комунікативна компетентність, іншомовна комунікативна компетентність, психолого-педагогічна, методична, полікультурна, діяльнісна, креативна компетентності. В аспекті порушеної проблеми важливим є те, що компетентнісний підхід у сфері вищої освіти ґрунтується на міждисциплінарних (в нашому дослідженні – дисциплін соціально-гуманітарного циклу), інтегрованих цілях і вимогах до результату освітньої діяльності – сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови.

Особистісно орієнтований підхід передбачає зміну характеру процесу навчання, а також основної схеми навчально-виховної взаємодії викладача і студента. Цей підхід визначає суб'єкт-суб'єктну взаємодію, партнерство викладача і студента, котрі є головними суб'єктами рівноправної співпраці в сумісному дидактично організованому викладачем розв'язанні цільовизначених пізнавальних цілей і завдань.

Когнітивний підхід є одним із визначальних у процесі професійно орієнтованого навчання студентської молоді. Вкрай важливо у цьому процесі враховувати когнітивний стиль особистості, тобто правильно визначити і застосувати стиль навчальної роботи задля підвищення ефективності професійної підготовки, зокрема і формування професійно-ціннісних



орієнтацій студентів. Когнітивний стиль, на думку В. Буряка, – це процесуальна (інструментальна) характеристика інтелектуальної діяльності, що визначає спосіб отримання того чи іншого когнітивного продукту [57; с. 5]. Когнітивний стиль навчальної діяльності, застосований у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін, є певним корелятом особистісної зумовленості, спрямованості процесу пізнання, який означає, що професійно значуща інформаційна й операційна моделі в свідомості студента отримують особистісну орієнтацію, привласнюють, інтеріоризуються, тобто виступають основою перетворення в професійно-ціннісні орієнтації.

Важливою умовою ефективної фахової підготовки студентів стало розроблення і впровадження спеціальних педагогічних умов для професійного становлення майбутніх учителів іноземної мови і створення необхідних супровідних умов для формування професійно-ціннісних орієнтацій, саморозвитку молоді, підтримки інноваційної творчої діяльності студентства, активізації їх суспільної позиції, відчуття власної професійної значущості для суспільства, становлення ціннісних установок. Головними педагогічними умовами формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови нами було визначено такі:

1. Систематична позитивна мотивація студентів як майбутніх учителів іноземної мови до формування професійно-ціннісних орієнтацій;
2. Активізація ціннісно-сислової спрямованості змісту дисциплін соціально-гуманітарного циклу;
3. Використання активних та інтерактивних форм і методів у процесі формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови.

Упровадження розроблених педагогічних умов у процес вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу відбувалося під час формувального етапу експериментального дослідження.

*Перша педагогічна умова* – систематична позитивна мотивація студентів як майбутніх учителів іноземної мови до формування професійно-

ціннісних орієнтацій – полягала передусім у саморозвитку, самовдосконаленні особистості, цілеспрямованого саморозвитку на шляху до формування власної «Я-акмеоконцепції» професіонала, акмеособистості вчителя як вищої цілі фахового зростання. Ця умова реалізувалася через застосування аксіологічного й особистісно орієнтованого підходів, впровадження активних форм і методів навчання, проблемних ситуацій, комунікативних вправ, що заохочують студентів, залучають їх до активної суб'єкт-суб'єктної взаємодії на аудиторному занятті.

У нашому дослідженні впровадження першої педагогічної умови – систематична позитивна мотивація студентів як майбутніх учителів іноземної мови до формування професійно-ціннісних орієнтацій – здійснювалося шляхом вироблення свідомої позитивної мотивації в кожного студента. Найважливішими джерелами внутрішньої свідомої мотивації були такі: особистісні потреби, інтереси, уподобання, усвідомлення необхідності осмислити професійні цінності й інтеріоризувати, привласнити їх у вигляді професійно-ціннісних орієнтацій. Важливими внутрішніми мотивами також є пізнавальний, фахово значущий, мотив саморозвитку і самовдосконалення як професіонала, мотив досягання якісно високих результатів професійної підготовки, комунікативний мотив здійснювати ефективне спілкування, емоційний мотив вироблення позитивних емоцій і почуттів.

*Друга педагогічна умова* – активізація ціннісно-сислової спрямованості змісту дисциплін соціально-гуманітарного циклу – реалізовувалася шляхом аксіологічного оновлення змісту й методики вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу («Філософія», «Психологія», «Соціологія», «Культурологія, «Історія») і під час імплементації спецкурсу «Професійно-ціннісні орієнтації сучасного вчителя іноземної мови». Навчально-вихована робота на аудиторних заняттях і поза аудиторних заходах спрямовувалася на засвоєння й усвідомлення ключових аксіологічно наповнених понять (цінності, класифікація цінностей, природа і сутність професійно-ціннісних орієнтацій тощо). Реалізація означеної

педагогічної умови проводилася шляхом використання традиційних та інноваційних методів (лекція, розповідь, бесіда, евристична бесіда, диспут, дискусія, рольова гра, круглий стіл, тренінги, комунікативні вправи тощо).

*Третя педагогічна умова* – використання активних та інтерактивних форм і методів у процесі формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови – реалізовувалися впродовж навчально-пізнавальної діяльності студентів під час суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників педагогічного процесу. Впровадження особистісно орієнтованих технологій вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу і спецкурсу передбачало партнерство викладача і студента, переведення останнього в активного суб'єкта педагогічного процесу, побудованого на ідеях гуманізму і співпраці. Особистісно орієнтована технологія як цілісна концепція навчання і виховання централізується на студентові і спрямована його розвиток, самовдосконалення і самореалізацію його особистісної Я-концепції. Процесуально шляхами реалізації особистісно орієнтованої технології стало використання оптимальних організаційних форм (колективна, групова, парна, індивідуальна робота) і активних методів (лекція, розповідь (проблемно-інформаційна, у формі діалогу, полемічна), бесіда, евристична бесіда, метод вправ, моделювання педагогічної ситуації, метод-кейс, комунікативний метод, тренінг, рольова гра, експеримент, дискусія, диспут тощо), побудованих на основі практичної сумісної свідомої суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача (викладання) і студента (учіння).

У процесі експериментального навчання реалізація всіх визначених педагогічних умов здійснювалося цілісно, системно, у взаємодії, взаємозалежності та взаємозв'язку одна з одною.

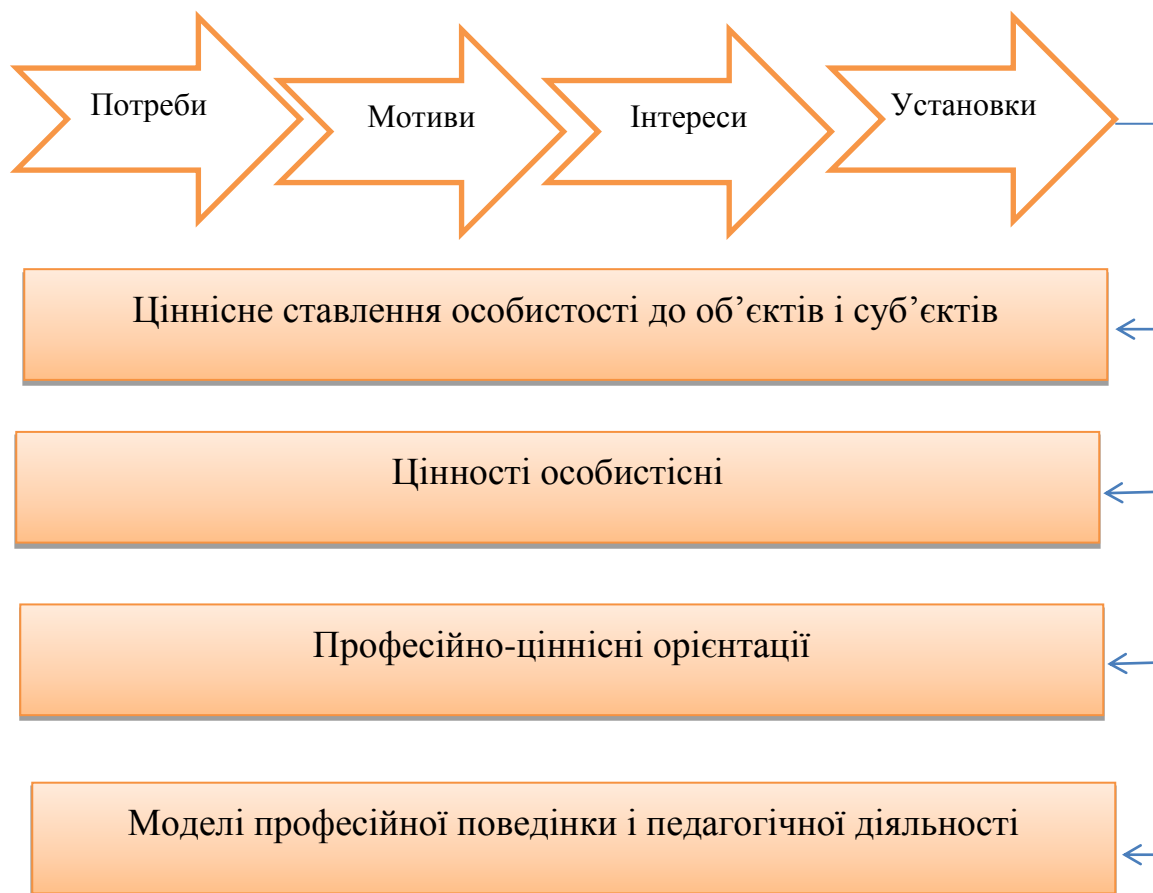
У дослідженні визначено, що психологічною основою формування професійно-ціннісних орієнтацій є потреби, мотивація, цілеспрямованість, спонукання до діяльності студентів. Навчальна активність, саморозвиток і саморегуляція, воля майбутніх учителів є своєрідними активаторами й реалізаторами ціннісної системи в навчально-виховній практичній роботі, що

перетворюють, трансформують аксіологічну спрямованість особистості на її власні професійно-ціннісні орієнтації, що регулюють суспільну і професійну поведінку людини. Процес формування професійно-ціннісних орієнтацій є системним і покроковим, починається з вироблення емоційно-ціннісного ставлення особистості до певних об'єктів чи суб'єктів і завершується утворенням у майбутніх учителів відносно стійких моделей позитивної, правильної професійної поведінки та педагогічної діяльності. Між головними елементами цього процесу існують постійні динамічні зв'язки, що перебувають у постійному русі, змінюються та сприяють збагаченню внутрішнього світу студента. Механізм формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів розглядається як процес перетворення внутрішньої основи професійно-ціннісних орієнтацій особистості майбутнього вчителя іноземної мови. Механізм формування професійно-ціннісних орієнтацій покажемо у вигляді рисунка 3.2.

У дослідженні, враховуючи результати аналізу наукових джерел, виходимо з того, що цінності – це об'єктивна категорія, а ціннісні орієнтації – суб'єктивна. Перехід цінностей у ціннісні орієнтації засвідчує об'єктивацію особистості студента. Аксіологічний рівень розвитку майбутнього вчителя іноземної мови визначається рангом цінностей, трансформованих у ціннісні орієнтації (установки, переконання, інтереси, прагнення, бажання, наміри), стійкістю останніх, багатоплановістю, гармонійністю поєднання.

Основою навчально-виховного процесу є людина як найвища цінність. Наскрізні стрижневі трансдисциплінарні завдання, які сучасність ставить перед системою вищої педагогічної освіти, – це передусім сформувані в майбутніх учителів іноземної мови ціннісне ставлення до себе, сім'ї, родини, своїх учнів, близьких людей, друзів; природи; до держави, суспільства в цілому, націй, соціальних спільнот; до праці, професії; до національної культури і мистецтва; до Батьківщини тощо. Означені ціннісні ставлення у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу формуються,

усвідомлюються, привласнюються, інтеріоризуються студентами, перетворюючись на професійно-ціннісні орієнтації майбутніх учителів.



*Рис. 3.2 Механізм формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови*

Процес формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови відбувався покроково відповідно до етапів опанування освітньо-професійною програмою підготовки бакалавра. На мотиваційному етапі у студента формується емоційно-ціннісне ставлення до обраної професії і педагогічної діяльності, формуються уявлення про себе, навколишній світ, глобалізований світ (усвідомлення «Я-особистісне»). На когнітивно-діяльнісному етапі в майбутнього педагога формуються власні ціннісні уявлення про обрану ним професію в форматі «Я – у професії вчителя». Студент залучається до різних видів навчальної діяльності, у межах яких відбувається засвоєння й усвідомлення цінностей, обмін

цінностями, формування професійно-ціннісних орієнтацій. На цьому етапі відбувається становлення «Я-акмеконцепції», співставлення «Я-професійне» та «Я-особистісне». На діагностично-рефлексійному етапі відбувається закріплення «Я-акмеконцепції» майбутнього вчителя іноземної мови.

Професійна підготовка майбутніх учителів іноземної мови є цілеспрямованим, системним, цілісним навчально-виховним процесом, адаптованим до реальних умов вищого навчального закладу. В Україні підготовку майбутніх учителів іноземної мови здійснюються близько 30 вищих навчальних заклади III та IV рівнів акредитації за напрямом підготовки 6.020303 Філологія. Мова та література (англійська, німецька, французька, іспанська). Підготовка здійснюється за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавр терміном навчання чотири роки, по закінченню якої студенти одержують кваліфікацію вчителя іноземної мови.

Аналіз освітньо-професійних програм підготовки фахівців з іноземної мови, розроблених у педагогічних університетах України (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Херсонський державний педагогічний університету, Міжнародний економіко-гуманітарний університет, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, Криворізький державний педагогічний університет) засвідчив, що фахова підготовка майбутніх учителів іноземних мови за напрямом підготовки 6.020303 Філологія. Мова та література (англійська, німецька, французька) включає вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу, які реалізують мету формування системи світоглядних знань, особистісних позицій і ціннісних орієнтацій студента. Значний вплив на цей процес мають такі навчальні дисципліни, як філософія, психологія, соціологія, культурологія, історія та ін., рівень ефективності їх вивчення залежить від взаємодії та взаємозв'язку знань про гуманітаристику, яку майбутні вчителі іноземної мови отримують у ВНЗ.

На основі змістового аналізу освітньо-професійної програми, освітньо-кваліфікаційної характеристики та навчальних програм дисциплін визначено,

що саме у процесі вивчення обраних дисциплін найбільшою мірою формуються професійно-ціннісних орієнтації майбутніх учителів іноземної мови. Вибірка навчальних дисциплін зумовлена тим, що у змісті визначених дисциплін соціально-гуманітарного циклу сфокусована аксіологічна інформація, яка засвоюється у вигляді аксіологічних, ціннісних, професійно-ціннісних знань, умінь і навичок, в яких особистість студента засвоює вже відомі способи професійної діяльності; набуває досвіду креативної педагогічної діяльності, здатності й досвіду оцінок і ціннісних суджень щодо світу, людей, професії, самого себе. Усе це дало змогу сформувати у студентів емоційно-ціннісні ставлення, що є основою сформованості професійно-ціннісних орієнтацій.

Процес формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій акцентно впроваджено у зміст дисциплін соціально-гуманітарного циклу, а саме «Філософія», «Психологія», «Соціологія», «Культурологія», «Історія» та під час імплементації спецкурсу «Професійно-ціннісні орієнтації сучасного вчителя іноземної мови» (таблиця 3.3). У доборі змісту теоретико-практичного навчального матеріалу визначених дисциплін і розробленого спецкурсу враховувалися особливості аксіологічного виховного впливу цих навчальних дисциплін з включенням питань, що безпосередньо передбачають вивчення цінностей, ціннісних установок, професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови. Розглянемо змістовий і процесуальний складники визначених навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

Вивчення навчальної дисципліни **«Філософія»** зорієнтоване на формування аксіологічних знань студентів. Як справедливо наголошує О.Базалук, філософія освіти формує образ «людини майбутнього», зорієнтовуючи та змістовно наповнюючи педагогіку новими знаннями, методами, способами, цілями, котрі через процес освіти втілюються у формуванні внутрішнього світу конкретного покоління [23].

**Формування професійно-ціннісних орієнтацій  
майбутніх учителів іноземної мови у процесі вивчення навчальних дисципліни  
соціально-гуманітарного циклу**

Навчальні дисципліни	Спецкурс	Очікувані результати	Наукова і навчальна діяльність студентів
<b>Філософія Психологія Соціологія Культурологія Історія</b>	Професійно-ціннісні орієнтації сучасного вчителя іноземної мови	<ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Формування професійно-ціннісних орієнтацій;</li> <li>➤ розвиток любові до професії;</li> <li>➤ чітке уявлення про головні завдання вчителя у школі;</li> <li>➤ професійні компетентності, оперування ними на практиці;</li> <li>➤ оволодіння дидактичними технологіями;</li> <li>➤ розвиток внутрішньої потреби у професійній діяльності</li> </ul>	Професійно орієнтовані дослідження – дослідницькі проекти, есе, виступи, диспути, методичні розробки, професійні портфоліо, тренінги, рольові ігри

Упродовж вивчення філософії студентам було запропоновано ретельно вивчити розділ «Аксіологія як філософське вчення про буття». Головним акцентом під час формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів стало засвоєння філософських знань про цінності буття та стратегії майбутнього, природу і сутність поняття «цінності», людину в системі цінностей, цінності та сенс людського буття, основні теорії цінностей, соціальні цінності й соціалізація особистості, цінності як регулятор поведінки людини. Аудиторні заняття, на яких були вивчені означені категорії, виступили ключовими в аспекті нашого дослідження.

У процесі вивчення інших тем навчального курсу «Філософія» навчальний матеріал доповнено ціннісно-смісловим змістом і спрямуванням на професійне зростання майбутнього педагога. Висвітлення цих питань здійснювалося шляхом його вкраплення у навчальний матеріал як окремого



питання, так і тем в цілому, завдяки використанню у цих темах відповідного аксіологічного матеріалу. Для кожної теми навчальної дисципліни соціально-гуманітарного циклу «Філософія» запропоновано відповідні розділи і теми-доповнення програми, що були спрямовані на формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови (Таблиця 3.4).

Таблиця 3.4

**Професійно-ціннісно орієнтовані теми дисципліни «Філософія»**

<b>№</b>	<b>Тема навчальної дисципліни</b>	<b>Теми-доповнення, спрямовані на формування професійно-ціннісних орієнтацій</b>
	Аксіологія як філософське вчення про буття	Цінності буття та стратегії майбутнього. Природа і сутність поняття «цінності». Людина в системі цінностей. Цінності та сенс людського буття. Основні теорії цінностей. Соціальні цінності й соціалізація особистості. Цінності як регулятор поведінки людини
2	Світогляд	Світогляд учителя-українця, витоки української народної теорії навчання, загальнолюдські й національні концепції виховання і навчання молоді, сучасний потенціал учителя в Україні та в інших країнах
3	Історичні типи філософії	Ціннісні основи філософії, західна і східна ціннісні педагогічні моделі філософії навчання. Філософія цінностей І. Канта.
4	Філософія буття	Національні цінності українців, англійців, німців, іспанців. Філософія цінностей Г. Мюнстерберга
5	Філософія людини	Духовні цінності українців та інших народів. Мова нації. Філософія цінностей М. Гартмана
6	Філософія і суспільство	Місце і роль учителя у суспільстві: історично-національний аспект. Педагогічні цінності різних народів

У процесі вивчення філософії особливу увагу було приділено вивченню філософії цінностей, концепцій і поглядів І. Канта, котрий у своїх працях («Критика практичного розуму», «Основи метафізики моральності», «Метафізика моральності», «Критика здібностей судження», «Релігія у

межах тільки розуму») розкривав сутність поняття «цінності», ціннісного ставлення до людини, її високого морального обов'язку і свободи, виходячи з етичної основи власних міркувань. Шляхом використання методу дискусії, студенти усвідомлювали цінність власної особистості й обраної професії для суспільства минулого, сучасного і майбутнього.

Філософський аспект цінностей, їх важливості для людини і суспільства було розглянуто під час вивчення діяльності Г. Мюнстерберга, котрий умовно виділив дві великі групи: цінності буття (речі, гармонія, ріст, щастя, прогрес, любов, одкровення тощо) і цінності культури (природа, всесвіт, мистецтво музика, історія, право, розум, людство тощо), що втілені як у житті, так і в культурі. Ґрунтовний аналіз класифікації, представлених ученим, дозволив студентам усвідомити систему цінностей, виявити окремі в собі, а на певних зробити акцент щодо потреби у їх більшої сформованості і важливості для майбутньої професійної діяльності. Обов'язковим методом було застосування евристичної бесіди, питання якої викладач ставив крізь призму аналізу студентами і привласнення ціннісних орієнтацій професійно значущого спрямування.

Філософські погляди М. Гартмана потребували особливої уваги під час формування професійно-ціннісних орієнтацій особистості. М. Гартман вважає, що цінності постають як загальні, позачасові, іматеріальні утворення. За переконанням філософа, цінності є ідеальними сутностями, які не виникають з матеріальних об'єктів і не залежать від діяльності суб'єкта. Цінності можуть потрапляти до поля зору людей, можуть зникати з нього, але як такі вони не припиняють свого існування. У різні історичні епохи одержують перевагу і стають актуальними різні цінності, однак це диктується історичними факторами, а не буттям самих цінностей. М. Гартман розрізняв існування цінностей та їх значення, яке існує лише у людській свідомості.

Важливими філософськими категоріями є компетентність і професійність, що включають такі професійні цінності як етичну позицію по

відношенню до предмета свого вивчення (у нашому дослідженні – іноземна мова) і гуманізацію навчання, що приводить пізнавальних процес у відповідність до природи людини, учня-дитини, її душі та духу. З урахуванням цього зміст навчальної дисципліни доповнюємо характеристикою абсолютних загальнолюдських цінностей (життя, свобода, щастя), які з глибини віків та до сьогодні є аксіологічним ядром гуманістичних прагнень людини й основою для формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів. Вивчення на практичних заняттях з філософії загальнолюдських і національних цінностей в проекції обраної професії підвищив інтерес студентів до педагогічної діяльності, стимулював здобуття професійних знань та вмінь, утвердив почуття значущості вчителя у житті соціуму й людства загалом.

Таким чином, опанування визначеного у процесі дослідження ціннісно спрямованого навчального матеріалу під час курсу «Філософія» сприяло формуванню знань про цінності, усвідомленню значущості цінностей для певної історичної епохи, виробленню вмінь оцінювати та співвідносити цінності й обирати значущі для професії вчителя іноземної мови.

Особливої актуальності у контексті нашого дослідження є фахова спрямованість навчальної дисципліни «**Психологія**» щодо формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів як майбутніх учителів іноземної мови, гуманних педагогів. Досягнення такої мети передбачало розроблення і застосування системи аудиторних занять і позааудиторного заходу (таблиця 3.5), що складалася із двох блоків, кожен із яких формував конкретні професійно-ціннісні орієнтації.

*Таблиця 3.5*

**Система професійно-ціннісно спрямованих  
занять і заходів у курсі «Психологія»**

<b>Блок</b>	<b>Організаційні форми</b>	<b>Змістове доповнення тем</b>	<b>Методи і прийоми</b>
I – теоретико- практичний	Лекцій і практичні заняття	«Цінність і педагогічна цінність, професійно-ціннісна орієнтація»; «мотив», «мотивація», «мотивація»	Лекція, розповідь, евристична

		досягнення успіху в професії», «рефлексія»; «учіння як активний вид навчально-пізнавальної діяльності учнів», «цілеспрямованість навчальної діяльності, «виховний вплив на особистість»; «моделювання особистісного психологічного конструкта майбутнього фахівця»	бесіда, групова дискусія, моделювання
II – виховний	Виховний захід	«Цінності гуманного педагога – доброта, людяність, совість, віра»	Доповідь, бесіда, дискусія

Перший блок – теоретико-практичний – зосереджував увагу на психологічних категоріях педагогічного процесу і містив інформацію про особливості та стрижневі складники навчальної діяльності, цінності, їх особливостей у психологічному вимірі. Опрацювання навчального матеріалу передбачало усвідомлення й аналіз означених понять крізь призму діяльності учителя й учня, їх співпраці на уроці у школі. У процесі вивчення курсу психології під час лекційних і практичних занять було розширено зміст навчальної дисципліни, включивши відомості про психологічну природу, сутність і значення цінностей, професійних цінностей, ціннісних орієнтацій; особливості мотиваційної сфери, рефлексійну діяльність, їх особистості та роль у фаховій підготовці майбутнього вчителя і професійному зростанні; специфіку педагогічного процесу, суб'єкт-суб'єктну взаємодію педагога й учня. Також було приділено особливу увагу аналізу, синтезу і порівнянню термінів та понять «цінність», «педагогічна цінність», «професійно-ціннісна орієнтація»; «мотив», «мотивація», «мотивація досягнення успіху в професії», «рефлексія» тощо. Серед конструктивних нововведень у зміст вивчення психології став інформаційний компонент тем-доповнень, що мають професійно-ціннісне наповнення, як-от: «Учіння як активний вид навчально-пізнавальної діяльності учнів», «Теорія цілеспрямованої навчальної діяльності», «Поняття виховного впливу». Це дало змогу навчити студентів виявляти власні сили як майбутнього вчителя іноземної мови, побачити й усвідомити можливі зони професійного становлення, зростання й удосконалення.

В основі професійної підготовки студентів у межах вивчення психології як дисципліни соціально-гуманітарного циклу було також включено процес системного моделювання особистісного психологічного конструкта майбутнього фахівця. За визначенням Дж. Келлі [117], особистісний конструкт – це ідея, або сентенція, яку суб'єкт використовує для осмислення, інтерпретації чи прогнозування власного досвіду, життєвого виміру. Конструктивна система не є статистичним утворенням, а знаходиться в постійному русі під впливом процесу навчання і вироблення власного досвіду не тільки під час навчання, а впродовж усього життя. В аспекті нашого дослідження особистісний конструкт передбачає ідею усвідомлення студентом факультету іноземних мов фахових цінностей, розвиток власних професійно-ціннісних орієнтацій, значущості обраної професії. Головну увагу в цьому аспекті спрямовуємо на створення «Я-акмеконцепції», моделювання особистісних конструктів і вироблення мотивації майбутнього вчителя іноземної мови. Це потребує цілеспрямованого застосування комплексу методів навчання, спрямованих на вивчення професійно-ціннісних орієнтацій та їх особистісне присвоєння (інтеріоризацію) студентом. Упродовж практичних занять («Зміст і структура особистості», «Самосвідомість особистості», «Мотиваційна сфера особистості», «Особистість у діяльності та спілкуванні», «Психологія навчання», «Психологія виховання», «Психологія педагогічної діяльності») було застосовано пояснення, евристичну бесіду, імітаційні ігри, комунікативний тренінг, що мають потенційні можливості для професійного становлення майбутнього педагога. Така теоретико-методична діяльність була спрямована на формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів в аспекті передусім психологічної і педагогічної компетентності та розвитку позитивних особистісних якостей майбутніх учителів.

Другий блок – виховний – спрямовано на формування гуманістичних цінностей особистості, що є вкрай важливими для майбутнього вчителя. У

межах означеного блоку було передбачено проведення виховного заходу на тему «Цінності гуманного педагога – любов до дітей / людей, доброта, людяність, совість, віра». Осмислення означених гуманістичних цінностей, їх перетворення в професійно-ціннісні орієнтації студентів відбувався через співдіяльність учасників виховного заходу, осмислення ключових понять, що характеризувалися крізь призму теоретичного сприйняття, практичного засвоєння, занурення в педагогічні ситуації. Однією із головних професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя є любов до дітей і людей. Тому в межах виховного заходу акцентовано увагу на гуманізації системи навчання в узагальненому значенні й гуманістичних цінностях педагога у професійно-орієнтованому значенні. Особливістю такої фахової підготовки студентів стала орієнтація майбутнього вчителя на гуманістичні цінності (любов до дитини, доброта, людяність, совість, віра в людину / учня, моральність, толерантність, бажання приносити користь тощо), що забезпечило осмислення значущості особистісно орієнтованого і гуманістично спрямованого середовища сучасної системи шкільної освіти і стало важливим чинником для формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови. Під час бесіди, дискусії, обговорення на виховному заході студенти усвідомлювали, що майбутня педагогічна діяльність тісно переплетена з основами світогляду людини й дитини-учня, які є базовими для майбутньої педагогічної діяльності.

Сформовані під час вивчення курсу «Психологія» професійно-ціннісні орієнтації-цілі, орієнтації-компетентності, орієнтації-якості, здобуті знання й вироблені вміння зорієнтували студента на нові масштаби і вимоги успішної майбутньої педагогічної діяльності в різних закладах національної освіти.

**«Соціологія»** як навчальна дисципліна, що дає знання про навколишній світ, є важливим складником процесу формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови. Вивчення соціології сприяє не лише формуванню у студентів системних

знань про соціум, закономірності, принципи та тенденції його розвитку, суспільну структуру, причини соціальних криз, а і заохоченню їх до пошуку шляхів покращення життя, нових вартісних цінностей, адекватної оцінки стану суспільства тощо. У процесі вивчення «Соціології» було передбачено формувати емоційно-мотиваційний компонент професійно-ціннісних орієнтацій, а саме такі позитивні мотивації як узгодженість загальнолюдських і національних моральних та духовних цінностей, позитивного ідеалу вчителя, працелюбність, любов до дітей і людей, здатність до саморозвитку і самовираження, гуманізація стосунків «учитель – учень» тощо.

Важливим складником опанування соціології в аспекті порушеної проблеми стало вивчення спадщини М. Вебера, що здійснювалося шляхом застосування методу розповіді, методу проектів, бесіди, групового обговорення. Викладач у ході лекційного матеріалу подав історичну довідку про діяльність М. Вебера, а студенти до практичного заняття готували дослідницькі проекти з мультимедійним супроводом «Життєвий шлях М. Вебера», «М. Вебер – учений», «Концептуальні ідеї М. Вебера». Для формування професійно-ціннісних орієнтацій важливим було усвідомлення студентами факту, що в соціології проблематику цінностей увів М. Вебер. Учений переконував, що осмисленим кожен людський акт стає лише у співвіднесенні до цінностей, у світлі яких артикулюються норми поведінки людей і їхні індивідуальні цілі. Дослідник у своїх працях аналізував «царство іманентного сенсу» – сенсу переживань і дій людей, тобто, згідно з веберівською термінологією, «сенсу, що суб'єктивно мається на увазі» М. Вебер фіксував найважливіше і найсуттєвіше, що, на його думку, робить людську поведінку саме дією: такою вона виявляється лише у тому випадку, коли діючий індивід пов'язує з нею суб'єктивний сенс [65; с. 603]. Цей зв'язок Учений докладно відслідковував у своїй соціології релігії, яку вважав джерелом сенсоутворюючих цінностей – тих, що мають сенс, значущість.

Студенти готували власні проекти самостійно, робили їх захист на практичному занятті. Потім в аудиторії відбувалося колективне обговорення інформації, аналіз аргументів й одержаних результатів і формулювалися висновки та узагальнення щодо поняття цінності, ціннісні орієнтації, необхідність їх формування в особистості з урахуванням позиції майбутньої педагогічної діяльності вчителя іноземної мови.

У контексті курсу «Соціологія» було опрацьовано питання, що стосуються таких важливих для формування професійно-ціннісних орієнтацій тем як «Соціологія освіти» та «Соціологія особистості». На практичних заняттях було реалізовано взаємозв'язок змістового матеріалу, в межах якого запропоновано і додатково розглянуто такі питання: «Соціальна привабливість професії вчителя», «Суспільна значущість педагогічної діяльності». Корисним було проведення студентами власного соціологічного дослідження, у ході якого досліджували такі теми: «Учитель у житті особистості», «Чи може дитина опанувати науку без учителя?», «Роль учителя іноземної мови», «Учитель іноземної мови – обов'язково носій мови?», «Соціальні функції сучасного вчителя», «Суспільний статус вчителя у різні історичні епохи». Результати соціологічного опитування обговорювалися на аудиторних заняттях у форматі повідомлення і керованої дискусії, узагальнення яких дало змогу акцентувати увагу на соціальній важливості духовних, педагогічних цінностей і необхідності цілеспрямованого формування власних професійно-ціннісних орієнтацій.

Визначені корективи змісту навчальної дисципліни «Соціологія» дозволили виховати у студентів особливе ставлення до дитини, вчителя, учня і формували його гуманну громадянську позицію як члена соціуму, засвоєні соціологічні знання стали корисними для їхньої майбутньої педагогічної діяльності, що своєю чергою є складником формування професійно-ціннісних орієнтацій-цілей, компетентностей, засобів і мають значний вплив



на розвиток Я-концепції майбутнього вчителя іноземної мови як висококваліфікованого професіонала.

**Культурологія** як особлива дисципліна соціально-гуманітарного циклу дає змогу майбутнім учителям іноземної мови усвідомити, що кожна культура формує унікальну систему цінностей, пріоритетів, моделей поведінки, картини світу. Культурологія вважає близькими категорії цінність і культура, визначає цінність як поняття, що має, на думку З. Гіптарса, два характерних аспекти: 1) дезаксіологічний (позаціннісний, об'єктивний), за яким у культуру входить усе, створене людиною: засоби творення і знищення; літературна мова і кримінальний жаргон; 2) аксіологічний (ціннісний), коли факти культури співвідносяться з прийнятою системою цінностей і поділяються на позитивні й негативні, світлі й темні. Вартісне, переважне, бажане, благородне – усе це вказує на щось позитивне для людини і для людського життя. Іноді твердять, що природа – це дійсність поза цінностями, а культура – дійсність з позиції цінностей [76; с. 176]. На основі цього студенти змогли аналізувати, оцінювати й усвідомлювати ціннісні і неціннісні поняття, характеризуючи їх значущість у процесі розв'язання професійно-педагогічних ситуацій.

Ціннісне ставлення до мистецтва формується у процесі вивчення культурології. У житті людини, а особливо тієї, що обрала професію вчителя, розвиненість емоційної сфери свідчить про її духовне та моральне багатство, прагнення до прекрасного в суспільній і професійній діяльності. Систематичне застосування візуальних (картини, ілюстрації, слайди тощо), аудіовізуальних (магнітофон, платівка, аудіо диски, ком пакт-диски та ін.), аудіовізуальних (кінофільм, відеофільм, відеофрагмент) засобів навчання відіграло велику роль у формуванні професійно-ціннісних орієнтацій, оскільки збагачувало асоціативний фонд студентів, збільшувало їх можливості проникнутися, зануритися у світ мистецтва, сприяло засвоєнню моральних соціальних норм. Особливого значення було надано

позааудиторній роботі – відвідуванню музеїв, концертів, філармоній, робота в гуртках естетичного напрямку (музичного, хореографічного, вокального, театрального тощо). Наявність визначеної естетичної цінності в усіх цих об'єктів залежить від того, до якої конкретної системи соціально-історичних відносин вони віднесені, їх переконання й ідеали служать критерієм оцінки цих об'єктів чи суб'єктів. Ознайомлення й оцінка своєрідності естетичних цінностей вітчизняної і світової культури, природи, людини (її вигляду, дій, вчинків, поведінки), об'єктів матеріального навколишнього світу, продуктів духовної діяльності, творів мистецтва сприяли розвитку естетичної культури, що безпосередньо є важливим складником професійно-ціннісних орієнтацій вчителя іноземної мови.

Фахова підготовка майбутнього вчителя іноземної мови передбачає не тільки формування іншомовної комунікативної компетентності, засвоєння нового мовного коду та способу вираження думок, а й ознайомлення з інформацією про світову і національну культуру, історію, традиції, ментальність народу-носія певної мови. Для розширення фахового аксіологічного компонента у змісті дисципліни «Культурологія» було опрацьовано такі додаткові питання: «Витоки української культури», «Трипільська культура – ціннісні скрижалі України», «Культура українського просвітництва як форма навчально-виховного впливу на особистість», «Українці у світовій культурній цивілізації», «Культурологічний феномен українського етносу», «Культура Англії», «Культура Німеччини», «Культура Франції». Шляхами реалізації цього процесу був передусім цілеспрямований відбір навчального матеріалу, зміст якого стверджував духовні й моральні цінності народу, які є основою для вироблення професійно-ціннісних орієнтацій студентів.

**Історія** має значні потенційні можливості для формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови. У процесі активної навчально-пізнавальної діяльності під час вивчення історії студенти набували

знань про національні цінності (історичні реліквії, пам'ятні дати, традиції та фольклор, національні герої та видатні люди, архітектурні пам'ятники, державні (національні) символи тощо). У процесі інтерактивного обговорення значущості й цінності цих об'єктів та суб'єктів студенти ставали суб'єктами культурно-історичного й освітнього простору, усвідомлювали себе представниками українського етносу, громадянами країни, Європи, світу. Це важливо усвідомити, адже культура органічно вплітається у всьому її різноманітті у форми життєдіяльності, що характеризують життя тієї чи іншої країни, певного народу, нації. Водночас у майбутнього педагога формувалися світоглядні орієнтири: національні цінності об'єднують людей, сприяють їх ідентифікації, викликають патріотичні почуття, виховують толерантну, полікультурну особистість. У процесі аудиторної роботи студенти знайомилися із сутністю національних цінностей, усвідомлювали, що ці цінності тісно пов'язані із загальнолюдськими, адже фіксуються в матеріальній і духовній культурі.

Важливим аспектом експериментальної роботи було впровадження індивідуально-дослідної діяльності студентів в аспекті вивчення національних цінностей. Пізнавальним, фахово орієнтованим складником індивідуальної пошукової роботи студентів стала підготовка наукових проєктів (у форматі доповіді, статті, реферату) на тему «Національні цінності українців й англійців», «Національні цінності українців і німців», «Національні цінності українців й іспанців» і т.д. Змістова наповнюваність проєктів передбачала певною мірою порівняльну характеристику, що безпосередньо пов'язана з ментальністю українського народу та народу, мову якого вивчає майбутній учитель іноземної мови.

У процесі навчальної діяльності студенти створювали есе на одну із тем: «Постать учителя в епоху Сократа», «Повчання Володимира Мономаха: крізь призму віків», «Цінності українського козацтва», «Рідномовні обов'язки Івана Огієнка». Особливістю написаних студентами текстів стала

їх фахова спрямованість, сутність якої було визначено у завдання – схарактеризувати професійно-орієнтовані цінності певної історичної епохи чи постаті, розглянути їх значущість з позиції сьогодення і зробити висновок про їх важливість для людини, нації, людства у XXI столітті.

Механізм формування професійно-ціннісних орієнтацій був застосований у процесі позааудиторної роботи, зокрема під час проведення інтелектуальної брифінгу «Михайло Драгоманов: історик, українець, космополіт». Студенти у своїх публічних виступах схарактеризували життєвий, науковий і політичний шлях М. Драгоманова, виокремлюючи ті чесноти, що були властиві цій особистості. Доповідачі описали виступ науковця на літературному конгресі з доповіддю «Література українська, поскрибована російським урядом» у Парижі (1878 р.) і в процесі обговорення дійшли висновку про значущість розвитку в кожній людині рідномовної й іншомовної комунікативної компетентності. Використання такої активної форми суб'єкт-суб'єктної взаємодії сприяло інтеріоризації загальнолюдських і національних цінностей, проаналізованих крізь постать відомого вченого.

До змісту чинних програм з курсу «Історія» було додано теми, що передбачали осмислення й усвідомлення прав людини, утвердження демократії на основі ідеї гуманістичних цінностей (свобода, рівність тощо). На лекційних і практичних заняттях додатково застосовувалися розроблені теоретичні відомості, завдання й вправи, присвячені цінностям, ціннісним орієнтаціям, професійно-ціннісним орієнтаціям, їх реалізації у життєвій і професійній діяльності, втіленню та впливу на майбутню педагогічну діяльність. Формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови базувалося на сприйнятті, характеристиці загальнолюдських світових і національних цінностей у поєднанні з вивченням основного історичного курсу. Це допомагало студентам глибше проникнути в генеалогію та класифікацію цінностей, їх існування в різні історичні епохи, розвиток і

втілення у світовій, європейській та українській системі навчання молоді й фахової підготовки спеціалістів.

З метою реалізації завдань дослідження було розроблено **спецкурс «Професійно-ціннісні орієнтації сучасного вчителя іноземної мови»**, що був ключовим і важливим експериментальним науково-методичним засобом формування професійно-ціннісних орієнтацій. Розроблений спецкурс вивчався на III курсі на факультеті іноземних мов в педагогічних університетах, що брали участь в дослідному навчанні.

Теоретична частина спецкурсу була спрямована на оволодіння новими аксіологічно наповненими знаннями та смислами, вироблення вмінь щодо питання цінностей, ціннісних орієнтацій, професійно-ціннісних орієнтацій. У процесі вивчення теоретичного матеріалу особливу увагу відводилося добору текстів для навчального опрацювання. Використання навчального тексту є важливим засобом формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови. Передусім тексти, застосовані під час лекцій, практичних занять, тренінгів, круглих столів тощо, містили у своєму змісті певні професійно орієнтовані ціннісні смисли, оволодіння якими – одне з визначальних цілей фахової підготовки студентів. Вибір ціннісно орієнтованих навчальних текстів мав професійно значуще і культурно-історичне обґрунтування. Інтегративна система змісту дисциплін соціально-гуманітарного циклу і розробленого спецкурсу (знання, вміння, способи і досвід професійної діяльності, емоційно-ціннісне ставлення до майбутньої педагогічної діяльності, учня, світу загалом) дали змогу студентові сформуванню власну систему професійно-ціннісних орієнтацій.

В основу практичних занять було покладено системоутворювальний фактор самопізнання і саморозвитку як провідного компоненту інтеграції фахових знань у свідомість майбутнього вчителя, на основі якого відбувалося перенесення смислів та значень на педагогічні дії і вчинки, підвищення самоактивності та особистісне професійне зростання, що передбачало і

розширення змісту фахових педагогічних цінностей. У процесі експериментальної роботи застосовувалися різні активні форми проведення практичних занять, особливої уваги було приділено професійно спрямованим комунікативним тренінгам («Ціннісне самовизначення студента», «Цінність життя», «Вчимося педагогічному спілкуванню», «Вербальні і невербальні засоби спілкування українців, англійців, іспанців», «Гуманістична й особистісно орієнтована педагогічна взаємодія»).

Система круглих столів («Цінності Західної і Східної цивілізації», «Сучасна роль учителя на уроці», «Учительські династії Б.Грінченка і М.Драгоманова», «В. Сухомлинський – розробник уроків мислення і мовлення серед природи», «Гуманістичні цінності сучасної системи освіти»), дискусій і диспутів («Загальнолюдське і національне ставлення до вчителя», «Суб'єкт-об'єктна природа цінностей», «Ціннісний світогляд людини», «Учитель – керівник чи помічник?», «Екологічними стежками Англії, Німеччини, Іспанії – країни, мова якої вивчається»), проблемних педагогічних ситуацій (Додаток Д) добиралась з врахуванням їх інформативного аксіологічного наповнення, поступового ускладнення, змінення «Я-акмеконцепції» особистості майбутнього вчителя іноземної мови, оскільки з кожним заняттям виникало нове пізнавальне завдання, результатом якого на початкових етапах була конкретизація уявлень про себе, власні професійно-ціннісні орієнтації, а на завершальних етапах – розширення професійної акмеконцепції і території «Я», переоцінка цінностей, отримання нових смислів.

Упровадження спецкурсу здійснювалося шляхом проведення аудиторних занять (лекційні, практичні заняття, тренінгів, круглі столи). Програма спецкурсу передбачає розгляд таких питань теоретичного блоку:

*І. Аксіологічна теорія цінностей.* Аксіологія як наука. Теорія цінностей. Генеза становлення цінностей. Сутності понять «цінність», «професійна цінність», «професійно-ціннісні орієнтації». Природа цінностей

і ціннісних орієнтацій. Функції цінностей. Сучасні концепції та уявлення про цінності й ціннісні орієнтації. Ціннісна оцінка, ціннісне ставлення.

*II. Класифікація цінностей. Види цінностей. Об'єктивістські і суб'єктивістські аспекти цінностей. Матеріальні та духовні цінності. Загальнолюдські й національні цінності. Цінності у житті особистості. Цінності-цілі, цінності-компетентності, цінності-якості. Сучасні українські і європейські цінності.*

*III. Ціннісний світ особистості вчителя. Професійні цінності педагога: сутність, види та особливості. Професійні цінності – запорука високого рівня професійної компетентності, професіоналізму та суспільно-корисної діяльності вчителя XXI століття. Аксіологічна спрямованість та професійна свідомість майбутнього вчителя нової генерації. Гуманістична, загальнолюдська, національна і полікультурна свідомість майбутніх учителів. Позитивна акмеособистісна «Я-концепція» майбутнього вчителя. Усвідомлення власної «Я-акмеконцепції» для майбутнього соціуму. Свідомий вибір професії, оцінка власної позиції в контексті змін в сучасному освітньому просторі.*

*IV. Видатні вчителі як професійно ціннісний орієнтир. О. Духнович – педагог-гуманіст. Б. Грінченко – основоположник гуманістичного й етнічного навчання. В. Сухомлинський – відомий український педагог-новатор. М. Стельмахович – засновник української етнопедагогіки. Є. Пассов – видатний учений в галузі методики навчання іноземної мови*

*V. Професійно значущі особистісні якості й педагогічна етика сучасного вчителя іноземної мови. Стилі педагогічного спілкування. Етично-моральні стратегії і тактики професійної поведінки у педагогічній діяльності. Гуманізація суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії. Компетентнісна орієнтованість й особистісна спрямованість навчального процесу. Професійна компетентність сучасного вчителя іноземної мови. Позитивні особистісні якості сучасного вчителя.*

У процесі впровадження спецкурсу було реалізовано практичний блок, що передбачав цілеспрямованість практичних занять, упродовж яких було здійснено аналіз й оцінку цінностей, педагогічний процес цілеспрямовано організовано на вироблення в кожного студента ціннісного ставлення до професійної діяльності, розвитку здатності реалізувати себе у професії шляхом активного застосування сформованих професійних компетентностей у педагогічній діяльності, усвідомлення ролі власної професійної діяльності, вироблення індивідуальної ініціативності й відповідальності за педагогічну діяльність, зокрема іншомовну підготовку учнів на користь суспільству, здатності до самоосвіти та самовдосконалення.

На першому аудиторному занятті впровадження в педагогічний процес спецкурсу методами бесіди і керованої дискусії було виявлено пріоритетні цінності вчителя та пріоритетні цінності кожного студента, його ставлення до своєї системи професійно-ціннісних орієнтацій та мотивовану спрямованість з точки зору особистості, котра прагне щось в ній змінити. Упродовж навчально-пізнавальної роботи на аудиторних заняттях обговорювались проблемні педагогічні ситуації (Додаток Д), які ставили студентів перед морально-ціннісним вибором та дозволяли опосередковано виявити професійно-ціннісні орієнтації майбутніх учителів іноземної мови. У процесі застосування дидактичних рольових ігор відбувалась трансформація цінностей професії педагога із явища «зовнішнього» в явище «внутрішнє». Таким чином, цінності привласнювалися, інтеріоризувалися, ставали особистісними і перетворювалися на орієнтації. Під час дискусій, диспутів, обговорень здійснювався активний різносторонній аналіз дій, вчинків і поведінки вчителя та учня, у ході якого студенти усвідомлювали значущість певних професійно-ціннісних орієнтацій, опора на які дозволяла розв'язати педагогічну проблему.

Шляхом реалізації на аудиторних заняттях практичного блоку розробленого спецкурсу було проведення тренінгів, таких як:



*Тренінги.* «Вчимося педагогічному спілкуванню». «Вербальні і невербальні засоби спілкування українців, англійців, іспанців». «Гуманістична й особистісно орієнтована педагогічна взаємодія». «Ціннісне самовизначення студента». «Цінність життя».

*Круглі столи.* «Гуманістичні цінності сучасної системи освіти». «Учительські династії Б. Грінченка і М. Драгоманова», «Екологія України XXI століття», «Цінності Західної і Східної цивілізації». «Сучасна роль учителя на уроці». «В. Сухомлинський – розробник уроків мислення і мовлення серед природи».

*Дискусії і диспути.* «Загальнолюдське і національне ставлення до вчителя». «Суб'єкт-об'єктна природа цінностей». «Ціннісний світогляд людини». «Учитель – керівник чи помічник?». «Екологічними стежками Англії, Німеччини, Іспанії – країни, мова якої вивчається».

Так, на тренінгу «Гуманістична й особистісно орієнтована педагогічна взаємодія» було реалізовано одне із завдань курсу, а саме практичне осмислення й усвідомлення поняття «гуманістичні цінності», що є пріоритетним у наш час, в епоху постіндустріального суспільства, і визначає виховний ідеал людства. Гуманістичні цінності, за визначенням В. Ципко, – це сукупність специфічних утворень – загальнолюдських аксіологічних норм в індивідуальній та суспільній свідомості, які є духовними орієнтирами особистості й суспільства і, формуючись у суб'єкт-суб'єктних і суб'єкт-об'єктних відносинах, характеризуються загальною значущістю, всеосяжністю, гармонійним поєднанням загальнолюдського, національного й особистісного смислів [264; с. 14]. Цінність діяльності вчителя, справедливо переконує В. Лазова, в його гуманістичній орієнтації, яка містить ставлення педагога до педагогічної діяльності як до покликання, яке спрямоване не лише на викладання предмета, але й насамперед на дитину [154; с. 131]. Тому студенти усвідомили, що не тільки фахова компетентність як професійно-ціннісна орієнтація, а і такі гуманістичні ціннісні орієнтації любов до дитини,

доброта, людяність, совість, віра в людину / учня, моральність, толерантність, бажання приносити користь, значущість обраної професії, тощо є ключовими для майбутнього педагога.

Формування у студентів такої професійно-ціннісної орієнтації як повага до себе невіддільне від виховання любові до дітей, батьків, родичів, друзів. У процесі формування ціннісної орієнтації – любові до себе, батьків, родичів – було проведено круглий стіл на тему «Вчительські династії», у процесі роботи якого студенти знайомилися з елітарними родинами вчителів України. У межах розгляду порушеного питання також було схарактеризовано поняття авторитет учителя, який, на думку М. Ярмаченка, виховує не тільки тим, що і як він говорить, а й тим, як він діє, як дотримується у своєму житті норм етики [281]. Також студенти готували дослідницькі проекти «Учительські династії мого краю», які виголошували на аудиторному занятті. Авторитет відомих учителів, батьків, знайомих, їхня поведінка, життєва і професійна спрямованість, погляди стали визначальним джерелом формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів.

У процесі вивчення спецкурсу увагу приділено таким професійно-ціннісним орієнтаціям, як любов до людини, любов до Батьківщини, любов природи, які є найактуальнішими цінностями людської цивілізації ХХІ століття, кожного жителя нашої планети. Від усвідомлення й розв'язання ціннісного ставлення до природи залежить питання існування і майбуття людства загалом. Тому питання екологічного мислення, екологічної культури й етики є стрижневим і життєво необхідним. Відповідно до цього у процесу формувального експерименту було впроваджено активні форми і методи, спрямовані на їх розвиток. Висвітлення цих питань під кутом зору професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя здійснювалося шляхом організації круглого столу «Екологія України: тут і зараз», дискусії «Екологічними стежками країн, мова якої вивчається», бесіди «Первоцвіти під охороною» тощо. Важливого значення набуває впровадження у практику

колективного україномовного й іншомовного комунікативного проекту «Національне і моє ставлення до природи». За умови застосування цих активних форм і методів у студентів мобілізувалося почуття любові до природи, формувалася воля до її збереження, відчуття відповідальності за життя на планеті, радість приналежності до світу природи, єднання з її силами, джерелами наповнення власних фізичних і емоційних сил та здоров'я. А все це трансформувалося у професійно-ціннісні орієнтації, пов'язані з цінністю природи.

З метою формування професійної орієнтації ціннісного ставлення до суспільства, держави передбачено ґрунтовне ознайомлення з історією України та країни, мова якої вивчається; її елітарними особистостями, вчителями-практиками, котрі зробили значний внесок у розвиток української та іноземної мови та методики їх навчання. Прикладом любові до Батьківщини, значних досягнень може слугувати життя та діяльність Василя Сухомлинського – видатного українського педагога ХХ століття. Вивчення його спадщини було вкраплено у вигляді питань лекцій, опрацювання практичного блоку (В. Сухомлинський – відомий український педагог-новатор) і проведення круглого столу «В. Сухомлинський – розробник уроків мислення і мовлення серед природи». У процесі роботи студенти усвідомлювали, що В. Сухомлинський відзначає такі важливі для вчителя цінності особистості: інтелект, моральність, емоційну культуру, ерудицію, турботу про розвиток потенційних можливостей кожного учня, становлення творчих сил, розуму, майстерності, багатство і різноманітність методів навчання тощо. Вважаємо, що цінності мають цілеспрямовано формуватися в майбутніх учителів іноземної мови.

З метою формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів факультету іноземних мов у процесі впровадження розробленого спецкурсу було застосовано тренінги, що передбачають навчальну діяльність на рівні всіх компонентів (емоційно-мотиваційного, когнітивного, діяльнісного). Усі

тренінги були спрямовані на гармонізацію професійно значущого інтелектуального зростання і вироблення позитивного емоційного стану, їх гармонізації в кожній особистості студента. На практичних заняттях з спецкурсу нами були використано тренінг «Вчимося педагогічному спілкуванню», який мав на меті вправлення майбутніми педагогами у вербальному спілкуванні в педагогічній діяльності, характеристику комунікативної вправності інших студентів, самооцінки власної комунікативно-професійної вправності. Тренінг проходив у кілька етапів. На першому етапі викладач формулював, мету, цілі, знайомив з правилами роботи групи, давав пояснення щодо змісту, форм та методів комунікативно-навчальної діяльності. На другому етапі відбувалося занурювання в певну комунікативну ситуацію професійної спрямованості, визначення професійних комунікативних ролей, створення теплої, невимушеної, довірливої атмосфери взаємодії, підвищення позитивного емоційного стану учасників, відкритості до співпраці. На третьому (теоретичному) етапі студенти знайомились з стилями педагогічного спілкування – «спільна творчість», «дружнє ставлення», «загравання», «залякування», «дистанція», «менторський», які розробили В. Кан-Калик і М. Нікандров [112]. У межах четвертого етапу проводилась дискусія «Спілкування у діяльності вчителя», після завершення якої спільно було визначено найбільш важливі комунікативні якості педагога і встановлено рейтинг комунікативних професійних умінь. На п'ятому етапі студенти оцінювали власні комунікативні уміння, які вони представляли під час розігрування комунікативних педагогічних ситуацій.

За такою ж методичною схемою було проведено тренінги «Вербальні й невербальні засоби спілкування українців, англійців, німців, іспанців і т.д.». У процесі тренінгу студенти переконувалися, що під час вербального спілкування здійснюється не тільки обмін думками, новими знаннями, ідеями, а і почуттями, емоціями, задовольняються потреби особистості у

взаєморозумінні, підтримці, співчутті, дружбі. Невербальне спілкування представлене у кожній мовленнєвій ситуації, пронизує всю педагогічну діяльність учителя, надаючи їй характерності та виразності. Цінним є те, щоб студенти усвідомлювали, що вербальна комунікація є тим експресивним фоном, на якому розгортаються основні події педагогічного процесу. Під час навчальної роботи студенти знайомилися з особливостями спілкування рідного та інших народів, оцінювали їхню комунікативну взаємодію, отримували навички управління власною комунікативною поведінкою, навчалися вибудовувати позитивне спілкування, вчилися уникати конфліктів.

Тренінги були спрямовані на мотивацію, активізацію навчально-виховної діяльності студентів, створювали умови для професійного зростання, комунікативно-педагогічної творчості, самостійності в прийнятті рішень з опорою на професійно-ціннісні смисли, рефлексії комунікативної здатності себе та інших. Це сприяло формуванню професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів, у педагогічній діяльності яких комунікація займає ключову позицію.

У процесі експериментальної роботи важливу роль відведено рефлексії результатів навчальної діяльності, яка забезпечувалася на кожному лекційному та практичному занятті й була спрямована на узагальнення теоретичних знань та вмінь щодо цінностей та ціннісних орієнтацій, що мають опанувати і виробити майбутні педагоги. Для формування професійно-ціннісних орієнтацій використовували фахово спрямовані рефлексійні бесіди і вправи, що передбачали критичний аналіз життєвого і педагогічного досвіду з переоцінкою значущості різних його компонентів. Це сприяло усвідомленню значення тих професійних цінностей, що визнаються майбутнім педагогом як позитивні фахово значущі. У результаті в студентів формувалося уявлення про педагогічну діяльність як модель професійної поведінки і діяльності на яку потрібно орієнтуватися, склалися об'єктивні

критерії для самоаналізу та самооцінки себе як майбутнього педагога, формувалися необхідні за змістом професійно-ціннісні орієнтації.

Під час вивчення навчального матеріалу ціннісно-сислової спрямованості дисциплін соціально-гуманітарного циклу і розробленого спецкурсу студенти усвідомлювали, що професійно-ціннісні орієнтації – це аксіологічне ядро і змістова сторона їхньої «Я-акмеоконцепції» майбутнього вчителя іноземної мови. Під час вивчення спецкурсу було визначено, що найбільш пріоритетними професійно-ціннісними орієнтаціями вчителя іноземної мови є: *орієнтації-цілі* (характер мотивації до педагогічної діяльності, орієнтація на образ Я-концепції майбутнього вчителя іноземної мови, спрямованість до розвитку власної акмеособистості висококваліфікованого професіонала, цікава творча педагогічна діяльність, полілінгвістичне спілкування, впевненість у собі); *орієнтації-компетентності* (повнота та глибина знань з теорії ціннісних орієнтацій, спрямованість на оволодіння та підвищення рівня професійної компетентності, орієнтація на оволодіння всіма складниками професійної компетентності (іншомовна комунікативна компетентність, українськомовна комунікативна компетентність, психолого-педагогічна, методична, полікультурна, діяльнісна, креативна компетентності), здатність до застосування професійної компетентності); *орієнтації-якості* (любов до дітей, покликання та любов до професії, повага до учнів, доброта, патріотизм, бажання залишити після себе слід на землі, вихованість, чесність, чуйність, відповідальність, життєрадісність, рефлексія, самовдосконалення та ін.).

Модернізація підготовки вчителів іноземної мови передбачає посилення емоційного складника в змісті дисциплін соціально-гуманітарного циклу і технології їх вивчення. Емоційна домінанта професійної підготовки майбутніх педагогів безпосередньо впливає на формування емоційного компонента професійно-ціннісних орієнтацій студентів. Важливо змоделювати процес вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу так,

щоб стимулювати інтелектуальні й емоційні сили студентів, гармонізуючи їх. Гармонізація інтелектуального й емоційного у професійній підготовці педагога впливає з природи навчально-пізнавального процесу і передбачає педагогічну взаємодію викладача та студента, їхню співпрацю і співтворчість, використання комунікативних технологій, застосування професійно-педагогічних ситуацій. Гуманізація процесу вивчення вибраних для експериментального дослідження соціально-гуманітарних дисциплін зумовлює становлення професійної суб'єктності майбутнього вчителя іноземної мови. Вважаємо, що це можливе лише за умови впровадження особистісно орієнтованих технологій, в межах дії яких здійснювався перехід процесу навчання з позиції об'єктивного педагогічного впливу викладача на студента на позицію визнання і сприймання студента як суб'єкта співпраці разом із викладачем. Під час навчально-експериментальної роботи студенти навчалися проектувати цілі професійного зростання, вибудовувати стратегію і тактику особистісної професійної поведінки в теперішньому і майбутньому освітньому процесі. Гармонізація емоцій, почуттів та інтелекту поглиблює мотивацію, цілеспрямованість і усвідомленість навчально-виховного процесу учіння, стійкість пізнавального інтересу. Отримані знання перетворюються на цінності, набувають особистісного сенсу, переходять у систему ставлення майбутнього вчителя до обраної професії – вчителя іноземної мови, до самого себе. Важливо, щоб студент мав можливість усвідомлювати значущість матеріалу, що вивчався, для власного професійного становлення і фахового зростання. А потім привласнюються студентами, тобто суб'єктивізуються, перетворюючись на професійно-ціннісні орієнтації. Для забезпечення гармонізації інтелектуального й емоційного, розвитку суб'єктності особистості студента як майбутнього вчителя іноземної мови у професійній підготовці було впроваджено особистісно орієнтовані й компетентісно спрямовані технології, тренінги, кругли столи, бесіди, дискусії, диспути, рольові ігри, що забезпечували вироблення професійної

компетентності, формування професійно-ціннісних орієнтацій, становлення позитивного емоційного стану кожного студента в педагогічному університеті. Професійно-ціннісна основа процесу вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу – це орієнтація на розвиток фахової компетентності й духовності особистості майбутнього вчителя, тому навчальний матеріал, що засвоюється, формував професійно-ціннісні орієнтації студента, його самосвідомість, перетворюючи знання і вміння на цінності, привласнюючи їх у формі ціннісних орієнтацій.

Ефективність процесу формування професійно-ціннісних орієнтацій залежить від цілеспрямованості й системності застосування продуктивних активних форм та методів організації навчально-виховного процесу вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

Форми навчальної діяльності в педагогічному університеті (аудиторні – лекції, семінари, лабораторні й практичні заняття, самостійна робота; позааудиторні – виховні години, круглі столи, дискусії, педагогічна практика, самостійна та індивідуальна робота, науково-дослідна діяльність тощо) організовують, реалізують і характеризують суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладача та студента і забезпечують системне свідоме вироблення професійних компетентностей та досягнення поставлених цілей – формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови.

Активні форми навчальної діяльності, за свідченням наукових досліджень, є більш ефективними у процесі фахової підготовки молоді. До переваг активних форм навчання належать розширення сприйняття й оцінювання студентами себе, інших суб'єктів та об'єктів, заохочення до співпраці, а не до конкуренції, створення можливостей для студентів і викладачів визнавати та надавати оцінку цінностям, професійним діям та поведінці, розвиток навичок спілкування, толерантності, слухання та розуміння інших осіб. Це сприяло формування професійно-ціннісних



орієнтацій, етичної свідомості й культури майбутніх учителів іноземної мови, котрі, занурюючи у таку форму навчальної взаємодії, визначали її продуктивність і значущість для педагогічної діяльності

Навчальний процес переважно здійснювався у формі активної суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента, що забезпечувало їх рівноправну результативну співпрацю. А об'єктом виступати навчальна дисципліна, її змістовий і процесуальний складники, на які спрямована співдіяльність усіх суб'єктів навчальної взаємодії. У цьому контексті важливо враховувати концепцію В. Кан-Калика і М. Нікандрова, які розрізняють стилі педагогічного спілкування:

- «спільна творчість», коли визначаються спільні для педагога й учнів цілі, яких досягають разом;
- «дружнє ставлення» в основі якого – щире зацікавлення партнером спілкуванні, ставлення один до одного з повагою, відкритістю;
- «загравання», що базується на прагненні отримати хибний, душевний авторитет у партнера спілкування, сподобатися аудиторії;
- «залякування», що є наслідком невпевненості в собі особи з більш високим статусом, ніж її співрозмовника, або ж наслідком невміння організувати спілкування на основі продуктивної спільної діяльності;
- «дистанція», який має різні варіації, але його суть полягає в наголошенні на відмінностях між партнерами спілкування, пов'язаних зі службовим, соціальним становищем, віком тощо;
- «менторським», який є різновидом попереднього стилю, коли один із партнерів бере на себе роль наставника й веде бесіду в повчально-опікунському тоні [112].

З урахуванням мети нашого дослідження, вважаємо, що такі стилі спілкування як «спільна творчість» і «дружнє ставлення» забезпечать активну продуктивну суб'єкт-суб'єктну діяльність викладача і студента під час вивчення аксіологічно наповненого змісту дисциплін соціально-

гуманітарного циклу й будуть ефективними для формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів. Інші ж стилі педагогічного спілкування негативно позначаються на професійній підготовці майбутніх учителів іноземної мови.

Методична специфіка імплементації стилів педагогічного спілкування полягає в тому, що їх по-різному, неоднозначно сприймають студенти і можуть помилково визначити як правильні. Тому в процесі навчальної діяльності у педагогічному університеті були впроваджені доброзичливі, демократичні стилі спілкування між викладачем і студентами, які будь привласнені майбутніми вчителями іноземної мови як професійно-ціннісні орієнтації, важливі для майбутньої професійної діяльності. Урахування стилів педагогічного спілкування, безперечно, сприяло не тільки досягненню більш високих результатів підготовки студентів, а і забезпечувало формування їх професійно-ціннісних орієнтацій та особистісне зростання.

Методи навчання є основним способом організації навчально-пізнавальної роботи студента та викладача, за допомогою яких формуються професійно-ціннісні орієнтації, розвиваються фахові компетентності, створюються погляди та переконання. Методи і прийоми навчання є своєрідним педагогічним інструментарієм у викладацькій діяльності викладача, а їх результативність залежить від методичної досконалості використання і цілеспрямованої реалізації.

Для реалізації педагогічних умов з метою формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови пропонуємо використовували такі методи навчання:

- *традиційні*: лекція, пояснення, розповідь, бесіда, евристична бесіда, робота з підручником, метод вправ;
- *інноваційні* – тренінг, дискусія, диспути, дебати, круглий стіл, рольова гра, професійно орієнтована педагогічна ситуація, рефлексійна вправа, «мозковий штурм», практикум вирішення педагогічних ситуацій,

моделювання професійно-педагогічних ситуацій, створення «карти вирішення» чи «дерева проблеми» тощо.

Методи навчання забезпечували вплив на мотиви, свідомість, почуття і волю студентів, дали змогу майбутнім учителям одержати первинний досвід професійної діяльності, відчутти емоції, які є аналогом емоційного стану особистості під час здійснення педагогічної роботи, таким чином системно формували необхідні професійно-ціннісні орієнтації.

Отже, науково-методичною основою формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій стало цілеспрямоване вивчення комплексу соціально-гуманітарних дисциплін («Філософії», «Психології», «Соціології», «Культурології», «Історії») і розробленого спецкурсу «Професійно-ціннісні орієнтації сучасного вчителя іноземної мови», що систематичну позитивну мотивацію студентів як майбутніх учителів іноземної мови до формування професійно-ціннісних орієнтацій; активізацію ціннісно-сислової спрямованості змісту дисциплін соціально-гуманітарного циклу; використання активних та інтерактивних форм і методів навчання.

### 3.3. Наслідки експериментально-дослідної роботи

Проведений констатувальний експеримент з вивчення вихідного рівня сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів показав переважно низький її рівень. Виходячи з цього, організація формувального етапу дослідження була спрямована на реалізацію педагогічних умов формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови під час вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

Основним завданням формувального етапу експерименту була реалізація педагогічних умов формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

На першому етапі формувального експерименту були визначені зміст, технології, форми та методи формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови під час вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

Проведення експериментально-дослідної роботи передбачало таку її організацію:

- 1) визначення етапів експериментально-дослідної роботи;
- 2) обґрунтування і впровадження педагогічних умов формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови;
- 3) доповнення аксіологічним наповненням змісту дисциплін соціально-гуманітарного циклу («Філософія», «Психологія», «Соціологія», «Культурологія», «Історія»);
- 4) розроблення спецкурсу «Професійно-ціннісні орієнтації сучасного вчителя іноземної мови»;
- 5) перевірка ефективності педагогічних умов та виявлення рівнів сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів

іноземної мови після аксіологічно наповненого змісту дисциплін соціально-гуманітарного циклу і впровадження спецкурсу;

б) проведення порівняльної діагностики рівнів сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови за результатами проведеної роботи.

Розроблені нами педагогічні умови формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій – систематична позитивна мотивація студентів як майбутніх учителів іноземної мови до формування професійно-ціннісних орієнтацій; активізація ціннісно-сміслової спрямованості змісту дисциплін соціально-гуманітарного циклу; використання активних та інтерактивних форм і методів у процесі формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови – реалізовувался під час викладання визначених дисциплін соціально-гуманітарного циклу відповідно до чинних навчальних планів. Нами було внесено зміни в робочі навчальні програми зазначених дисциплін.

Експериментально-дослідна робота щодо формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови проводилася в природніх умовах навчально-виховного процесу на базі Херсонського державного університету Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Дослідженням було охоплено 237 студентів та 17 викладачів.

Розроблена нами система забезпечувала формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу і здійснювалася за умов реалізації взаємопов'язаних етапів: пропедевтично-мотиваційного, змістово-діяльнісного, діагностично-рефлексійного.

Мета і завдання пропедевтично-мотиваційного етапу полягали у виробленні внутрішньої позитивної мотивації студентів до розвитку власних

професійно-ціннісних орієнтацій, передбачали формування позитивного емоційно-ціннісного ставлення до обраної професії і педагогічної діяльності, усвідомлення значущості професії вчителя, ціннісне ставлення до дитини-учня, формування уявлення про себе, навколишній світ, глобалізований світ (усвідомлення «Я-особистісне»); запровадженні умов, спрямованих на актуалізацію їх формування; наповненні і збагаченні змісту навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу аксіологічними теоретичними питаннями, вибір методичного інструментарію (форм, методів, засобів тощо), що забезпечує супровід формування у студентів особистісних професійно-ціннісних орієнтацій.

Змістово-діяльнісний етап спрямований на мотивоване і цілеспрямоване засвоєння, оволодіння й усвідомлення аксіологічно наповненого змістового матеріалу щодо цінностей, професійно-ціннісних орієнтацій, формування в майбутнього вчителя іноземної мови особистісних професійно-ціннісних орієнтацій, порівняння «Я-особистісне» і «Я-акмеособистість учителя», становлення і розвиток «Я-акмеконцепції» майбутнього педагога.

На діагностично-рефлексійному етапі відбувається свідоме закріплення професійно-ціннісних орієнтацій, «Я-акмеконцепції» майбутнього вчителя іноземної мови, на основі аналізу й осмислення результатів процесу виховання досліджуваної якості, оцінки й самооцінки рівнів сформованості професійно-ціннісних орієнтацій в студентів здійснюється рефлексія і за необхідності корекція педагогічної діяльності викладачами та пошук ефективних способів індивідуальної корекції професійного становлення майбутніми вчителями іноземної мови.

Процес формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови під час вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу здійснювався шляхом впровадження розроблених педагогічних умов у навчально-виховний процес педагогічного університету.

Теоретико-методичну розробку педагогічних умов було представлено у параграфі 3.1. Основним методом дослідження на етапі впровадження розроблених умов у навчально-виховний процес було обрано педагогічний експеримент, що складався з організації та аналізу ефективності розроблених педагогічних умов формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів. Педагогічні умови було впроваджено у навчально-виховний процес педагогічного університету шляхом реалізації аксіологічно наповненого змісту навчального матеріалу, його ціннісно-сислової спрямованості, вироблення внутрішньої позитивної мотивації студентів, застосування активних форм і методів формування професійно-ціннісних орієнтацій, підпорядкованих визначеній меті.

Під час заключного етапу дослідження було проведено порівняльно-зіставний аналіз даних, отриманих до і після формувального експерименту. Порівняння результатів експерименту було здійснено за рівнями та показниками сформованості професійно-ціннісних орієнтацій, які були попередньо описані у розділі 2. Діагностику стану сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови ми здійснили за допомогою відповідних методик (Додатки А, Б, В, Г, Е) й обробили її за допомогою методу порівняльно-зіставного аналізу. Ми порівняли дані, отримані при опитуванні студентів контрольної та експериментальної груп, що проводилося під час традиційного та експериментального навчання.

В аспекті дослідження за емоційно-мотиваційним критерієм сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови, що пов'язані з визначенням особистісних якостей та мотивів вибору професії, нами було проведено анкетування студентів відкритого і закритого типу, тестування.

Контрольна діагностика після проведення експериментально-дослідного навчання зумовлювала визначення здатності студентів до

вираження позитивних особистісних якостей і передбачала повторне використання методики діагностики рівня емпатійних якостей В. Бойка (Додаток Б).

Перетворення цінності в професійно-ціннісну орієнтацію майбутнього вчителя іноземної мови відбувається через одночасну діяльність емоційно-чуттєвої, раціоналістичної та вольової сфер особистості студента. Тому аксіологічний зміст дисциплін соціально-гуманітарного циклу і спецкурсу було розроблено так, щоб формувати позитивні особистісні якості майбутніх педагогів (любов до дитини / учня / людини, доброту, моральність, вихованість, толерантність, ввічливість та ін.), викликати у процесі навчально-виховної роботи співпереживання, активізувати моральні та естетичні почуття студентів. У процесі експериментального навчання було застосовано метод спостереження, в результаті якого зафіксовано, що у студентів експериментальних груп наявні емоційні переживання, що формують потребу бути корисним, гуманним, толерантним, працелюбним. Згодом упродовж цілеспрямованого вивчення й осмислення аксіологічних понять емоції трансформуються у сталі позитивні якості особистості, в усвідомлені, інтеріоризовані професійно-ціннісні орієнтації, які є важливим для майбутньої педагогічної діяльності і суспільно важливими.

У процесі констатувального експерименту респонденти виявили переважно достатній рівень сформованості професійно-ціннісних орієнтацій (ЕГ – 51,1 %, КГ – 49,3 %). Отримані результати контрольного експерименту засвідчили зрушення в емпатії опитаних (таблиця 3.6).

Порівняльний аналіз результатів експерименту засвідчив, що у студентів, що навчалися за експериментальною системою, відбулися якісні позитивні зрушення: високий рівень емпатії зріс із 25,3% до 34,5%, достатній – із 51,1% до 53,1%, що підтверджує якісну динаміку зростання рівня сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови в експериментальних групах. Ці студенти виявили чітко



сформовану стійку систему емоційно-ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, позитивні емоційні особистісні якості в аспекті співдіяльності з учасниками навчально-виховного процесу відповідно до гуманістичної системи сучасної шкільної освіти, любов до дитини / учня, людини, повагу до обраної професії. У контрольних групах зафіксовано незначні зміни у рівнях сформованості позитивних емпатійних якостей студентів.

Таблиця 3.6

**Рівень сформованості емпатійних якостей  
майбутніх учителів іноземної мови**

Рівень	ЕГ до експерименту (%)	ЕГ після експерименту (%)	КГ до експерименту (%)	КГ після експерименту (%)
Високий	25,3	34,5	22,4	23,2
Середній	51,1	53,1	49,3	50,5
Низький	23,6	12,4	28,3	26,3

Особливий інтерес становила порівняльна характеристика мотивації студентів до і після експериментально-дослідного навчання та визначення власних мотивів, що сформувалися у студентів як свідомі. Результати анкетування після впровадження експериментально-дослідного навчання представлено в таблиці 3.7

Таблиця 3.7

**Оцінка мотивації вибору професії вчителя іноземної мови**

Мотив	Пріоритетне місце		Оцінка (%)	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Стати освіченою людиною	1	5	30,3	6,5
Здобути престижну професію	2	3	21,2	17,4
Приносити користь суспільству	6	1	4,3	31,2
Працювати з дітьми	4	2	12,1	21,3
Рішення батьків	3	6	17,4	6,2
Зробити внесок у педагогічну науку	7	4	4,2	10,8
Не маю змоги отримати іншу професію	5	7	6,5	3,4

Як показало анкетування, значна студенти експериментальних груп мають більш чіткі дійсні мотиви для навчання з метою опанування професії вчителя іноземної мови, усвідомлювали значущість і важливість педагогічної діяльності для соціуму, ключові пріоритети в роботі в системі шкільної освіти. Так, а в ЕК на першому ранговому місці знаходиться мотив «приносити користь суспільству», порівняно з шостим місцем у КГ, відповідно 31,2 % в ЕГ і 4,3 % у КГ. Мотивацією другого рангового місця для фахового вибору професії студентів експериментальних груп став мотив «працювати з дітьми» (21,3%), що передбачає роботу в аспекті «людина-людина», на відміну від контрольних груп, в яких означений мотив посідав четверте місце (12,1%). На третє місце (17,4%) студенти ЕГ поставили мотив «здобути престижну професію», що є позитивною професійно-ціннісною орієнтацією, на відміну від респондентів КГ. Про позитивні зрушення у мотиваційній сфері майбутніх учителів іноземної мови свідчить і те, що відповідь «не мали змоги здобути іншу професію» перемістилась на сьому позицію (3,2 % в ЕГ та 6,5 % у КГ).

З метою діагностики мотиваційної сфери сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови було застосовано в межах контрольного експерименту методика «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» (А. Реан, В. Якунін) із власною інтерпретацією (Додаток Е). Аналіз проведеного анкетування засвідчив помітну різницю у ранжованості мотивів студентами експериментальних і контрольних груп. Кількісні результати обстеження майбутніх учителів іноземної мови за обраною методикою показано у таблиці 3.8.

За даними таблиці видно, що в експериментальних групах перше місце посіли професійно-орієнтовані мотиви (38,8%), на другому місці розташувались мотиви професійної самореалізації (21,5%), на третьому – навчально-пізнавальні (18,4%). Визначені студентами показують їх свідомість, внутрішній фактор стимулу щодо необхідності професійного

становлення і зростання, спонукають до вироблення особистісних професійно-ціннісних орієнтацій. У контрольних групах за ступенем значущості встановлені такі мотиви: навчально-пізнавальні (33,2%), соціальні (23,4%), престижу (18,7%). Це показує, що студенти орієнтуються переважно на засвоєння іноземної мови, формування іншомовної комунікативної компетентності, а не фахового становлення як педагога.

Таблиця 3.8

**Аналіз мотивів навчальної діяльності студентів**

Вид мотивів	ЕГ (%)	КГ (%)
Професійно-орієнтовані	38,8	13,5
Професійної самореалізації	21,5	10,8
Навчально-пізнавальні	18,4	33,2
Соціальні	12,3	23,4
Престижу	12,5	18,7
Уникнення невдач	18,5	12,4
Утилітарні, корисливі	5,8	7,8

Отже, діагностика за емоційно-мотиваційним критерієм у студентів контрольних і експериментальних груп засвідчила суттєві відмінності. У процесі аналізу анкет ми дійшли висновку, що у студентів експериментальних груп сформованість стійкої внутрішньої позитивної мотивації щодо педагогічної діяльності, усвідомленості ролі й важливості обраної професії більш чітка порівняно зі студентами контрольних груп. Позитивні зміни в системі мотивації майбутніх учителів іноземної мови дозволяють простежити результативність експериментальної роботи з метою розвитку їх професійно-ціннісних орієнтацій, а саме орієнтацій-цілей, упродовж вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

Результати за емоційно-мотиваційним критерієм сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови, визначених у процесі порівняння одержаних даних констатувального і контрольного етапу дослідження, подано в таблиці 3.9.

**Рівні сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів  
іноземної мови за емоційно-мотиваційним критерієм**

Рівні сформованості	ЕГ (%) до експерименту	ЕГ (%) після експерименту	КГ (%) до експерименту	КГ (%) після експерименту
Високий	25,3	31,4	22,4	25,7
Середній	51,1	57,4	49,3	49,5
Низький	23,6	11,2	28,3	24,8

Таким чином, можна зробити висновок щодо позитивних зрушень у формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови в ЕГ, діагностованих за емоційно-мотиваційним критерієм.

У процесі дослідження за когнітивним критерієм, а саме рівня аксіологічних знань та уявлень про цінності, їх природу, сутність, класифікацію, роль у розвитку світової цивілізації і певної нації, формуванні світогляду окремої особистості у її відношенні до дійсності, про професійно-ціннісні орієнтації, соціально-гуманістичну спрямованість педагогічної діяльності майбутнього вчителя іноземної мови, який ми визначали за допомогою незакінчених речень «Професійно-ціннісні орієнтації: сутність, значення і формування» (Додаток В). У процесі аналізу нами виявлено помітні зміни у рівнях знань та уявлень студентів експериментальних груп щодо професійно-ціннісних орієнтацій (табл. 3.10).

Як свідчать результати таблиці, у студентів контрольних груп відбувся незначний приріст знань та уявлень щодо професійно-ціннісних орієнтацій. Використання в експериментальних групах аксіологічно наповненого змісту, активних форм проведення аудиторних занять з дисциплін соціально-гуманітарного циклу, вивчення спецкурсу, що були цілеспрямовані на формування професійно-ціннісних орієнтацій, засвідчили помітний позитивний результат. У цілому, середній бал, виставлений за осмислення і розуміння сутності поняття «цінності», «професійно-ціннісні орієнтації», «гуманізація та гуманітаризація освіти», «формування професійно-ціннісних

орієнтацій у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу / під час вивчення профільних дисциплін», «складники професійної компетентності вчителя іноземної мови», збільшився у контрольній групі на 0,4, в експериментальній групі на 1,2. Це свідчить про засвоєння аксіологічних понять, усвідомлення їх сутності, природи, особливостей функціонування у соціумі, розуміння важливості й необхідності розвитку під час становлення у педагогічному університеті особистості як майбутнього професіонала, а саме вчителя іноземної мови.

Таблиця 3.10

**Показники виконання студентами завдання «Професійно-ціннісні орієнтації: сутність, значення і формування»**

Завдання (незакінчене речення)	Контрольна група		Експериментальна група	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
1	3,3	3,7	3,4	4,7
2	3,5	3,6	3,3	4,1
3	3,7	4,0	3,4	4,6
4	2,9	3,5	3,1	4,3
5	3,7	3,8	3,9	4,4
6	2,5	3,1	2,3	4,7
Загальний бал	3,2	3,6	3,2	4,4

Таким чином, одержані відомості свідчать про належну науково-методичну підготовку викладачів і студентів факультету іноземних мови в аспекті осмислення аксіологічного теоретичного матеріалу, забезпечення готовності студентів до майбутньої педагогічної діяльності в умовах гуманізації системи шкільної освіти в Україні.

Продовжуючи вивчення за когнітивним критерієм сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови, було запропоновано студентам факультету іноземних мови написати есе на тему «Акмеособистість сучасного вчителя іноземної мови» із використанням ключових слів: «цінність», «об'єктивістські й суб'єктивістські цінності»,

«моральні та духовні цінності», «загальнолюдські та національні цінності», «ціннісна орієнтація», «цінності-цілі», «цінності-компетентності», «цінності-якості». У процесі аналізу написаних студентами есе ми встановили, що студенти ЕГ використовували подані ключові слова і визначали їх семантичне значення, наводили приклади характеристики цінностей та їх видів, оперували визначеними поняттями. У студентів КГ зміст есе подано у формі неусвідомленого образу вчителя, котрий є для них уявним ідеалом, автори не повною мірою використовували подані ключові слова, або припускалися помилок у їх використанні.

В аспекті діагностики професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови за когнітивним критерієм ми поставили також за мету визначити ступінь зацікавленості в навчанні в умовах традиційної методики й сучасних технологій та активних форм і методів навчальної взаємодії під час вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу. Нами було запропоновано оцінити процесуальні особливості і навчально-методичний інструментарій процесу учіння за п'ятибальною шкалою. Отримані результати в експериментальній і контрольній групах було переведено у середній бал. Проаналізовані дані представлено у таблиці 3.11.

Зафіксовані під час контрольного експерименту дані показують, що студенти експериментальних груп надають значну перевагу особистісно орієнтованим технологіям навчання, використанню інноваційних активних методів навчання (особистісно орієнтована технологія – 4,5 бала, тренінг – 4,8, лекція-діалог – 4,5). Означений методичний інструментарій був впроваджений нами у процесі експериментально-дослідного навчання в аспекті впровадження другої і третьої педагогічної умови. Результати опитування студентів контрольних груп засвідчили перевагу традиційної системи навчання (традиційна лекція – 4,5 бала, робота з підручником – 4,2, лекція-візуалізація – 4,1, традиційна методика – 3,8) і певною мірою заниженою активністю у процесі учіння. Одержані дані свідчать про привабливість означених технологій, форм і методів вивчення дисциплін

соціально-гуманітарного циклу з метою формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови.

Таблиця 3.11

**Ступінь зацікавленості для майбутніх учителів іноземної мови навчально-методичним інструментарієм вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу**

№	Навчально-методичний інструментарій	Середній бал в ЕГ	Середній бал в КГ
1	Традиційна методика: суб'єкт-об'єктна взаємодія студента і викладача, орієнтація на зовнішню мотивацію, акцент на знаннях, вміннях, навичках, концентрація на відтворенні знань	2,7	3,8
2	Особистісно орієнтована технологія: суб'єкт-суб'єктна взаємодія студента і викладача, орієнтація на внутрішню мотивацію, центрованість на усвідомленні компетентностей (знаннях, вміннях, навичках і досвіді їх застосування), акцент на пошуку знань, виробленні власних компетентностей, формування професійно-ціннісних орієнтацій	4,5	3,1
3	Традиційна лекція	3,1	4,5
4	Лекція-візуалізація	4,2	4,1
5	Лекція-діалог	4,4	3,1
6	Робота з підручником	2,6	4,2
7	Практично-семінарське заняття	2,1	3,3
8	Опитування, контрольна робота	1,7	2,5
9	Круглий стіл	4,3	3,5
1	Тренінг	4,8	3,9
1	Дискусія	4,1	3,4
1	Дослідницькі проекти	4,2	3,2

Продовжуючи аналіз ефективності формування професійно-ціннісних орієнтацій за когнітивним критерієм, вважаємо за доцільним з'ясувати, які саме професійно-ціннісні орієнтації є важливими для майбутньої педагогічної діяльності вчителя іноземної мови. Порівняльна характеристика

даних, одержаних в експериментальних і контрольних групах, представлена у таблиці 3.12.

Таблиця 3.12

**Рангове місце професійно-ціннісних орієнтацій, важливих  
для педагогічної діяльності майбутнього вчителя іноземної мови**

Професійно-ціннісна орієнтація	Рангове місце	
	ЕГ	КГ
Іншомовна комунікативна компетентність	1	1
Україномовна комунікативна компетентність	2	5
Психолого-педагогічна компетентність	3	4
Методична компетентність	4	3
Міжкультурна компетентність	5	2
Креативна компетентність	6	6
Любов до дитини / учня	1	4
Повага до людей / учнів	6	2
Доброта, чуйність	5	3
Бажання передавати досвід	2	6
Покликання та любов до професії	3	7
Чесність, справедливість	8	8
Патріотизм	4	5
Толерантність, вихованість	7	1

Результати опитування показали, що в експериментальних групах за частотою вибору найбільш пріоритетними професійно-ціннісними орієнтаціями для майбутнього вчителя іноземної мови виявлено серед:

- орієнтацій-компетентностей: іншомовна комунікативна компетентність, україномовна комунікативна компетентність, психолого-педагогічна компетентність, які дійсно складають аксіологічне ядро професійної компетентності вчителя іноземної мови;

- орієнтацій-якостей: любов до дитини / учня, бажання передавати досвід, покликання і любов до професії, що характеризують найбільш позитивні особистісні якості вчителя як гуманного педагога.



У відповідях студентів контрольних груп ранжування орієнтацій (іншомовна компетентність, міжкультурна компетентність, методична компетентність; толерантність, вихованість, повага до людей / учнів, доброта, чуйність) не повною мірою відповідало майбутній реальній педагогічній діяльності вчителя, таким чином респонденти несвідомо сприймають необхідність їх особистісного формування.

Проаналізувавши відповіді студентів, ми виявили відмінності у професійно-ціннісному світогляді студентів. Так, в експериментальних групах майбутні вчителі іноземної мови проранжували перші позиції у вище проаналізованій послідовності, що свідчить про їх обізнаність і змістом, сутністю, важливістю, роллю і необхідністю особистісного розвитку означених ціннісних орієнтацій. Студенти контрольних груп представили вище зафіксовані позиції, що суттєво відрізняє осмислення й усвідомлення ними важливості привласнення означених цінностей у формі особистісних професійно-ціннісних орієнтацій. Таким чином, можна зробити висновок, що вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу зі створенням систематичної цілеспрямованої мотивації, активізації ціннісно-сміслової спрямованості змісту навчального матеріалу, використання особистісно орієнтованих технологій і активних форм та методів сприяють формуванню професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови.

У процесі аналізу одержаних даних, було визначено рівні сформованості професійно-ціннісних орієнтацій за когнітивним критерієм (таблиця 3.13).

Як показують результати діагностики за когнітивним критерієм, високий і достатній рівень усвідомлення, осмислення аксіологічного змісту, інтеріоризації професійно-ціннісних орієнтацій вище у майбутніх вчителів іноземної мови експериментальних груп, ніж у студентів контрольних груп.

**Рівні сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів  
іноземної мови за когнітивним критерієм**

Рівні сформованості	ЕГ % до експерименту	ЕГ % після експерименту	КГ % до експерименту	КГ % після експерименту
Високий	17,4	35,7	18,5	22,5
Середній	71,3	56,5	69,9	67,4
Низький	11,3	7,8	11,6	10,1

З метою перевірки рівня сформованості професійно-ціннісних орієнтацій студентів факультету іноземних мов за діяльнісним критерієм було застосовано методикау професійно-педагогічних ситуацій шляхом використання системи контрольних професійно-педагогічних ситуацій. Процес обговорення і вирішення педагогічних ситуацій передбачав занурення студентів у проблемні умови, що зумовлювали фаховий, моральний і етичний вибір педагогічної поведінки, таким чином дозволяв виявити професійно-ціннісні орієнтації майбутніх учителів іноземної мови. Під час моделювання й розв'язання педагогічних ситуацій відбувалося поступове усвідомлення сутності і значущості цінностей та професійно-ціннісних орієнтацій, опара на які давала змогу правильно вирішити фахово-педагогічну проблему. Відбувався процес привласнення цінностей, їх інтеріоризація у вигляді професійно-ціннісних орієнтацій. Такий процес простежувався у більшості студентів експериментальних груп, на відміну від студентів в контрольних групах. У межах контрольного моніторингу проведено аналізу й оцінку особистісних професійно-ціннісних орієнтацій у респондентів, простежено їх здатність до оцінки й аналізу професійно значущих ситуацій, застосування складників професійної компетентності під час вирішення цих ситуацій, моделювання позитивної педагогічної поведінки, аналіз особистісних цінностей педагогічної діяльності. Упродовж вирішення педагогічних ситуацій важливими професійно-ціннісними

орієнтаціями вчителя іноземної мови студенти визначили взаєморозуміння, професіоналізм, фахову компетентність, авторитет учителя, вміння комунікувати, доброту, чесність, справедливість, педагогічний такт.

Аналізуючи відповіді студентів, було визначено рівні сформованості професійно-ціннісних орієнтацій за діяльнісним критерієм (таблиця 3.14).

*Таблиця 3.14*

**Рівні сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови за діяльнісним критерієм**

Рівні сформованості	ЕГ (%) до експерименту	ЕГ (%) після експерименту	КГ (%) до експерименту	КГ (%) після експерименту
Високий	19,3	25,2	18,5	19,8
Середній	42,1	58,3	44,6	47,5
Низький	38,6	16,5	36,9	32,7

Аналіз одержаних даних після проведення експериментально-дослідного навчання дозволяє зафіксувати позитивні зміни в експериментальних групах. Показники високого рівня сформованості збільшилися з 19,3 % до 25,2 %, середнього – з 42,1% до 58,3 %, а показники низького рівня зменшилися з 38,6 % до 16,5 %. У контрольній групі спостерігаємо незначні зміни у показниках високого і низького рівнів.

Проведена системна діагностика рівня сформованості професійно-ціннісних орієнтацій студентів факультету іноземних мов за трьома критеріями (емоційно-мотиваційним, когнітивним, діяльнісним) після формувального експерименту дали змогу визначити узагальнений рівень сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови (Рис 3.3). Представлені результати свідчать про суттєві відмінності у рівнях сформованості професійно ціннісних орієнтацій в експериментальних і контрольних групах.

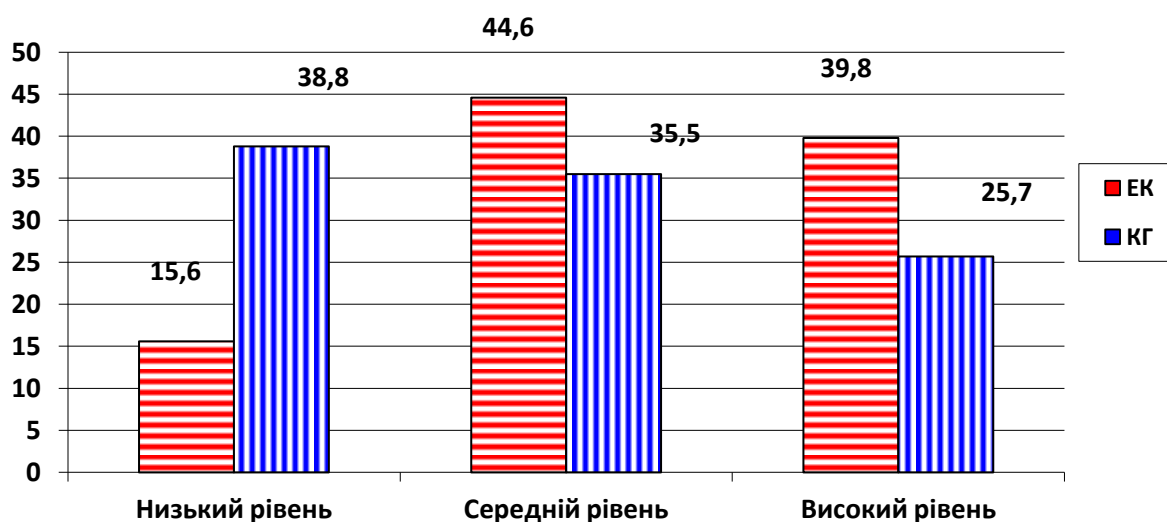


Рис. 3.3 Узагальнений рівень сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови (контрольний експеримент)

З метою визначення динаміки рівнів сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови було проведено математичне оброблення результатів констатувального і контрольного експериментів методом порівняльного аналізу. Порівняно з результатами констатувального зрізу рівень сформованості в майбутніх учителів іноземної мови професійно-ціннісних орієнтацій під час експериментального навчання істотно підвищився (Таблиця 3.15).

Таблиця 3.15

**Порівняльний аналіз рівнів сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови (у %)**

Рівні	Експериментальна група			Контрольна група		
	На початок експерименту	На кінець експерименту	Динаміка	На початок експерименту	На кінець експерименту	Динаміка
Високий	15,9	39,8	+23,9	15,8	25,7	+9,9
Середній	41,3	44,6	+3,3	41,5	35,5	-6,0
Низький	42,8	15,6	-27,2	42,7	38,8	-3,9

Зіставлення результатів процесу формування професійно-ціннісних орієнтацій і діагностика рівнів їх сформованості згідно кожного з чотирьох критеріїв (емоційно-мотиваційного, когнітивного, діяльнісного) після експериментально-дослідного навчання з даними констатувального зрізу підтверджує ефективність розроблених і впроваджених педагогічних умов упродовж вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

Порівняно з результатами констатувального експерименту рівень сформованості у студентів професійно-ціннісних орієнтацій у процесі експериментально-дослідного вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу підвищився: відносна кількість майбутніх учителів іноземної мови з високим рівнем на кінець експерименту збільшилася на 23,9 %, з середнім – на 3,3%, з низьким – зменшилася на 27,2 %. Наведені вище результати свідчать про чітко виражені позитивні динамічні зміни в рівня сформованості професійно-ціннісних орієнтацій студентів, які навчалися в експериментальних групах.

У процесі контрольного дослідження було застосовано критерій Пірсона  $\chi^2$  для зіставлення розподілів експериментальних та контрольних груп за рівнями сформованості професійно-ціннісних орієнтацій.

Таблиця 3.16

**Порівняння рівнів сформованості професійно-ціннісних орієнтацій студентів контрольних та експериментальних груп за критерієм Пірсона  $\chi^2$**

	Емпіричне значення критерію Пірсона $\chi^2$				Критичне значення критерію Пірсона $\chi^2$ ( $df=2, p \leq 0,05$ )
	КГ і ЕГ до експерименту	КГ до і після експерименту	КГ і ЕГ після експерименту	ЕГ до і після експерименту	
Професійно-ціннісні орієнтації	0,168	0,278	47,235	45,377	5,99

*Примітка.* Критичне значення критерію Пірсона  $\chi_0^2$  ( $df=2, p \leq 0,05$ ) дорівнює 5,99. Експериментальне значення критерію, вище за критичне.

Аналіз отриманих результатів свідчить, що на початку експерименту розбіжність між контрольною та експериментальною групами за рівнем сформованості професійно-ціннісних орієнтацій є незначною. Після проведення дослідного навчання ми одержали значні відмінності, порівняно з традиційним навчанням (емпіричне значення критерію Пірсона дорівнює 47,235, що значно перевищує критичне 5,99). Порівнявши данні лише контрольної групи до та після експериментального навчання нами не виявлено значних відмінностей. Навпаки, в експериментальній групі констатували суттєві зміни у кінці експерименту, порівняно з початковими результатами, отриманими у процесі традиційного навчання.

Отже, педагогічний експеримент підтвердив ефективність розроблених і реалізованих педагогічних умов. Результати експериментального дослідження засвідчили, що впровадження у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу систематичної позитивної мотивації студентів як майбутніх учителів іноземної мови до формування професійно-ціннісних орієнтацій; активізація ціннісно-сислової спрямованості змісту дисциплін соціально-гуманітарного циклу; використання активних та інтерактивних форм і методів у процесі формування і розвитку ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови об'єктивно зумовлює підвищення рівня сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови.

З урахуванням аналізу процесу фахової підготовки студентів факультету іноземних мов педагогічних університетів, нами визначено і розроблено педагогічні умови, що сприятимуть ефективному формуванню професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів під час вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу. У роботі теоретично обґрунтовано й схарактеризовано педагогічні умови формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови, а саме: систематична позитивна мотивація студентів як майбутніх учителів іноземної мови до формування професійно-ціннісних орієнтацій; активізація ціннісно-

сміслової спрямованості змісту дисциплін соціально-гуманітарного циклу; використання активних та інтерактивних форм і методів у процесі формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови. Перша педагогічна умова визначає орієнтованість на гуманізацію та гуманітаризацію, пріоритет загальнолюдських цінностей, друга умова передбачає активну когнітивну, практично-діяльнісну, ціннісно-осмислювальну діяльність студента у процесі цілеспрямованого учіння, третя – зумовлює необхідність і важливість використання якісного педагогічного інструментарію для організації навчально-виховного процесу.

Впровадження розроблених педагогічних умов у процес викладання соціально-гуманітарних дисциплін відбувалося під час формувального етапу експерименту впродовж застосування розробленого навчально-методичного супроводу і забезпечення процесу формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови під час вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу («Філософія», «Психологія», «Соціологія», «Культурологія, «Історія») і впровадження спецкурсу «Професійно-ціннісні орієнтації сучасного вчителя іноземної мови».

Аналіз діагностики за емоційно-мотиваційним критерієм засвідчив, що у студентів ЕГ сформованість стійкої системи емоційно-ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, позитивних емоційних особистісних якостей, стійкої внутрішньої позитивної мотивації щодо педагогічної діяльності, усвідомленості ролі й важливості обраної професії більш чітка порівняно зі студентами КГ. Результати аналізу рівня сформованості професійно-ціннісних орієнтацій за когнітивним критерієм показав, що високий і середній рівень усвідомлення, осмислення аксіологічного змісту, інтеріоризації професійно-ціннісних орієнтацій вище у майбутніх вчителів іноземної мови ЕГ, ніж у студентів КГ. Аналіз результатів за діяльнісним критерієм підтвердив якісну динаміку зростання рівня сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови в експериментальних групах, а саме – професійно-орієнтована діяльність

значно підвищилася у студентів ЕГ. Характеристика загального рівня сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови підтвердила ефективність розроблених і впроваджених педагогічних умов формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу. Під час формувального етапу експерименту реалізація всіх визначених педагогічних умов здійснювалося цілісно, системно, у взаємодії, взаємозалежності та взаємозв'язку одна з одною.

Проведена системна діагностика рівнів сформованості професійно-ціннісних орієнтацій студентів на контрольному етапі педагогічного експерименту за трьома критеріями дали змогу визначити узагальнений рівень сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови. Представлені результати свідчать про суттєві відмінності у рівнях сформованості професійно-ціннісних орієнтацій в експериментальних і контрольних групах.



## ВИСНОВКИ

У монографії представлено теоретичне узагальнення і новий підхід до вирішення актуального питання теорії і методики виховання – формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін.

З'ясовано стан розробленості проблеми в педагогічній теорії та виховній практиці та встановлено, що проблема формування у майбутніх педагогів професійно-ціннісних орієнтацій перебуває в колі наукових інтересів дослідників сфери гуманітарних знань і нині набуває особливої актуальності, оскільки у зв'язку з новими соціальними й науково-технічними реаліями основною тенденцією стає утвердження пріоритету загальнолюдського та гуманістичного начал у контексті різних культур, а утвердження системи освіти України на засадах гуманізму та духовності зумовлює необхідність змін у підготовці сучасного вчителя.

На основі теоретичного аналізу наукової філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури встановлено, що поняття «цінності», «ціннісні орієнтації», «професійно-ціннісні орієнтації» є міждисциплінарними термінами.

У контексті дослідження з'ясовано, що поняття «цінності» – це специфічні утворення у структурі індивідуальної свідомості, що є ідеальними зразками та орієнтирами діяльності особистості й суспільства, а «ціннісні орієнтації» – це спрямованість і зміст активності суб'єкта на діяльність, шлях та засіб вироблення певних цінностей.

Професійно-ціннісні орієнтації розуміємо як систему професійної спрямованості й ставлення вчителя до педагогічної діяльності та її різних сторін, що відображає змістову сторону, основу і сутність професійної діяльності вчителя. Доведено, що формування професійно-ціннісних орієнтацій у педагогічному університеті ефективно реалізується у трьох основних напрямках: формування загального ціннісного ставлення студентів

до професії вчителя; формування професійної акмекоцепції «Я-учитель»; розвиток професійно-ціннісних орієнтацій майбутньої педагогічної діяльності. Система професійно-ціннісних орієнтацій, сформованих у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу визначає ставлення майбутнього вчителя іноземної мови до особливостей професії, відображає мотиваційно-цільовий характер, ціннісний зміст, аксіологічне ядро професійної компетентності, особистісні якості, моделює педагогічну поведінку.

Розкрито особливості формування розвитку професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя іноземної мови засобами соціально-гуманітарних дисциплін, що передбачає використання викладачами аксіологічного, компетентнісного, особистісно зорієнтованого, когнітивного підходів, принципів гуманізації та гуманітаризації, антропоцентризму, природовідповідності, науковості, системності й послідовності, зв'язку теорії і з практикою, єдності навчання, виховання і розвитку, індивідуалізації та диференціації, культуровідповідності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх учасників педагогічного процесу.

Визначено специфіку професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови: *орієнтації-цілі*, пов'язані з цілеспрямованою професійною мотиваційною, когнітивною і діяльнісною сферою особистості; *орієнтації-компетентності*, що визначають теоретичний і практичний компонент діяльності; *орієнтації-якості*, що включають особистісну емоційну сферу. Інтеріоризація гуманістичних цінностей педагогічної діяльності створює фундамент професійної культури вчителя, базовим підґрунтям якої є такі цінності: *загальнолюдські* (дитина / учень; педагог, здатний до її розвитку, соціального захисту, підтримки творчої індивідуальності); *духовні* (сукупний педагогічний досвід людства, репрезентований у педагогічних теоріях і способах педагогічного мислення); *практичні* (способи педагогічної діяльності, педагогічні технології, освітньо-

виховні системи); особистісні (педагогічні здібності, індивідуальні характеристики педагога як суб'єкта педагогічної культури).

Визначено критерії та показники сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови: *емоціно-мотиваційний* – сформована система позитивного емоційно-ціннісного ставлення до професії вчителя, любов до дітей, повага, доброта тощо; виявлення зацікавленості до обраної професії, мотивів і соціально-психологічних установок, що спонукають до формування професійно-ціннісних орієнтацій, усвідомлення акмеособистості вчителя нової генерації; *когнітивний* – чітке уявлення про сутність, важливість і необхідність професійно-ціннісних орієнтацій для майбутньої педагогічної діяльності і роль дисциплін соціально-гуманітарного циклу під час фахової підготовки педагогів; *діяльнісний* – професійне становлення й зростання, вміння оцінити і проаналізувати педагогічні ситуації, креативно використовувати професійні компетентності у вирішенні комунікативно-професійних ситуацій, здійснювати ціннісно-вдалий, правильний фаховий, моральний і етичний вибір педагогічної поведінки. На основі визначених критеріїв і показників охарактеризовано рівні сформованості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови (високий, середній, низький).

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту показав, що за всіма трьома критеріями виявлено переважно низький рівень сформованості професійно-ціннісних орієнтацій студентів факультету іноземних мов.

Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу, а саме: систематична позитивна мотивація студентів як майбутніх учителів іноземної мови до формування професійно-ціннісних орієнтацій; активізація ціннісно-сислової спрямованості змісту дисциплін соціально-гуманітарного циклу; використання активних та інтерактивних форм і

методів у процесі формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови.

**Перша педагогічна умова** визначала орієнтованість на гуманізацію та гуманітаризацію, пріоритет загальнолюдських цінностей. З метою реалізації цієї умови пріоритетними у навчально-виховному процесі під час викладання дисциплін соціально-гуманітарного циклу був вибір такого змісту і завдань, які сприяють розвитку емоційно-мотиваційної складової професійно-ціннісних орієнтацій студентів, їхньої готовності до неперервної самоосвіти, особистісного професійного самовизначення й самовдосконалення, яке багато в чому залежить від знання мотиваційних схильностей до професії.

**Друга педагогічна умова** – активізація ціннісно-сислової спрямованості дисциплін соціально-гуманітарного циклу – передбачала самооцінювання і чітку мотивацію та цілевизначення (емоційно-мотиваційний аспект), активізацію самопізнання (когнітивний аспект) і саморегуляцію діяльності (діяльнісний аспект), адже активна розумова, практична, ціннісно-осмислювальна діяльність студента у навчальному процесі є важливим чинником ефективності його професійної підготовки. Удосконалено навчально-методичне забезпечення дисциплін соціально-гуманітарного циклу («Філософія», «Психологія», «Соціологія», «Культурологія», «Історія») та впроваджено спецкурс «Професійно-ціннісні орієнтації сучасного вчителя іноземної мови».

**Реалізація третьої педагогічної умови** (використання активних та інтерактивних форм і методів у процесі формування і розвитку ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови) відбувалася в рамках суб'єкт-суб'єктної парадигми розвивальної взаємодії педагога-наставника та студента як майбутнього педагога. Особливу роль у навчально-виховному процесі надавали використанню особистісно зорієнтованих технологій (характеризуються гуманістичною та психотерапевтичною спрямованістю, сприяють різнобічному, вільному та творчому розвитку студента, формуванню у нього ціннісної позитивної «Я-акмеконцепції», креативної

акмеособистості-професіонала) та активних методів (лекція, розповідь, проблемно-інформаційна, у формі діалогу, полемічна, бесіда, евристична бесіда, метод вправ, моделювання педагогічної ситуації, метод-кейс, комунікативний метод, тренінг, рольова гра, експеримент, дискусія, диспут, круглий стіл тощо).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної багатогранної проблеми формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови. *Подальші наукові пошуки* можуть бути спрямовані на дослідження ефективності впровадження інноваційних форм, методів, прийомів і засобів формування акмеособистості вчителя іноземної мови під час викладання предметів професійно-орієнтованого циклу.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аберкромби Н., Хилл С., Тернер Б. С. Социологический словарь: пер. с англ. Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1997. 420 с.
2. Абульханова-Славская К. А., Брушлинский А. В. Философско-психологическая концепция С. Л. Рубинштейна: к 100-летию со дня рождения. Москва: Наука, 1989. 248 с.
3. Адольф В. А. Теоретические основы формирования профессиональной компетентности учителя: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Красноярский гос. ун-т. Москва, 1998. 357 с.
4. Азаров Ю. П. Мастерство воспитателя. Москва: Просвещение, 1971. 231 с.
5. Алексеева В. Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности. *Психологический журнал*. 1984. № 5. С. 63–70.
6. Алексеєнко І. В. До проблеми конструювання змісту уроку іноземної мови у старшій школі. *Проблеми сучасного підручника*: зб. наук. праць / голов. ред. В. М. Мадзігон; наук. ред. О. М. Топузов. Київ: Пед. думка, 2011. С. 437–446.
7. Американская социология. Перспективы, проблемы, методы: пер. с англ. / под ред. Т. Парсонса. Москва: Прогресс, 1972. 392 с.
8. Амонашвили Ш. А. Принципы гуманного педагогического процесса. *Размышления о гуманной педагогике*. Москва, 1995. С. 186–193.
9. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания / под ред. А. А. Бодалева. Москва: Институт практической психологи; Воронеж: МОДЕК, 1996. 384 с.
10. Андреева О. И., Николянва А. И., Леснякова Т. С. Основы развития критического мышления студентов педагогического колледжа. URL: <http://culture.16mb.com/page/02/trkm.pdf>

11. Андрущенко В. Філософія освіти ХХІ століття: у пошуках перспективи. *Філософія освіти*. 2006. № 1(3). С. 6–12.
12. Анисимов С. Ф. Единство теоретико-познавательного, социологического и ценностного способов рассмотрения явлений морали. *Моральные ценности и личность* / под ред. А. И. Титаренко, Б. О. Николаичева. Москва: Изд-во МГУ, 1994. С. 4–12.
13. Анохин П. К. Очерки по физиологии функциональных систем. Москва: Медицина, 1975. 448 с.
14. Антонова Н. О. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2003. 20 с.
15. Антоновський О. В. Генеза виховання ціннісних професійних орієнтацій майбутніх учителів у вищих навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Мелітопольський. держ. пед. ун-т ім. Б. Хмельницького. Мелітополь, 2012. 20 с.
16. Ануфрієва Н. М., Зелінська Н. М., Єрмакова Н. О. Соціальна психологія: навч.-метод. посіб. Київ: Каравела, 2009. 216 с.
17. Анциферова Л. И. К психологии личности как развивающейся системе. *Психология формирования и развития личности*. Москва: Изд-во МГУ, 1981. С. 3–18.
18. Аристотель. Сочинения: в 4 т. Москва: Мысль, 1984. Т. 4. 830 с.
19. Аронсон Э., Уилсон Т., Эйкер Р. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме. Санкт-Петербург: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2002. 560 с.
20. Архангельский Л. М. Ценностные ориентации и нравственное развитие личности. Москва: Знание, 1978. 64 с.
21. Асмолов А. Г. Психология личности: принципы общепсихологического анализа. Москва: Смысл, 2001. 416 с.

22. Базалук О. О., Юхименко Н. Ф. Філософія освіти : навч.-метод. посіб. Київ: Кондор, 2010. 164 с.
23. Базалук О. О. Філософія освіти: її роль та місце в системі філософського знання. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11801.html>
24. Балл Г. А. Концепция самоактуализации в гуманистической психологии Киев;Донецк: Ровесник, 1993. 32 с.
25. Баркасі В. В. Формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов: дис. ... канд. пед. Наук: 13.00.04 / Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2004. 252 с.
26. Батищев Г. С., Пружинина Б. И. Диалектика общения. Гносеологические и мировоззренческие проблемы. Москва: Знание, 1987. 125 с.
27. Баханов К. Технологізація процесу навчання: дидактичні та філософські виміри. *Українсько-німецькі педагогічні студії*: зб. наук. праць учених ун-ту Фрідріха-Александра та Бердянського держ. пед. ун-ту / за ред. К. О. Баханова. Бердянськ: БДПУ, 2005. С. 243–264.
28. Бахтин М. М. К философии поступка. *Философия и социология науки и техники*: ежегодник 1984–1985 / АН СССР, Науч. совет по филос. и соц. пробл. науки и техники; редкол.: И. Т. Фролов (отв. ред.) и др. Москва, 1986. С. 80–160.
29. Безверхня Г. В., Маєвський М. І. Формування ціннісних орієнтацій в процесі фізичного виховання студентів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Харків: Вид-во ХДАДМ, 2010. № 1. С. 10–12.
30. Безкоровайна О.В. Пріоритетні тенденції розвитку методики викладання іноземних мов та культур в контексті особистісно орієнтованого підходу. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. Рівне: РДГУ, 2014. Вип. 9. С. 17–21.



31. Безрукова В. С. Основы духовной культуры: энциклопедический словарь педагога. Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2000. – 937 с.
32. Белянин В. П. Психоллингвистика: учеб. Москва: Флинта, 2004. 232 с.
33. Бердичевский А. Л. Концепция подготовки учителя иностранного языка. *Іноземні мови в школі*. 1990. № 4. С. 94–100.
34. Бердяев Н. Смысл истории. Москва: Мысль, 1990. 173 с.
35. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание: пер. с англ. Москва: Прогресс, 1986. 420 с.
36. Бех І. Д. Виховання особистості: в 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 280 с.
37. Бех І. Д. Проблема особистісних цінностей: стан і орієнтири дослідження. *Українська психологія: сучасний потенціал*: матер. Четвертих Костюківських читань (25 вересня 1996 р.): в 3 т. Київ: ДОК-К, 1996. Т. 1. С. 57–67.
38. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості. *Цінності освіти і виховання*: наук.-метод. зб. / [за заг. ред. О. В. Сухомлинської]. Київ, 1997. С. 8–12.
39. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 124–129.
40. Білецька І. О. Виховання цінності іншої людини в молодших підлітків у процесі розв'язування моральних задач : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2004. 202 с.
41. Блинов В. Я. Эффективность обучения. Москва: Педагогика, 1976. 192 с.
42. Блюм Г. Психоаналитические теории личности. Москва: КСП, 1996. 226 с.
43. Богданович М. В., Савченко О. Я. Проблема систематизації дидактичних принципів. *Радянська школа*. 1980. № 6. С. 15–20.

44. Богословская О., Павлова В. Тренинг как обучающая технология. *Вестник высшей школы «Alma mater»*. 2007. № 5. С. 8–11.
45. Бодалев А. А. Психология личности. Москва: Изд-во МГУ, 1988. 188 с.
46. Божович Л. И., Славина Психологическое развитие школьника и его воспитание. Москва: Знание, 1979. 96 с.
47. Бойван О. Характеристика змісту педагогічних факторів формування гуманних стосунків у студентів I-II рівнів акредитації. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2013. Вип. 40. С. 98–103.
48. Бойко А. І. Людиноцентризм як принцип особистісно орієнтованого навчання. *Вища освіта України*. 2008. № 4. С. 37–43.
49. Болдирев К. В. Основні засоби формування професійної компетентності викладача іноземної мови. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць*. Харків: НТУ “ХПІ”, 2014. Вип. 38-39 (42-43). 36–44.
50. Болотіна В. Ю. Моральні цінності підростаючого покоління. *Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської*. Київ, 1997. С. 19–21.
51. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості. *Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської*. Київ, 1997. С. 21–25.
52. Бочарникова Т. Ф. Особливості професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів іноземних мов. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Харків, 2012. № 36. С. 21–25.
53. Братусь Б. С. Образ человека в гуманитарной, нравственной и христианской психологии. *Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии / под ред. Д. А. Леонтьева, В. Г. Щур*. Москва: Смысл, 1997. С. 67–91.

54. Брожек В. Эстетика на каждый день. Москва: Знание. 1991. 208 с.
55. Бубер М. Я и Ты. Москва: Высшая школа, 1993. 175 с.
56. Бубнова С. С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система. *Психологический журнал*. 1999. № 5. С. 38–44.
57. Буряк В. К. Педагогічна культура: теоретико-методологічний аспект. Київ: Деміур. 2005. 232 с.
58. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості. *Цінності освіти і виховання: [наук.-метод. зб.] / [за заг. ред. О. В. Сухомлинської]*. Київ, 1997. С. 27–31.
59. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация: сб. работ : пер. с англ. / сост. В. В. Петров; под. ред. В. И. Герасимова; вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова. Москва: Прогресс, 1989. 312 с.
60. Вардомский А. П. Сдвиг в ценностном измерении. *СОЦИС*. – 1993. № 4. С. 46–55.
61. Варенко Т. К. Формування ціннісних орієнтацій молоді в процесі вивчення іноземної мови. *Сучасна англістика: Традиції. Сьогодні. Перспективи: тези допов. 4-го міжнар. наук. форуму / за ред. В. О. Самохіної*. Харків: Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2011. С. 20–22.
62. Василенко В. А. Ценности и оценка. Киев: Наук. думка, 1964. 160 с.
63. Васютинський В. О. Ціннісно-орієнтаційні площини сучасного українського суспільства. Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАН України. Київ, 2006. Т. VIII, вип. 6. С. 40–46.
64. Ващенко І. В., Петруновська Н. В. Статусно-ієрархічна система виховних цінностей. *Цінності освіти і виховання: [наук.-метод. зб.] / [за заг. ред. О. В. Сухомлинської]*. Київ, 1997. С. 31–33.

65. Вебер М. Избранные произведения: пер. нем. Москва: Прогресс, 1990. 808 с.
66. Вернер-Войденфельд Х. С. Конструктивные конфликты: воспитание толерантности как основы демократии. *Перспективы: сравнительные исследования в области образования*. Москва: ЮриПринт, 2003. Т. 32, № 1. С. 109–116.
67. Вишневський О. Система цінностей і стратегія виховання. *Рідна школа*. 1997. № 7/8. С. 3–5.
68. Вишнякова С. М. Профессиональное образование: ключевые понятия, термины, актуальная лексика: словарь. Москва: НМУСПО, 1999. 538 с.
69. Войцеховский К. Развитие личности и ценности. *Моральные ценности и личность* / под ред. А. И. Титаренко, Б. О. Николаичева. – Москва: Изд-во МГУ, 1994. С. 148–149.
70. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика: моногр. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2005. 304 с.
71. Выготский Л. С. Психология развития человека. Москва: Смысл: ЭКСМО, 2005. 1136 с.
72. Выжлецов Г. П. Аксиология: становление и основные этапы развития. *Социально-политический журнал*. 1995. № 6. С. 61–73.
73. Галецька І. Індивідуальні цінності в дискурсі психологічних теорій . *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2006. № 2. С. 192–202.
74. Галицька М. М. Міжкультурна комунікація та її значення для професійної діяльності майбутніх фахівців. *Освітологічний дискурс*. – 2014. № 2. С. 23–30.
75. Галузьяк В. М., Сметанський В. М., Шахов В. І. Педагогіка: навч. посіб. 3-тє вид., випр. і допов. Вінниця: Держ. картографічна фабрика, 2006. 400 с.
76. Гіптерс З. В. Культурологічний словник-довідник. Київ: Професіонал, 2006. 328 с.

77. Гласс Дж., Стэнли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии / пер. с англ. Л. И. Хайрусовой; общ. ред. Ю. П. Адлера; послесл. Ю. П. Адлера и А. Н. Ковалёва. Москва: Прогресс, 1976. 494 с.
78. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и ценностные ориентации личности. *Психология личности в трудах отечественных психологов*. Санкт-Петербург: Питер, 2000. С. 258–259.
79. Головных Г. Ценностные ориентации и перестройка общественного сознания. *Философские науки*. 1989. № 6. С. 85–89.
80. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
81. Горбатков А. А. Положительные и отрицательные ценностные ориентации как регуляторы деятельности. *Вопросы психологии познания людьми друг друга и самопознания*: сб. науч. тр. Краснодар: Кубанский ун-т. 1977. Вып. 235. С. 132–138.
82. Горяинов В. И. Групповая солидарность и ценностные ориентации. *СОЦИС*. 1997. № 3. С. 60–67.
83. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 / Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 2001. 31 с.
84. Гудечек Я. Ценностная ориентация личности. *Психология личности в социалистическом обществе: активность и развитие личности*. Москва: Наука, 1989. С. 102–109.
85. Гулыга А. В. Эстетика в свете аксиологии. Санкт-Петербург: Алетея, 2000. 447 с.
86. Гуревич П. С. Философия культуры. Москва: Аспект-Пресс, 1994. 315 с.
87. Джонсон Д. В. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування / пер. з англ. В. Хомика. Київ: Академія, 2003. 288 с.

88. Дзюба В. І. Соціально-педагогічні основи формування гуманістичних ціннісних орієнтацій студентської молоді : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05/ КДК, Харківський держ. ін-т культури. – Київ, 1994. 24 с.
89. Дилтей В. Описательная психология. *История психологии (10-е – 30-е гг. Период открытого кризиса)*: тексты / под ред. П. Я. Гальперина, А. Н. Ждан. 2-е изд. Москва: Изд-во МГУ, 1992. С. 344–412.
90. Дороніна М. С. Культура спілкування ділових людей: посіб. для студ. гуманіт. ф-тів ВНЗ. Київ: Академія, 1997. 192 с.
91. Драченко В. В. Виховання морально-ціннісних орієнтацій підлітків засобами творів світової художньої культури: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Ін-т проблем виховання АПН України. – 2008. 24 с.
92. Дробницкий О. Г. Некоторые аспекты проблемы ценностей *Проблемы ценности в философии*. Москва; Ленинград, 1966. С. 25–40.
93. Духовні цінності українського народу / С. М. Возняк та ін.; Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ: Плай, 1999. 293 с.
94. Енциклопедія освіти / АПН України; голов. ред. В. Г. Кремінь. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
95. Єрмакова С. С. Формування професійно-педагогічних цінностей у майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2003. 21 с.
96. Єфтені Н. М. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. пр. Одеса: Фенікс, 2009. – Вип. 37. С. 292–296.
97. Жерносек І. П. Деякі ціннісні орієнтації молоді. *Цінності освіти і виховання*: наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. – Київ, 1997. С. 27–31.

98. Жорова І.Я. Формування професійних цінностей майбутніх фахівців як психолого-педагогічна проблема. *Педагогічний альманах*. 2014. Вип. 21. С. 123–128.
99. Загальна психологія: підруч. для студ. ВНЗ / С. Д. Максименко та ін.; за заг. ред. С. Д. Максименко. Київ: Форум, 2000. 534 с.
100. Залесский Г. Е. Психология мировоззрения и убеждений личности: моногр. Москва: МГУ, 1994. 141 с.
101. Занюк С. С. Психологія мотивації: навч. посіб. Київ: Либідь, 2002. 304 с.
102. Здравомислов А. Г. Потребности, интересы, ценности. Москва: Политиздат, 1986. 223 с.
103. Зимняя Н. А. Педагогическая психология. Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. 480 с.
104. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії: навч. посіб. Київ: Українсько-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.
105. Ивлева В. Г. К вопросу о формировании ценностных ориентаций личности. *Проблемы методики познания социальных явлений* : сб. науч. тр. Москва, 1984. С. 161–170.
106. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы: учеб. пособ. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 512 с.
107. Исаев И. Профессионально-педагогическая культура преподавателя. Москва: Академия, 2002. 224 с.
108. Іванова Ю. Формування ціннісних орієнтацій студентів – майбутніх соціальних педагогів. *Рідна школа*. 2011. № 7. С. 14–17.
109. Іванцев Н. І. Динаміка ціннісних орієнтацій студентської молоді протягом професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2001. 19 с.
110. Ігнатенко П. Р. Співвідношення національних загальнолюдських цінностей у вихованні. *Цінності освіти і виховання*: наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. Київ, 1997. С. 47–49.

111. Камінська О. М. Формування системи професійно-ціннісних орієнтацій студентів у технічних університетах як педагогічна проблема. *Нові технології навчання*. Вінниця, 2010. № 66, ч. 2. С. 187–192.
112. Кан-Калик В. А., Никандров Н. Д. Педагогическое творчество. Москва: Педагогика, 1990. 236 с.
113. Кант И. Сочинения: в 6 т. Москва: Мысль, 1965. Т. 4, ч. 1. 544 с.
114. Кардашевська Г. Проблема формування професійних ціннісних орієнтацій у студентів медичного університету в наукових дослідженнях. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань: Жовтий О. О., 2014. Ч. 1. С. 145–150.
115. Карпенко З. С. Аксіопсихологія особистості. Київ: Міжнар. фін. агенція, 1998. 216 с.
116. Каспина В. А. О методах воспитания и их классификации. *Советская педагогика*. 1970. № 1. С. 84–94.
117. Келли Дж. Теория личности. Психология личных конструктов. Санкт-Петербург: Речь, 2000. 249 с.
118. Кирьякова А. Теория ориентации личности в мире ценностей. Оренбург: Южный Урал, 1996. 188 с.
119. Климов Е. А. Общечеловеческие ценности глазами психолога-профессиеведа. *Психологический журнал*. 1993. Т. 14, № 4. С. 130–136.
120. Климчук В. Ціннісні орієнтири процесів трансформації мотиваційного дискурсу особистості. *Психологія особистості*. 2013. № 1. С. 87–95. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/По\\_2013\\_1\\_10.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/По_2013_1_10.pdf)
121. Коберник (Котлова) Л. О. Динаміка змін ціннісних орієнтацій студентів як чинник виникнення конфліктних форм поведінки. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*: щокварт. наук.-практ. журнал. – Харків: НТУ «ХП», 2009. № 4. С. 23–28.



122. Коберник (Котлова) Л. О. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 12 : Психологічні науки*: зб. наук. праць. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. № 23. С. 235–241.

123. Коберник (Котлова) Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. *Наука і освіта*: наук.-практ. журнал Півд. наук. центру АПН України. Одеса, 2008. № 4–5. С. 28–33.

124. Коберник Г. І. Формування загальнолюдських цінностей школярів у процесі застосування інтерактивних методів навчання. URL: [http://library.udpu.org.ua/library\\_files/zbirnik\\_nayk\\_praz/2011/2011\\_1\\_16.pdf](http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnik_nayk_praz/2011/2011_1_16.pdf). (дата звернення: ...)

125. Коберник І. О. Особистісні цінності як основа становлення і розвитку індивіда. *Наука і сучасність*: зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Київ: Логос, 2000. Вип. 1, ч. 2. С. 3–9.

126. Коберник О. М., Бялик О. В. Інноваційні технології навчання та виховання: навч. посіб. Умань: Жовтий О. О., 2010. 210 с.

127. Коберник О. М., Коберник Г. І. Підготовка майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2005. Вип. 24. С. 23–25.

128. Коберник О. М. Формування морально-ціннісних орієнтацій учнів у процесі розв'язування життєвих задач. Умань: Жовтий О. О., 2009. 140 с.

129. Ковалевич В. В. Програми обґрунтування гуманітарних норм і цінностей. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАН України. Київ, 2006. – Т. 8, вип. 6. С. 40–46.

130. Козаченко О. М. Вивчення польської мови як важливий чинник формування у майбутніх вчителів системи європейських цінностей. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*.

*Серия: Филология. Социальные коммуникации.* 2011. Т. 24, № 4, ч. 2. С. 274–278.

131. Колбіна Л. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2008. 306 с.

132. Комарницька Т. М. Кваліфікаційна характеристика вчителя іноземної мови в контексті сучасних наукових, психолого-педагогічних теорій, методів та технологій навчання. *Міжнародне співробітництво та університетська освіта*: матер. міжнар. наук. конф. Київ, 2000. С. 161–165.

133. Конфуций. Изречения / перевод, предисл. и комментарии И. И. Семенов. – Москва: Изд-во МГУ, 1994. С. 57–61.

134. Коржева Е. Ю. Методика «Психологическая биография» в психодиагностике жизненных ситуаций: метод. пособ. / под ред. Л. Ф. Бурлачука. Київ: МАУП, 1994. 109 с.

135. Корсунцев И. Г. Философия развития. Опыт глобальной эпистемологии = Philosophy of Development / науч. ред. В. А. Заргаров; Российская акад. гос. службы при Президенте РФ. Москва: ИПК госслужбы, 1995. 109 с.

136. Костриця Н. М. Мова – універсальний феномен буття і свідомості української нації. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки.* Черкаси, 2011. Вип. 203, ч. 1. С. 94–98.

137. Костриця Н. М. Формування українського професійного мовлення у студентів вищих навчальних закладів економічної освіти України: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2002. 240 с.

138. Костюк Г. С. Избранные психологические труды. Москва: Педагогика, 1988. 304 с.

139. Кравчук Л. І. Теоретичні засади формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх соціальних працівників: *Збірник наукових*

*праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна".* 2012. №5 С. 100–103.

URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist\\_2012\\_5\\_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_5_24)

140. Крайг Г. Психология развития: пер. с англ. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 992 с.

141. Краткая философская энциклопедия. Москва: Прогресс: Энциклопедия, 1994. 576 с.

142. Кремень В., Ткаченко В. Ціннісні орієнтири мережевого суспільства. *Психологія особистості*. 2013. № 1. С. 7–20. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ро\\_2013\\_1\\_3.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ро_2013_1_3.pdf).

143. Курило В. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ столітті. Луганськ: ЛДПУ, 2000. 460 с.

144. Кузнєцова В. Г. Формування гуманістичних цінностей у майбутніх учителів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Луганський держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2001. 20 с.

145. Куліш Ю. С. Актуальність проблеми вивчення ціннісних орієнтацій особистості. *Ціннісні парадигми освіти*. – Харків, 2004. С. 104–106.

146. Лазарук А. Розвиток ціннісно-сміслової сфери особи за модульно-розвивального навчання. *Психологія і суспільство*. 2002. № 3–4. С. 170–186.

147. Лапин Н. И. Ценности, группы интересов и трансформация российского общества. *СОЦИС*. 1997. № 3. С. 14–24.

148. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1975. 304 с.

149. Леонтьев В. Г. Психологические механизмы мотивации. Новосибирск: НГПИ, 1992. 216 с.

150. Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций. Москва: Смысл, 1992. 64 с.

151. Леонтьев Д. А. От социальных ценностей к личностным. *Вестник Московского университета. Серия 12: Психология*. Москва, 1997. № 1. С. 20–26.
152. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции. *Вопросы философии*. 1996. № 5. С. 15–26.
153. Лефевр В. А. Формула человека: пер. с англ. Москва: Прогресс, 1991. 104 с.
154. Лозова В. І. Педагогічні цінності сучасної освіти. *Освітологія: хрестоматія: навч. посіб. для студ. ВНЗ* / уклад. Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. Київ: Едельвейс, 2013. С. 130–134.
155. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. Москва: Наука, 1984. 144 с.
156. Лосский Н. О. Бог и мировое зло. Москва: Республика, 1994. 432 с.
157. Маковецький А. М. Ціннісні орієнтації української молоді та їхня трансформація: досвід соціологічного аналізу. *Вісник Львівського ун-ту. Серія: Соціологічна*. Львів, 2008. Вип. 2. С. 330–337.
158. Максимець М. Теоретична підготовка студентів вищого навчального закладу як умова професійного становлення вчителів. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна*. Львів, 2009. Вип. 25, ч. 4. С. 229–235.
159. Максимчук Н. П. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. психол. наук / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2000. 20 с.
160. Мальковская Т. Н. Теоретические основы исследования ценностных ориентаций школьников. *Ценностные ориентации и интересы школьников: сб. науч. тр.* / под ред. Т. Н. Мальковской. Москва, 1983. С. 5–19.

161. Мамчур Є. А. Аксиологічний підхід в системі професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови. *Риторична освіта молоді: сучасні оцінки і проєкції на майбутнє*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції: зб. наук. праць / редкол.: Сивачук Н. П. (голов. ред.), Снігур І. М. (передм., укл.). Умань: Жовтий О. О., 2013. С. 34–39.

162. Мамчур Є. А. Комунікативна культура як умова вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови *Лінгводидактичні студії*: зб. наук. пр. / голов. ред. Кучеренко І. А. Умань: Жовтий О. О., 2016. С. 143–147.

163. Мамчур Є. А. Психолого-педагогічні основи формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*: зб. наук. пр. / ред. кол.: Н. В. Гузій (відп. ред.) та ін. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 23. С. 24–28.

164. Мамчур Є. А. Соціально-гуманітарні дисципліни як чинник формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* / [голов. ред. М. Т. Мартинюк]. – Умань: Жовтий О. О., 2015. Вип. 2, ч. 2. С. 267–273.

165. Мамчур Є. А. Специфіка ціннісних орієнтацій учителя іноземної мови крізь призму його професійної діяльності. *Обрії*. 2016. – № 2. С. 81–84.

166. Мамчур Є. А. Суб'єктивістські і об'єктивістські аспекти цінностей педагогічної діяльності / Є. А. Мамчур. *KELM. Knowledge. Edacation. Law. Management*, 2016. № 3(15). С. 155–163.

167. Мамчур Є. А. Ціннісні орієнтації як соціальна якість особистості. *Емпіричні дослідження для реформування освіти в Україні*: зб. матеріалів І Міжнар. наук. конф. Української асоціації дослідників освіти / за ред.

С. Шудло, О. Заболотної, О. Ковальчук. Київ;Дрогобич: Трек-ЛТД, 2017. С. 107–109.

168. Мамчур Є. А. Формування ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя іноземної мови. *Збірник наукових праць студентів та молодих учених* / за ред. Н.М. Бріт. Умань: Візаві, 2013. С. 205–208.

169. Мамчур Є. А. Формування ціннісних орієнтацій у майбутніх учителів як передумова інтеграції до європейського освітнього простору. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Київ: Гнозис, 2014. Дод. 1 до Вип. 5, Т. 3 (54): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до освітнього простору». С. 417–424.

170. Маркова А. К. Психологические критерии и степень профессионализма учителя. *Педагогика*. 1996. № 6. С. 55–63.

171. Маркова А. К., Матис Т. А., Орлов А. Б. Формирование мотивации учения: кн. для учителя. Москва: Просвещение, 1990. 192 с.

172. Мартинюк О. Б. Формування професійних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів у процесі вивчення психологічних дисциплін: автореф. дис. ... канд. психол. наук:19.00.07 / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2006. 23 с.

173. Маслоу А. Г. Мотивация и личность. Санкт-Петербург: Евразия, 2001. 478 с.

174. Маслоу А. Г. Самоактуализация. *Психология личности: тексты*. Москва: Мысль, 1982. С. 108–117.

175. Мельник О. Й. Формування професійно-ціннісних орієнтацій як важлива ланка загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. *Zbior raportow naukowuch: wykonane na materialach Miedzynarodowej Naukowi-Praktycznej Konferencji (28.11.2012 – 30.11.2012 roku)*. Gdansk, 2012. 164 s.

176. Мерлин В. С. Психология индивидуальности / под ред. Е. А. Климова. Москва: Ин-тут практической психологии; Воронеж: МОДЭК, 1996. 448 с.
177. Методика изучения ценностных ориентаций. Москва: Смысл, 1992. 17 с. (Психодиагностическая серия ; № 5.).
178. Митина Л. М. Психология профессионального развития . Москва: Флинта, 1998. 200 с.
179. Михальцова Л. Ф. Феномен понятия «ценность» и его генезис в психолого-педагогических исследованиях. *Педагогическое образование и наука*. 2009. № 5. С. 30–37.
180. Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання: зб. наук. публікацій НДІ молоді. Київ: А.Л.Д., 1995. Вип. 4. 216 с.
181. Москаленко В. В., Циба В. Т. Критичні періоди у розвитку особистості. *Сучасна психологія в ціннісному вимірі*: матер. Третіх Костюківських читань (20–22 грудня 1994 р.): в 2 т. – Київ: ДОК-К, 1994. Т. 1. С. 206–303.
182. Мудрик А. В. Социальная педагогика. Москва: Институт практической психологии; Воронеж: Модек, 1997. 32 с.
183. Мухина В. С. Предисловие. *Механизмы формирования ценностных ориентаций и социальной активности личности*. Москва: МГПИ, 1985. С. 4–7.
184. Мясищев В. Н. Структура личности и отношение человека к действительности. *Психология личности: тексты / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря*. – Москва: Изд-во МГУ, 1982. С. 35–38.
185. Набиуллин П. Г. Роль педагогических ценностей в формировании профессиональной культуры педагога. *Человек и образование: академ. вестник Ин-та пед. образования и образования взрослых РАО*. 2013. № 4. С. 94–98.
186. Наумова И. Ф. Социологические и психологические аспекты целенаправленного поведения. Москва: Наука, 1988. 199 с.

187. Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ столітті: затв. Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. *Освіта України*. 2002. 23 квітня.
188. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини. Київ: Абрис, 1995. 336 с.
189. Никандров Н. Д. Ценности как основа целей воспитания *Педагогика*. 1998. № 3. С. 3–10.
190. Норов О. Гуманістичні ціннісні орієнтації. *Рідна школа*. – 1997. № 11. С. 25–27.
191. Носенко Э. Л., Фролова Н. В. Трансформация ценностных ориентаций молодежи на современном этапе развития общества (психологический аспект). Днепропетровск: Навчальна книга, 1999. 70 с.
192. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. Київ: Знання України, 2003. 450 с.
193. Оллпорт Г. Личность в психологии: пер. с англ. Москва: КСП+ ; Санкт-Петербург: Ювента, 1988. 345 с.
194. Ольшанский Д. В. Политико-психологический словарь. Москва: Академический Проект, 2002. 576 с.
195. Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека: парадигмы, проекции, практика. Москва: Академия, 2002. 272 с.
196. Осадченко І. Основи педагогічної майстерності: навч.-метод. посіб. Умань: Жовтий О. О., 2009. 132 с.
197. Оссовский В. Л. Формирование трудовых ориентаций молодежи: (методологические и методические проблемы психол. исследования). Київ: Наук. думка, 1985. 124 с.
198. Пальм Г. А. Від системи цінностей до сенсу життя: емпіричні результати та логіка пошуку. *Цінності освіти і виховання*: наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. Київ, 1997. С. 191–195.



199. Панчук Н. П. Особистісні ціннісні орієнтації як результат самовизначення майбутнього фахівця. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук.-пр. / К-ПНУ ім. І. Огієнка, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. Вип. 23. С. 532–541.
200. Петрикас В. А. Некоторые проблемы ценностных ориентаций военной молодежи. *СОЦИС*. 1995. № 12. С. 32–35.
201. Печерська Г. О. Професійні ціннісні орієнтації вчителів. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки*: зб. наук. пр. 2013. Т. 2, вип. 10(91). С. 252–257.
202. Підласий І. Ідеали українського виховання. *Рідна школа*. 2000. № 10. – С. 6–13.
203. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. Москва: Наука, 1986. – 256 с.
204. Плохотнюк О. С. Формування професійно ціннісних орієнтацій студентів мистецько-педагогічних спеціальностей у процесі музично-виконавської діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Луганський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2009. 22 с.
205. Подольская Е. А. Ценностные ориентации и проблема активности личности. Харків: Основа, 1991. 162 с.
206. Полонский В. М. Словарь по образованию в педагогике. Москва: Высш. школа, 2001. 512 с.
207. Постовий В. Г. Ціннісні орієнтації української сім'ї. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 185–190.
208. Пришляк О. Ю. Становлення ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів у процесі вивчення іноземних мов. *Лісабонська стратегія європейської інтеграції в галузі освіти* / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. Ч. 5. С. 292–293.
209. Програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні : постанова АПН України від 01.07.2004 № 1-7/6-98 / Ін-т проблем виховання

НАПН України. URL: <http://www.ipv.org.ua/home/39-programa-vuhovanna-ditej.html>. (дата звернення: ...)

210. Психология: словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Политиздат, 1990. 494 с.

211. Психологія і педагогіка життєтворчості / ред. рада: В. М. Доній (гол.), Г. М. Несен (заст. гол.), Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков (наук. ред.) та ін. Київ: Інститут змісту і методів навчання, 1996. 792 с.

212. Психологія особистості: словник-довідник / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ: Рута, 2001. 320 с.

213. Реализация ценностного подхода в педагогике школы : моногр. / под ред. докт. пед. наук. А. В. Кирьяковой. Москва; Оренбург: Изд-во ОрГУ, 2000. 240 с.

214. Рибалка В. Григорій Костюк: психологічна теорія особистості. *Психологія і суспільство*. 2002. № 1. С. 10–17.

215. Рогова Г. О. Аксіологічний аспект гуманітарної парадигми освіти. *Грані*. 2010. № 4. С. 56–59.

216. Роджерс К. Клиентоцентрированная терапия : пер. с англ. Москва: Рефл-бук; Київ: Ваклер, 1997. 320 с.

217. Освітологія: хрестоматія: навч. посіб. для студ. ВНЗ Романюк Л. Становлення цінностей особистості: концептуальна модель та її методологічний потенціал. *Психологія особистості*. 2013. № 1. С. 138–148.

218. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург: Питер, 1999. 720 с.

219. Ручка А. А. Социальные ценности и нормы: (некоторые теоретические и прикладные вопросы социологического анализа). Київ: Наук. думка, 1976. 152 с.

220. Савченко О. Я. Шкільна освіта як замовник підготовки майбутнього вчителя. *Рідна школа*. 2007. № 5. С. 6–8.

221. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / под ред. В. А. Ядова. Ленинград: Наука, 1979. 264 с.
222. Светличный А. Л. Ценностно-смысловая сфера личности и особенности ее конфликтности : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Харьковский гос. ун-т. Харьков, 1997. 160 с.
223. Серый А. В. Ценностные ориентации как фактор формирования и развития системы личностных смыслов индивида. *Вопросы общей и дифференциальной психологии*. Кемерово, 1999. С. 354–360.
224. Ситник Г. Національні цінності як основа прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави. *Вісник НАДУ*. Київ, 2004. – Вип. 2. С. 369–374.
225. Сікалюк А. І. Аналіз сутності поняття «цінність» у теоретичних наукових джерелах. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2014. № 1 (35). С. 410–416.
226. Скульський Р. П. Пріоритетні цінності у вихованні майбутніх учителів. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 166–170.
227. Сластенин В. А., Чижакowa Г. И. Введение в педагогическую аксиологию: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. Москва : Академия, 2003. 192 с.
228. Слободчиков В. И. Категория возраста в психологии и педагогике развития. *Вопросы психологии*. 2001. № 2. С. 37–49.
229. Словарь по педагогике. Москва: МарТ, 2005. 448 с.
230. Соловьев В. Сочинения: в 2 т. Т. 1. Москва: Изд-во МГУ, 1990. 758 с.
231. Соціологія: короткий енциклоп. словник / уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко та ін.; під заг. ред. В. І. Воловича. – Київ: Укр. центр духовн. культури, 1998. 736 с.
232. Сошина Ю. М. Цінності та ціннісні орієнтації в системі ціннісно-смысловой сфери підлітка. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. пр. /

К-ПНУ ім. І. Огієнка, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2013. Вип. 22. С. 531–538.

233. Сподін Л. А. Педагогічні умови формування професійної спрямованості особистості студентів вищих аграрних закладів освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2001. 228 с.

234. Степашко Л. Философия и история образования. Москва : Флинта, 1996. 272 с.

235. Сухомлинська О. В. Цінності в історії розвитку школи в Україні. Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. Київ, 1997. С. 3–8.

236. Сухомлинська О. В. Цінності у вихованні дітей та молоді: стан розроблення проблем. О. В. Сухомлинська. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 107–111.

237. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. *Вибрані твори* : в 5 т. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 2. 670 с.

238. Тадеєва М. І. Розвиток сучасної мовної освіти дорослих в США і Великій Британії. *Збірник статей Слов'янського педагогічного університету*. Слов'янськ, 2005. Вип. 4. С. 121–125.

239. Тараненко І. Г. Демократичні цінності як складова змісту громадянської освіти. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 150–155.

240. Тарарак Н. Особливості формування ціннісних орієнтацій студентів вищих навчальних закладів мистецького профілю. *Педагогічні науки*. 2013. Вип. 3. С. 63–69. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pena\\_2013\\_3\\_12.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pena_2013_3_12.pdf)

241. Теоретические основы гармонизации интеллектуального и эмоционального факторов повышения качества профессиональной подготовки будущих педагогов: моногр. / Кондрашова Л. В. и др.; под общ. ред. проф. Л. В. Кондрашовой; Криворожский гос. пед. ун-т. – Кривой Рог: КДПУ, 2010. 280 с.

242. Тимофеева А. В., Ворожбитова А. А. Билингвальная модель профессиональной подготовки будущего учителя иностранного языка. Москва: Флинта, 2014. 129 с.

243. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості в онтогенетичному вимірі. Психологія суб'єктивної активності особистості. Київ, 1993. С. 94–97.

244. Ткаченко О. А. Духовність традиції: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 19 с.

245. Ткачова Н., Кабанська О. Аксіологічні детермінанти професійної підготовки майбутніх учителів. Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. Київ, 2013. Вип. 2. С. 431–434.

246. Ткачова Н. До питання формування ціннісних орієнтацій у студентів вищих навчальних закладів. Вісник Львівського ун-ту. Серія: Педагогічна. Львів, 2006. Вип. 21, ч. 1. С. 259–266.

247. Тугаринов В. П. Теория ценностей и философии. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1988. 134 с.

248. Тюріна В. О. Система цінностей як регулятор поведінки особистості. Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. Київ, 1997. С. 31–33.

249. Узнадзе Д. Н. Установка у человека. Проблема объективации. *Психология личности в трудах отечественных психологов*. Санкт-Петербург: Питер, 2000. С. 87–91.

250. УСЕ : універсальний словник-енциклопедія / голов. ред. ради М. Попович. Київ: Ірина, 1999. 1551 с.

251. Утенков В. М., Овсянников В. И. Ценностные ориентации студентов педагогического вуза. *Педагогика*. 1998. №5. С. 70–72.

252. Федух І. С. Визначення змісту поняття “ціннісна орієнтація” у сучасній психолого-педагогічній науці / І. С. Федух. Вісник Національної

академії Державної прикордонної служби України. 2011. Вип. 3. URL:  
[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps\\_2011\\_3\\_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_3_25)

253. Философский энциклопедический словарь / под ред. Л. Ф. Ильичева и др. Москва: Сов. энциклопедия, 1983. 840 с.

254. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ: УРЕ, 1986. 800 с.

255. Флейвел Дж. Генетическая психология Жана Пиаже: пер. с англ. Москва: Просвещение, 1967. 623 с.

256. Флоренская Т. Н. Диалог в практической психологии. Москва: Владос, 2001. 208 с.

257. Франкл В. Человек в поисках смысла: сб.: пер. с англ. и нем. / общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева; вст. ст. Д. А. Леонтьева. Москва: Прогресс, 1990. 368 с.: ил. (Б-ка зарубежной психологии).

258. Фрейд З. Введение в психоанализ: лекции. Москва: Наука, 1989. 455 с.

259. Фролова О. А. Формирование межкультурной компетенции студентов высших учебных заведений экономического профиля в современных условиях: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01; 13.00.08 / Ин-т общего образования Мин. образ. Российской Федерации. Москва, 2002. 47 с.

260. Фромм Э., Хирау Р. Предисловие к антологии «Природа человека». Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности / сост.: Л. И. Василенко, В. Е. Ермолаева. Москва: Прогресс, 1990. С. 146–168.

261. Хьелл Л., Зинглер Д. Теории личности : (основные положения, исследование и применение). Санкт-Петербург: Питер Ком, 1999. – 608 с.

262. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. Гуманітарний вісник ЗДІА. Запоріжжя : ЗДІА, 2009. Вип. 38. С. 222–233.

263. Ценностные ориентации / Л. В. Бозрикова, Г. И. Саганенко, А. А. Семенов, В. А. Ядов. *Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности: диспозиционная концепция*. 2-е расширенное изд. Москва: ЦСПиМ, 2013. С. 67–78.

264. Ципко В. Психолого-педагогічні підходи до формування цінностей студентів у процесі навчання суспільствознавчих дисциплін. *Рідна школа*. 2011. № 1–2. С. 13–17.

265. Ціннісні орієнтації молоді в умовах глобалізації та інформатизації соціуму: моногр. / В. І. Штанько та ін.; Харківський нац. ун-т радіоелектроніки. Харків: ХНУРЕ, 2009. 164 с.

266. Ціннісні орієнтації: аналіз соціально-філософських концепцій Заходу 80–90 р. / відп. ред.: А. Т. Гордієнко та ін. – Київ: Наукова думка, 1995. 208 с.

267. Цукерман Г. А., Мастеров Б. Н. Психология саморазвития. Москва: Интерпракс, 1995. 287 с.

268. Чижевський Б. Г. Актуальні проблеми побудови системи виховання в умовах державотворення. *Педагогіка і психологія*. 1991. № 1. С. 111–113.

269. Шандрук С. І. Виховання ціннісних орієнтацій старшокласників засобами масової інформації: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Луганський держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2001. 20 с.

270. Шапошникова І. В. Формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2013. Вип. 57. С. 185–187.

271. Шевчук М. В. Психологічні механізми трансформації ціннісних орієнтацій студентської молоді: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2000. 170 с.

272. Шемигон Н. Ю. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2008. 34 с.

273. Шерковин Ю. А. Проблема ценностных ориентаций и массовые информационные процессы. *Психологический журнал*. 1982. Т.3, № 5. С. 135–145.
274. Шкіренко О. В. Формування та розвиток духовних цінностей особистості майбутнього професіонала. Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. Серія: Філософія. Психологія. Педагогіка. 2007. № 1. С. 102–104. URL [http://novyn.kpi.ua/2007-1/09\\_Shkirenko.pdf](http://novyn.kpi.ua/2007-1/09_Shkirenko.pdf)
275. Штанько В. И. Профессионально-педагогическая культура преподавателя. Москва: Академия, 2002. 224 с.
276. Шульга Н. А. Этническая самоидентификация личности. Киев: Ин-т социологии НАН Украины, 1996. 200 с.
277. Щепова Д. Р. Ціннісні орієнтації в структурі особистості сучасного студента. Науковий вісник Чернівецького університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогіка та психологія. 2010. Вип. 529. С. 198–205.
278. Ядов В. А. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности : диспозиционная концепция. 2-е расширенное изд. Москва: ЦСПиМ, 2013. 375 с.
279. Якобсон П. М. Психологические проблемы мотивации поведения человека. Москва: Просвещение, 1969. 317 с.
280. Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система. Кемерово: Кузбассвузиздат, 2000. 204 с.
281. Ярмаченко М. Д. Педагогіка. Київ: Вища школа, 1986. 544 с.
282. Allport G. V., Vernon P. E., Lindzey C. Study of values. Boston: Houghton Mifflin, 1951. 401 p.
283. Allport G. W. *Becoming. Basic Considerations for a Psychology of Personality*. New Haven, 1955.
284. Allport G. W. *Pattern and growth in personality*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1961. 593 p.



285. Allport G. W. *Personality: A psychological interpretation*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1937.
286. Brim O. V. *Socialization the live cycle. Socialization after childhood* / O. Brim and S. Wheeler (ed.). New York, 1966. P. 76.
287. Crambaugh J. S. The Seeking of Noetic Goal Test (SONG): a complementary scale to the Purpose in Life Test (PIL). *J. of Clinical Psychology*. 1977. Vol. 33. № 3. P. 900–907.
288. Frankl V. *Der Mensch vor der Frage nach dem Sinn*. Muenchen: Piper, 1979. 292 p.
289. Greening T. Introduction. *Existential Humanistic Psychology* / T. Greening (ed.). Belmont: Brooks / Cole, 1971. P. 1–12.
290. Kluckhohn C. Values and value-orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification. *Toward a general theory of action*. Cambridge MA: Harvard Un. Press, 1962. P. 388–433.
291. Kohlberg L. Moral stages and moralization: The cognitive developmental approach. *Moral development and behavior: Theory research and Social issues*. New York, 1976. P. 31–53.
292. Mead M. National character. *Antropology today* / eds A. L. Koreber. Chicago: University of Chicago press, 1953. P. 381–385.
293. Revell J., Norman S. *In Your Hands. NLP in ELT*. London: Saffire Press, 1997. 144 p.
294. Rogers C. Notes on Rollo May. *Journal of Humanistic Psychology*. 1982. Vol. 22. № 3. P. 8–9.
295. Rogers C. The actualizing tendency in relation to “motives” and to consciousness. *Nebraska symposium on motivation* / ed. M. R Jones. – Lincoln, 1963. Vol. 11. P. 1–24.
296. Rokeach M *Beliefs, attitudes and values: a theory of organizational change*. San Francisco: Josey-Bass Co, 1972. 214 p.
297. Rokeach M. *The nature of human values*. New York: Free Press, 1973. 438 p.

298. Schwartz S. H., Bilinsky W. Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1987. № 53. C. 550–562.

299. Schwarz S. H. Universals in content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in experimental social psychology*. 1992 . V. 25. P. 1–65.

300. Severin F. Third force psychology: a humanistic orientation to the study of man. *Introduction to psychology / C. Morgan, R. King*. – 4th ed. New York: McGraw-Hill, 1971. P. 1–13.

301. Spranger E. *Lebens for men*. 3 rd ed. Halle, 1922. 403 p.

Наукове видання

**Євген Мамчур**

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-  
ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ  
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ  
ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

**Монографія**

*Видається в авторській редакції*

Підписано до друку 07.12.2021. Формат 60x84/16.  
Папір офсет. Друк цифров. Ум. друк. арк. 12,56  
Тираж 300 пр. Зам. № 726 (3032)

Видавець і виготівник «Сочінський М. М.»  
20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи  
ДК № 2521 від 08.06.2006.  
тел. (04744) 4-64-88, (067) 104-64-88  
vizavi-print.jimdo.com  
e-mail: vizavi008@gmail.com